

MAGYAR DRÁMAÍRÓK
19. SZÁZAD
I

TELEKI LÁSZLÓ
(1811-1861)

KEGYENC

SZOMORÚJÁTÉK ÖT FELVONÁSBAN

1841

- deinde ut magis magisque lapsi sint, tum ire coeperint praecipites: donec ad haec tempora, quibus nec vitia nostra, nec remedia pati possumus perventum est.¹

Tit. Liv.

- abundantes voluptates desiderium per luxum atque libidinem pereundi perdendique omnia invexere.²

Tit. Liv.

Mit kívántam e munkámban fösteni, mi legyen azon fő eszme, melyt az egész színműn keresztül ügykeztem - mert ha kitűzött célokat nem vétettem volna egészen el, úgy az olvasó fölvilágosító jegyzetek nélkül is érteni fogna, ha pedig elvitettem, s színdarabom maga magának nem elég megfejtés, úgy - szerencsétlen teremő, én! - csak silány holttetemet tudék alkotni, melynek semminemű bármi mesterségesen összesőtt előszó sem fog soha lelket adhatni. Azért szándékomrul semmit; csupán kis időszaki megjegyzést. - Ha a jelen föstvény sem a virágzó, sem a hanyatló római világ felőli fogalmakkal meg nem egyez, arra kérem olvasóimat, legyenek, mielőtt kárhóztató ítéletet mondanának ki, tekintettel arra, hogy a történet, melyt munkámnak alapjául vettem föl, oly korszakbeli, melyben keresztyénség, római s barbár szokások egybevegyültiből egészen külön társasági rendszer s jellem született, melyt sem egészen rómainak, sem egészen keresztyénnek nem mondhatni.

¹ Azután hogyan indult bomlásnak és hogyan süllyedt mind mélyebbre; amíg el nem jutottunk a mi korunkig, amikor már sem a bűneinket, sem azok orvoslását nem tudjuk elviselni.

² Amíg a túlhajtott élvezetvágy be nem csempészte annak az óhaját, hogy tönkre menjünk magunk is, és tönkretegyünk mindent körülöttünk.

SZEMÉLYEK

III. VALENTINIAN *cézár*

AET, *római nyugatbiralmi patric s fővezér*

GAUDENT, *fia*

BOETH, *az őrség főnöke*

PETRON MAXIM

AVIEN, TRIGET, BASIL, CAJUS, *szenátorok*

FULGENT, *quaestor*

PALLAD, *Maxim fia, cézárné udvarnoka*

HERACLES, *eunuch*

SIDON, *égyiptusi jós*

VIGIL, OREST, *Aet párthívei*

CAUSTIN, JULIAN, AVENAR, MARC, *udvaroncok*

EUDOXIA, *cézárné*

PLACIDIA, *leánya*

JULIA, *Maxim hitvese*

Szenátorok, udvaroncok, őrség, nép.

Időszak: 5. évszázad közepe.

Hely: Róma.

ELSŐ FELVONÁS

ELSŐ SZÍN

Nagy, fényes terem a cézári palotában.

Valentinian cézár, Eudoxia, Placidia, Aet, Gaudent, Boeth, Petron Maxim, Avien, Triget, Basil, Cajus, Fulgent, Heracles, Sidon, Vigil, Orest, Caustin, Julian, Avenar, Marc s több más szenátorok és udvaroncok többnyire pamlagokon hevernek: ki-ki bal karjára támaszkodva szomszéda háta mögött elnyújtott lábakkal, egy nagy és közönségeseknél alacsonyabb asztal körül, mely mindenféle étkekkel és italokkal sűrűen meg van rakva. Elül játszóasztalok köbökkel, körülöttök székek s pamlagok. A vendégeskedők mögött szolgálók állongnak s futkosnak nagy számmal, s cifrán öltözött gyermekek tölt serlegekkel kezeikben, melyeket a megürültek helyett nyújtogatnak a vendégeknek, az egész jelenet alatt. Minden vendég fejét s vállait virágkoszorúk s füzérek övedzik körül, az asztal is virágokkal van föléesítve. Az öltözet fehér. - Amint a kárpit lassan fölemelkedve, zene hallatszik, melyt hangos örömujjongatások szakasztanak félbe.

VALENTINIAN CÉZÁR. Komolyan ismétlem, cimborák, e nagy napot, a catalauni babérokét, illőbben ünnepelni nem tudnám! A patric fia enyém leend, leányom övé.

EUDOXIA *nagy indulattal magában.* Ennek is tehát meg kelle történni: Theodos unokája alán nővé!

Mindenünnen „éljen” kiáltások, hosszú élet, dicsőség, áldás a hős patricnak! Attila legyőzőjének! Itália mentőjének! Cézár nászának!

GAUDENT *ki Placidia mellett ül.* Én boldog! Ily isteni hölgyet! *Megfogja Placidia kezét, ki egészen elhalványult.*

EUDOXIA *Placidiára tekintve.* Leányom színe elváltozott! mi ez?

PLACIDIA *tört hangon.* Magam sem tudom, anyám. Futó gyöngéledés - szenvedek.

EUDOXIA Látom, a lakoma ártott meg. Jer, kedves, jer. *Fölkel Placidiával.* Urak! jó időtöltést! *A vendégek mind csodálkozva fölkelnek.*

VIGIL, OREST
S TÖBB MÁSOK. Az ünnep királynéja eltávozik!!

PLACIDIA *magában.* Királynéja vagy áldozatja!!!

GAUDENT. Szép Placidia! *Könyörögve kulcsolja össze kezeit.*

Egyszerre.

AETIUS. Ennyire megszorítász?

EUDOXIA. Ilyen ő mindig; kérve parancsol, s parancsolva kér - álnok!

CÉZÁR. Nem távozol! Csak képzelt baj.

EUDOXIA *halkan Cézárhoz.* Ha eladtad leányod, legalább ne öld meg. Nézz reá! *Fenn.* Sajnálom, urak, leányomnak nyugalom- s ápolásra van szüksége. Vizontlátásig. *El Placidiával.* A társaság több beszélgető csoportokra oszlik, melyek mind csodálkozást jelentenek.

JULIAN *Avenarhoz.* S ő is, a fürge udvarnok?

AVENAR *halkan, Julianhoz.* Ki?

JULIAN. Cézárné udvarnoka, Pallad, nem láttad? oly savanyú arccal távozott el innen, mintha borsot nyelt volna.

CAUSTIN *Julianhoz.* Balga!

MARC *ki e beszélgetést hallotta, magában.* Nem balga, csak szánandó!

GAUDENT *Aetiushoz halkan.* Mily idegenséget mutat irántam!

AETIUS *Gaudenhez.* Semmi! hajlania kell vagy törnie - amit választ. Csak kövesd tanácsomat, csendes, de vizsga légy, tudod-e? Hasznosb beszéltetni, mint beszélni. - Ügyelj jól, minden suttógóra. *Egymástól távoznak.*

CÉZÁR. Vendégeim! A nők eltávozta ne zavarja nagy örömünket; annál szabadabban éldelhetünk. Bor és asszony nem egyszerre valók, ezt mondta egy görög bölcs, nem tudom, melyik, de jól. *Zene hallatszik.* Heverjünk le ismét. - Étél, ital, zene, kinek mi kell!

JULIAN, AVENAR
S TÖBB MÁSOK. Tartsa meg az ég a mi jó urunkat! *Némelyek pamlagra fekszenek, mások körülök csoportoznak, poharakat üritve, s beszélgetve. Táncosok s táncosnők mulattatják a társaságot.*

CÉZÁR *félbeszakítja a zenét.* Most veszem észre! néhány becses társak üdvözleteink sorából kimaradtak. Pótoljuk ki a hiányt. Billikomokat, gyermekek! *A gyermekek serleget nyújtanak. Cézár fölemeli serlegét.* Éljen Petron Maxim! kit vendégszerető, jó konyhát tartó, derék embernek ösmertünk mindig! Reménylem hosszas távolléte nem változtatta meg szokását. Éljen! s maradjon az, ki volt! *Hangos „éljen” - isznak.* Cézár ismét fölemeli serlegét. Avien, Triget, Basil! nektek is tiszteletül! Igaz bölcsenek tartalak, becsemre mondom! nem azért, mivel Platót s Epicurt megemésztétek, hanem mivel kinézem belőletek, ha szinte nejeitek az ellenkezőre esküdnének is meg, hogy bort, leányt, lovat egyaránt ösmértek s becsültök. *Nevetés, „éljenek!”* Serleget ismét. *Egy gyermek serleget ad. Cézár ismét fölemeli.* Említetlen maradt azon jeles tiszte is udvaromnak, kinek köszönünk minden drága falatot; jókedvünknek s elménknek fenntartója ő. Egészséget Quint Marónak, érdemes szakácsunknak! *Nevetés, morgás.* Hát Baka és Kiki? Mit vétett az Afrikából érkezett varázsló majompár? a bohósan eleven két békejel, hogy ne tisztelnők meg egy korttyal? - Kedvem volna, régi divat szerint, egy billikomot ürítettetni minden betüire nevüknek, megérdemlik! *Éljen! kacagás, zúgás.*

MAXIM *szomszédaihoz fordulva.* Ez minden fogalmat túlhalad.

AVIEN *gúnyyal.* Jóízű furcsaság.

AETIUS *halkan Cézárhoz.* Elég titkos ellenségünk van már. Nem jó volt számukat nevelni.

A zúgás néhány percig tart.

JULIAN *Avenarhoz.* Mily illetlen morgás! Mindjárt eszméletre juttatom. *Fenn, poharat emelve.* Uraim! valódi dicsőség Bakának és Kikinek! ezt tőlük el nem vonhatjuk. Kitűnő tulajdonaik elősorolásával nem akarok türelmet fárasztani; csak egyre figyelmeztetek: midőn egykor dicső emlékű Cézárnak, kedves ménit, a köztársaság konzulává tetszett kinevezni; tisztelte-e azt minden úgy, mint akármelyik elődjét? kevésbé fényes időkben élünk most? kevésbé hatalmas Cézár alatt? Tanácslom, urak! adjuk meg mindenkinek, mi övé: ezt mondja püspökünk is.

Sokfelől. Úgy van! úgy! éljenek! *Köznevetés.*

FULGENT. Nagy Róma! ha! ha! ha! ha! csupa nevetség!

CÉZÁR *Maximhoz.* Petron barátom! Két esztendei távollétednek, mint látom, nagy foganata volt. - Te oly csendes, komoly e víg lakomán, mintha - pedig gondolom, eleget ápoltunk mind étekkel, mind dicsérettel.

HERACLES *ki néhány udvaronccal beszélgetett, fennszóval Cézárhoz.* S hallaná csak, mit mondnak itt, még akkor híznék ám!

MAXIM. Én beszélgetés tárgya?

HERACLES. Te is, családod is.

CÉZÁR. Most jut eszembe. Hisz te másod házasságra léptél! Hogy fér ez meg a bölcselkedéssel?

MAXIM. Úgy találom, fejedelmem! hogy ezt tenni volt a legjózanabb bölcselkedés.

HERACLES. Legalább jóízlettel párosult bölcselkedés. - Szébb nőt nemigen láthatni.

CÉZÁR. Jól el tudád rejteni, féltékeny! Két hete hogy itt vagyok, s még egy szemmel sem láttam őt. Zár alatt tartod?

HERACLES. Ezt is bölcselkedésből; ma azonban, ha ügyelsz, láthatád vala a körszínházban. Nem vevéd észre? a zenekartól harmadik pad, ötödik hely, egy korosabb asszony mellett.

CÉZÁR. Ördögöt! hát az ő volt! Maxim, szerencsétlenek; ugyan jól megválasztád! *Gondolatokba merül. Egy szolga suttog Boethtal, ki végre fölkel és kisiet.*

BASIL *Cajushoz halkan.* A nők Maximunkat mindig kedvelék. Nem csoda, ha jól választhatott. Emlékszel-e még néhány régi mondatokra - róla s egy magas állású nőről?

- CAJUS *szinte halkan.* Igen hallám. Mint mondják, egykor Cézárnének igen tetszett, s kevésbe múlt -
- BASIL. Hogy Cézár helyett nem őt tisztelte meg kezével. Na! de erről hallgattunk. - Ki tudja egyébiránt, igaz-e. *Ez alatt közzsibongás.*
- BOETH *hirtelen berohan levelekkel kezében.* Véletlen csapás! Genserich hadai már Calabriában s Siciliában! - mint két helyt egyszerre kötöttek ki. Siracusa, Agrigent, Tarent elfoglalva! a levelek Verrestől meg Plauttól, a messini parancsnoktól. *Átadja Aetiusnak a levelet. Meglepetést fejeznek ki minden arcok.*
- SOKAN. Na! lesz már dolga a patricnak!
- AETIUS *nyugtalansággal bontja föl s olvassa a leveleket.* Sejdítém! - Marcellin oly megfoghatatlan könnyelműséggel folytatá hivatalát. A hajóhad mindenfelé szétszórva, mintha örök békére számolhatánk; pedig több ízben vettem szemére. Az esztelen, csak kárán tanulhatott! *Cézár mélyen elmerülve föl s alá járkál.*
- BOETH *Aetiushoz.* Ostiánál s Brindisiumban - mindenütt egy-egy csoport katonaság.
- AETIUS. Igen s a megaponti s cotroni légiók is erre nyomulnak. Hamar központosíthatjuk minden erőnket. *A többit a közzsibongás miatt nem hallani: csak látszik hogy beszélgetésüket folytatják.*
- MAXIM *Avienhez halkan.* Fegyvereinkben nagy bizalmam nincs. A békekötés útja is bizonytalan, nem tudom, mi helyesb? Időt kellene nyerni. Ni, Cézár maga is mily gondolkozóvá lón!
- AVIEN *Maximhoz.* Talán egy új kaland tervén aggódik. Ágyas, körszínház, lakoma - hidd el, föllebb nem emelkedik.
- HERACLES *Cézárhoz közelítve halkan.* Fejedelmem! a szépség bájai, úgy veszem észre, nagy hatással voltak.
- CÉZÁR *csodálkozva.* Heracles! te bűvészi ügyességgel bírsz. Előtted semmi sincs rejtve!
- HERACLES. Oly nagy csoda volt ezt kitalálni? Nem kötelessége-e minden szolgának ura arcvonásira s pillantásira figyelni, hogy kívánsága kijelentését megelőzze?
- CÉZÁR. Most találékonyágod gyümölcsöt nem terem.
- HERACLES. Miért nem?
- CÉZÁR. Nem, esztelen erőlködés lehetlenséggel küzdeni. Míg csak láttam őt, nem tudva, ki - addig, megvallom, volt reményem, gondolám: te ezermester minden lehetőben módot találsz, talán máris tudod, ki a nő, s hol lakik, s ha nem, a legelső közjátéknál ismét megjelenend, s akkor célt érünk. De így, mi cselszövény nyithatná meg nekünk Maxim lakát?
- HERACLES. Udvarhoz édesgetjük.

CÉZÁR. Ha ide hozná is, féltékenysége vigyázóvá teszi őt, mindig szemmel tartandja.

Aetius és Boeth közt halk beszélgetés.

AETIUS. A francokat semmi esetre belé nem elegyítjük! ily frigyos mindig több bajt hoz, mint hasznot - *folytatja beszédét, de nem hallani.*

HERACLES *néhány percnyi gondolkodás után Cézárhoz.* Hát ha ennek is kitaláltam volna módját?

CÉZÁR. Nem hinném!

HERACLES. Itt kezem! - pedig ilyesekben nem szokásom vaktában ígérni; kövesd tanácsom, s a szép Julia tiéd, még ma.

CÉZÁR. Fejedelmi leend jutalmad, ha teljesül. De ennyit előre hinni!

HERACLES. A siker igazoljon. Tüstént dolgunkhoz foghatunk. *Körültekint.* Oszlani kezdenek; itt kell tartani, legalább Maximnak elmenni nem szabad. Javalj játékot; nagy pénzben. A köbzés gyöngéje. De szükség, hogy nyerj. Tudod néhány jó fogás meg a köbök, melyeket számodra készítettem; majd elhozom. Látod kezén ama gyűrűt? *Maximra mutat.* Azt kell kezünkre kerítenünk. Csak ügyelj intésemre, minden egyébért állok.

CÉZÁR. Remek ember! Bízom szavadba. Fülelj, mint előzi meg jutalmam tettedet. *Fenn a társasághoz.* Ne széledjünk még el! egy ünnepélyes nyilatkozatom van teendő.

AVIEN *társaihoz halkan.* Mi ez? Cézár legelőbb szólal föl a biralom ügyében!

TRIGET, MAXIM *magukban.* Meglepő!

CÉZÁR: Hív szolgák érdemeit jutalmazni a fejdelem legszentebb kötelessége, helyes kormányzás alapelve, melyt én is fejthajtva követek. Ily példás alattvaló ez itt! *Heraclesre mutat.* Mesés öntagadással fordítja ő évektől fogva minden ügyekezését arra, miként napjaim mentül üdvteljesebbekké tegye. Feje csupán számomra gondolkozik, s kezei mindenben kívánságom szerint munkások. Enyém ő testtel s lélekkel!

AVIEN *szomszédjához halkan.* Nagy bajára a férjeknek s apáknak.

TRIGET *halkan.* Igen, meg a kerítőknek nagy öröme, kiknek régtől fogva oly jó keresetük nem volt.

CÉZÁR. Barátok! ő megszerezte magának egész fejedelmi kegyemet. Nincs Rómának jelesb polgára! Ennek nyilvánítására kívánom, helye, szava legyen a főtanácsban. Atyák, beirandjátok őt a névsorba. *A szenátorok közt nagy zúgás.*

FULGENT *szomszédaihoz halkan.* Szegény szánandó köztársaság!

Aetius szólani akar, midőn Julian, Caustin- s Avenartól követve eléáll s ünnepélyes hangon megszólal.

- JULIAN. Dicső Cézár! nagy patric! Látom, jövő nemzedékeknek tanúsá-
gul kívánjátok, ugyanakkor vegye hazafiérdem jutalmát, midőn
Róma leghatalmasb ellensége fölötti diadala évnapját ünnepli. -
Legsükeresb serkentés ez erényre, s hősi tettekre, s ezen alapít-
juk mi is, közmegegyezésből eleitekbe terjesztendő kérelmün-
ket; én s két barátom. *Caustin- és Avenarra mutat.* A Camillok,
Appiusok, Catók, Valerok, Fabiusok, Scipiók vére pezseg
ereinkben.
- CAUSTIN. Igen, s Brutus, gőgös Tarqum megbuktatója, Sulla, a parancsár.
- AVENAR *félbeszakítva az előtte szólót.* Merész Marius, istenként imádott
Julius, a maga s több dicsőült örökösi, ha nem is törvényes,
legalább mellékes úton, elődink.
- JULIAN. Hazafi buzgóságnak mi is elég jelét adtuk már; istenként
tiszteljük Cézárt, s téged is, hős patric! magas helyzeted szerint.
- Készek voltak mindig ökleink hatalmas dőfésre a nyomorú pór
ellen, ki tiszteletlenül mert rólatok szólani. S ímé! más jutalmat
nem várunk, mint hogy vennétek szellemünk hasznát a közelgő
barbárok ellen. Ó! adjatok vezérletünk alá sergeket, melyekkel a
hon oltárit védve, az ellenség vakmerő reményét semmivé
tehessük! Meglátjátok, az ivadék elődihöz méltó leend!
- AETIUS. Hála égnek! közülünk többeknek még furcsálkodásra is maradt
elméjük ennyi vész között. Erős, edzett lelkekre mutat ez. Bá-
mulatos kétséget fejeznek ki arcaitok, szenátorok! nem fognátok
föl Cézárt? úgy tehát én nálatok jobban ösmérem. Titeket mély
aggodalomba merített a rögtöni gyász hír. De ő, ki tudja, miként
bátor ügyekezeten minden lehetséges, s csak annak orvosolat-
lan helyzete, ki önmagát hagyja el; ő, látjátok, köz elcsügge-
déstől környezetve, csöndes vidám maradt, meg akart kevéssé
kacagtatni, hogy ezáltal eszméletre jussatok. Ó, ne féljete! nagy
Theodos unokájának emberi becsrül tiszta fogalma van; s igen
jól tudja, miként lehessen jutalmazni egy Heraclest is, a biralom
lealázása nélkül.
- CÉZÁR *bosszankodván.* Aet! mi ez?
- AETIUS. Hiába színlelsz oly remekül, Cézár! Benned kétkedni nem tanu-
landok meg. - Ha ilyet hihetnék! gondolod, oldalomon függne
még a fegyver? S a föld legsötétebb zárdája, hol köz megfele-
kezés fátyola borítna el örökre, nem bírna reám nézve több
keccsel, mint e fejedelmi csarnok itt?
- HERACLES *magában.* Hah! cudar! így mer sértegetni mindenkit!
- AETIUS. De bocsánatot, ez talán sok szó is volt egy tréfa fölött. *Julian s
társaihoz fordulva.* És ti is! ha! ha! ha! ha! ha! ti is ingerkedtek
polgártársaitok rémületivel? Mondhatom, ép ötlet! mert valónak
csakugyan nem hihetem, annyi jótékony hölgyet, színházat, la-
komát odahagyni! Miért? Egy ocsmány csatáért! Mily ledérség
volna, még a gyönyörhöz sem maradni hű! Igaz ugyan, min-
denkiben lappang egy kis fenevadi tulajdon! de kiben az

felébredt, s amellet oly régi, római, nemes, hős vérrel bír, miért vágyódnék idegen, korcs vérré? A sebésznek egy kis érvágása mindenként elégséges, Ily csillapító után, szőke hajfürtök fésülése, illatos kenőcsök, szép nő kegye, zajos éji tobzódás, nappali kényelmes nyugalom puha ágyban, ismét visszanyerik előbbi becsüket. Látjátok, még én is tudok vidám lenni, bár elmém most komoly tárgyakkal van elfoglalva.

Az udvarnokok megszégyenülve hátravonulnak.

CÉZÁR *Heracleshez.* Ezúttal célt nem érheténk. Majd máskor jobb kedvében találjuk. Ne neheztelj!

HERACLES. Megelégedésem elég jutalmam, szeretve tisztelt fejedelmem. Mi hatalmadon túl vár, azt kívánnom balgaság volna.

CÉZÁR. Most tervünkhöz, ugye?

HERACLES. Rajta tehát!

AETIUS. Holnap indulnom kell, addig még sok rendelésem vannak teendők. Cézár! vedd legőszintébb jobbágyi tiszteletem kijelentését. - Reményilem örvendeztetőbb körülmények közt találkozunk. *A szenátorokhoz.* Virradatkor rendkívüli tanácsot tartandok. *A vendégek széledni akarnak.*

CÉZÁR. Barátok, nem hagylak távozni! Holnap elég idő lesz mogorva fontolgatásra. Mi? Szicília e mély aggodalmak tárgya? Hány Szicíliát lehetne abból alkotni, mi megmaradt? Patric! ne zavarod örömünket! Én kockázhatnám.

FULGENT *magában.* Valóban jól van megválasztva az idő játékra.

CÉZÁR. Maxim! neked csoda szerencséd - meg szeretnék veled mérkőzni.

MAXIM. Bocsáss meg, uram - de -

CÉZÁR. Semmi ellenvetést! *Karjánál fogva egy játszóasztalhoz vezeti.* Ül le! Erőszakos vagyok, nemde? - Urak, ide vagy amoda *az asztalokra mutat,* csak ne el. *A vendég nagyobb része az asztalok körül csoportozik.*

HERACLES *ki azelőtt kifutott volt, visszajön s Cézár asztalához siet.* Mily kopott köbök! - cselédség vigyázatlansága. *Más köbökkel cseréli ki az asztalon levőket.*

AETIUS *Cézárhoz.* Reményilem, minket elbocsátandsz. Én s Boeth nem sokat értünk közbészhez - csak rontanánk.

CÉZÁR *gondatlanul.* Amint tetszik...

AETIUS *Vigilt s Orestet inti magához.* Ügyelettleg legyetek mindenre. Látjátok azokat? *az udvaroncokra mutat,* néhányan közülök elvonták arcaikat, kis veszély ugyan; de rendszerem mindent számba venni. Tehát, mint mondám, azokra ott, különösebben pedig emerre itt. *Heraclesre mutat.* *Orest és Vigil értőleg intenek.* *Aetius Boethtól és Gaudenttől kísérve el.*

AVIEN *Triget- és Basilhoz. Mentsük meg mi is éjünk nyugalmaát. Társaival együtt kilopózdik az ajtón.*

A jelenlévő négy vagy öt asztalnál játszanak: a legkisebbiknél Cézár Maximmal, másnál Julian, Caustin s több udvaroncok, Sidon és Heracles a harmadik és negyedik asztalnál. Egynehány percnyi szünet, mely alatt a köbök lökése hallatszik. Hangos zene.

JULIAN *Caustin- s Avenarhoz fordulva köbzés közt. Szép kifejezésekkel illete minket!*

CAUSTIN *halkan. Túrhetetlen bánásmód!*

AVENAR *szintúgy. S ki mer így szólni Róma legelőbbskelő nemeseivel? - ki nagyapjáig sem tudja fölvenni faját: Kockát vet. Fenn. Én nyertem.*

JULIAN *halkan. Micsoda név? ki volt apja? főrend? nem. Római? nem. Italiai? az sem - alacsony pór!*

AVENAR. *Igen - szittyá-vend-alán vegyelék!*

A másik asztalnál ezalatt Maxim több ízben vesztett.

MAXIM. *Roszzul kezd folyani. Ismét aranyokat tesz az asztalra. No még ezt.*

FULGENT *Maximhoz közeleg s fülibe halkan. Hagyd el a játékot; nincs napod. - Ki tudja, mi a cél mindezekben.*

MAXIM. *Ne félj! a kocka változó.*

FULGENT *mérgesen magában. Itt minden ember vagy bolond, vagy ámitó. Tovább nem nézhetem! Kifut.*

AVENAR *szomszédaihoz halkan. Ennek változni kell! Gondoljunk valamit. Elveti a köböt. Fenn. Tizenkettő!*

JULIAN *fenn. Jól vetél. Halkan. Egy kis összeesküvést eleink módjára. Mit mondasz hozzá? Vet. Fenn. Csak tizenegy!*

AVENAR *halkan. Helyes, Róma vár reánk! de hogyan?*

JULIAN *vetés közben. Még módját nem tudom, elég, hogy összeesküszünk. Majd ád tanácsot a szép, a kacér Berenice: neki ilyesekre nagy hajlandósága. Meglátjátok, mint örülend ennek Berenice!*

VIGIL *a beszélgetőkhöz siet. Mindig szerelemrül? Berenicérül volt szó, ugye?*

CAUSTIN *halkan társaihoz. Istenért, vigyázz! Ezt a patric legbizottabb emberinek ösmérem.*

VIGIL. *Na! s mirül akartok vele tanácskozni?*

JULIAN. *Új divatot szeretnénk behozni, mihez ő mennyein ért. Magában. Huh! rosszul érzem magamat! Fenn. Magasztalt daliák, Itália arszlánya mikor induland el Rómából?*

VIGIL. *Mint mondá, holnap.*

MAXIM *ki ezalatt folyvást veszett. Megfoghatlan szerencsétlenség! ötszáz darab pénz - mind elkölt. Nem folytathatom.*

CÉZÁR. *Nem akarlak a viszonzás jogától megfosztani.*

MAXIM. *Megbocsáss! hitelbe nem játszani szeszélyem.*

HERACLES *Maximhoz siet. Mint látom, még hitelre nincs szükséged. Maxim kezére mutat. Ily gyűrű sokat ér.*

MAXIM *zavarodva. E gyűrű - úgy, de attól, attól megválnom lehetlen, emlék ez.*

HERACLES. *Emlék? - jegygyűrű! hisz megösmérni. - Ugyan mit félted? Senki sem akar tőle megfosztani; csak zálog gyanánt teszed ki.*

MAXIM. *De mégis. Heracles Cézárnak int.*

CÉZÁR. *Talán a szép hitves szemrehányásit rettegjük? Hogy képes, oly erős lélekkel! No, bizonyosan megengesztelődik. Megfogja Maxim kezét nevetve. Ide vele! Magad tudod, ez közsokás; míg játszónál ily belső értékű kincs marad, addig hitelről nem szólhat. Leveszi Maxim a gyűrűt. Mennyiben álljon? - ezer darabban, s öt lökés mindkét részről? Nem? Ismét kockázáshoz fognak.*

HERACLES *Sidont félrevezeti, s vele suttog. Ajánlom, szedd össze minden ügyességed.*

SIDON. *Nem lesz hiba benne! - úgyis örök frigyét kötöttünk egymással.*

MAXIM *néhány lökés után. Már ezt is elvesztém.*

CÉZÁR *a gyűrűt felvéve az asztalról. Enyim tehát holnapig.*

Heracles Cézárhoz közelg, tőle a gyűrűt titkon átveszi, és sebesen elsuhan.

CÉZÁR. *Maxim! látom, nagy kedved volna gyűrűd visszanyerésire szerencsét próbálni.*

MAXIM. *Parancsolod?*

CÉZÁR. *Nem, Maxim, nem. Maradjak én a győztes ez estvén. Ha! ha! Elpártolhatna tőlem a szerencse. Szemeit Maximra függesztve, tréfásan. Nyugtalanságod mulattat. Csak nem esel kétségbe?*

HERACLES *berohan, s Cézárhoz halkan. A nő tüstént itt lesz.*

CÉZÁR *helyéről fölkelve. Engedj meg, Petron, siető dolgom van. Mindjárt itt termék: addig Heracles kipótolandja helyem. El.*

Maxim menni készül, Heracles visszatartja, megfogva karjánál.

HERACLES. *De várd meg hát Cézárt! - Meglátod, mily időtöltő leszek én. Nevet. Jer vélem, jer; szép s új történetet beszélek neked egy csalatott féltékeny férjről. Ismét nevet. Mindketten kimennek a jobb felőli ajtón.*

JULIAN *Cézár lenyugodott. Mi is menjünk mulatni máshova. A vendégek mind elszélednek a közép ajtókon.*

MÁSODIK SZÍN

Maxim laka.

PALLAD

lassú léptekkel jön be, s egy asztal mellé ül, hol mécses pislog; de mindjárt ismét fölkel, az ablakhoz megyen, s a függönyt szét-húzza. Külső világ lövell bé. Istennek köszönet, már virrad! keresztüléltem hát e végtelen éjt. Magát gúnyolva. Mily örvendetes! mintha ama bíborpiros mosoly, a zajos nappal együtt, enyhet is ígérne bajomnak. Ha úgy volna! A kertben, mondá, terebélyes boglár fa alatt várand reám. Mit hallok majd ott? Egy vigasztaló szót? Hisz ki van reánk mondva az ítélet; hol ez ellen menekvés? Fejedelmi önkény s fejedelmi gyöngeség egyesülendnek vesztünkre. Jól körülsáncolák őt: gög, dicsvágy, hőshíri méltóság, hogy a lányka sóhaja oda be ne hasson, hol keservével talán egy hangzó húrt pendítne meg. Szünet. S a patric mondna le? a lányka könnyeiért, az ifjú virágos ábrándiért mondna le az, ki csak trónról s világalomról tud? Mennyi lénycsoport vonaglott már lábai alatt, e csekélység hátráltatná lépteit? Esztelen gondolat? de ki vagyok én?

MAXIM

sebesen jön be. Fiam! már itt? - oly hamar kialudtad az éji mámort? ím, én csak most jövök. Nem dicséretes éjkóborlás, ugye? Jó, hogy nem követed apád példáját, magam sem ajánlom. Leül egy székre, s nyújtószik. Há! mint el vagyok fáradva.

PALLAD.

Egyedül jössz? anyámat hol hagyád?

MAXIM

csodálkozva. Kit?

PALLAD.

Nődet, tehát, ha így inkább akarod, kit mást?

MAXIM.

Fiú! téged bor vagy álom zavart meg! menj nyugodni.

PALLAD.

Igaz, nyugtalan éber éjt töltöttem én is; de azért eszmélek.

MAXIM.

Úgy hát én értélek balul; nem Juliát kérdezed?

PALLAD.

De éppen őt! mit csodálsz? hisz magad küldtél utána.

MAXIM

álmélkodva. Mit mondasz? utána! gondold meg Pallad! én a fejedelmi csarnokban voltam.

PALLAD.

Jöttek emberek, kik őt nevedben hívták el; parancsodra egy kolyát is hoztak magukkal; ebben vitték őt hozzád, így beszél a cselédség - többet ennél nem tudok, mert jövök haza hosszú sétából.

MAXIM.

Hazudsz, fiú! *Szelídebben.* Bocsáss meg, de ez lehetetlen, meglátod mindjárt, ő van itt, itt volt, nem távozott. - Haj! valaki! szolgák! Julia! Julia! *Kimegy az oldalajtón.*

PALLAD.

Ő valóban nem küldött volna mostohámért? Kíváncsi vagyok e rejtély megfejtésire.

MAXIM *berohan.* Itt nincs, nincs, hült helye! Csakugyan éjjel ment el, az otthonos nő! Mi titok lappang ebben? Hah? egybeillem, mi kis gondolat maradt még fejemben, mint szétszagotott oklevél darabjai, elszórva, hogy okoskodássá váljék. *Erőltetett vigasztalással.* Meglátod, csupa csekélység leend az egész eset, nevetésre érdemes, ha megértjük; s most *fejére üt*, mi ostobák, ki nem találhatjuk! *Nagy indulattal.* Megyek - küldök érte mindenfelé, összekóborlom a várost! míg megjeljük. *Az ajtóhoz fut, hol Juliával találkozik; ki halványan s akadozva lép elő.*

MAXIM *feszülten.* Julia!

PALLAD. Ha tudnád, mely aggodalomban voltunk fölötted!

JULIA *szenvedélyes hangon Palladhoz.* Menj! menj! itt most nincs helyed; egyedül ezzel van még szóm. Mondom, rohanj ki e házból, míg hallgatok! mert apád ez, szavaimra megfordulhatna a fegyver oldaladon, s ez üdvös nem volna. Fuss!

PALLAD. Magadon kívül vagy.

JULIA *parancsoló hangon.* Fuss!

PALLAD. Engedek, bár kínos bizonytalanságba hagynak szavaid. *El.*

JULIA. Maxim! nem lakhatol többé házadban: fölötte cégér áll, melytől minden tisztos polgár undorodással elfordul.

MAXIM. Nem értelek!

JULIA. El kell feledned, mint hívnak, megtagadnod tenmagadat; mert szent kötelesség a fiúi tisztelet; te pedig a dicső elődök emléki- nek mocska vagy! Nem tudod, mi van fölírva a cégérré?

MAXIM *nevekedő indulattal.* Nem értelek!

JULIA. Aljas szavak, melyeknek kimondásuk is erkölcsöt sért, jelenté- sük: fajtalanság! kerítés. Ó, nem, nem, még elmésebben aljasak! rima hitves, kerítő férj! mi ehhez képest a bérelt édelgés szem- telenül tárt laka? Petron Maxim! bújj el a tolvaj elől - nehogy gúnyoljon!

MAXIM *dühösen.* Ó nem értelek! nem értelek!

JULIA. Dus Petron Maxim! semmid sem maradt egyéb kopasz életnél, s ezt sem bírhatandod elcepelni; mert szétzúzó terüként függ rajta azon öntudat, hogy gyalázatodnak tenmagad voltál művésze. - Magad előtt is csúfság - csak egy menedéked lehet még, Petron Maxim! s *ez megfogva kezét, kiáltva,* gyilkolj meg engem s magadat!

MAXIM. Borzasztó talány! mit mondasz, azt érzem már. Hol, hol, hol voltál!

JULIA. Talány! s hol voltam! Valóban, vészesb a levegő ama pompás csarnokban, mint ahogy gondoltam; mert nemcsak kedélyt s lelkiületet zavar meg, hanem még agyvelőt is. Így hát, hogy megérts, dobra kell ütni, az utcákra kell kikiáltani, miként Maxim egy becsfeledő gyáva férj, ki nejét áruba eresztette! ki egy lelketlen zsarnok.

- MAXIM *nejét félbeszakasztva.* Honnan jössz? Honnan jössz? Kinél voltál? Ezekre, kérlek, erre felelj!
- JULIA. Legyen tehát meg az utolsó enyelgés, mivel annyira kívánod. Képzeld csak a nagy csodát, s ijedj meg, kérlek! találd megfoghatatlannak, törd rajta fejedet, én ott voltam, hol hagytad jegygyűrűdet, hová magad parancsoltad, hogy menjek - Cézárnál, attól jövök most, kitől mástól?
- Maxim egy kiáltással székibe rogy, s kezével befödi arcát.*
- JULIA. Ládd, megtörtént, mit oly jól elintéztél. Most ki a gyilokkal! Esmélned kell? döfj ide elébb, én már magammal számoltam, aztán, ha tudsz, imádkozzál. Tehát még erre is tehetetlen! egyaránt erőtlen bírni s veszteni! Ha! ha! elhagyatott nő vagyok csak, kinek erényével a világ csúfot űz, ki egy kis önérzetnél egyebet nem bírok; de azért, hitemre mondom, nyomorúságomat oly lelkülettel, mint itt ez ember, föl nem cserélném.
- MAXIM. Való, való tehát az iszonyú képtelenség. De örül-e a természet? De tomboló Szilén bitangolja-e annak kormányát? Én egy éjt a csarnokban töltök, ott játszom, ott egy gyűrűt vesztek el, s üdvem tüstént tönkretéve! legyalázva e nő! Tökéletes tivornyai részeg bohózat! Mi köze a gyűrűnek az én üdvömmel? Mi a játéknak ez asszony erényivel? S mégis megtörtént? Széztúzni két lényt egy köbbel! A legszeplőtlenebb becsületet sárba sújtni egy köbbel! Meglátom mindjárt. *Vizsga szemekkel néz maga körül, s az ablakon ki.* Ott a város! ott a csarnok! piac, utca, minden helyén! Na, ha nincs kiemelve sarkaiból a világ, úgy igazán mester vagy, Valentinian! *Kivonva törét.* Igen, asszony! teljesül kérelmed; téged is, magamat is.
- JULIA. Mit hallok? Rém volt hát, nem valóság! Petron! édes, Petron! örömtől bódulok most: *Megöleli szenvedéllyel.* Petron! Megbocsáthatsz nekem? Nem, nem bocsáthatsz meg!
- MAXIM. Lassan csak, te könnyelmű. Gondolod, talán majorunk felé indulunk most, rövid, nyugalmas ünnepre? Lassan, még nincs összefűzve a poggyász! Hát ő? Hallod e vad káromlást itt benn? hallod? Egy lélek kiált itt szomszájában, melyt síron túl semmi többé el nem olt. Ó! mily megelégtülten kísér szemeivel, még enyeleg dühünkkel. Nem! szenátor vagyok; pusztá átokkal így mindjárt meghalni - ez ifjonci kontárkodás volna.
- JULIA. Ne kínlódjál tovább, kedvesem; borzasztó szavaim csupán a bűnönhöz valának intézvék. Igen! méltatlan bizalmadra, ki benned kételkedheték, de légy nagylelkű, s higgy nekem. Boldogok lehetünk ezután is, milyenek voltunk. Semmi sincs elveszve, megóvott ég, a rabló erőtlen vala ellenem. Kecsegtetem reggelig, közel fogamat reményivel hagyott el egy percre. Fölhasználám az alkalmat, ki a zárva vélt ajtón a kertbe, onnan utcára, segítségért kiáltva, nem mertek elfogni. Semmi sem történt, min előttem s magam előtt pirulnom kellene. Csupán az ellenedi gyanú sújtott

le; alacsony gyanú; de ő a gyűrűre mutatva esküdött. Azért ama kemény szavak. Egek! min vásároljak egy kis hiedelmet?

MAXIM.

Értelek, te gyöngéd angyal! értelek. Kétkedel talán erőmben? De mit te túléltél, miért ne bírnám én is el, a férjfiú? S miért ne férne meg ennyi gyötrelem, hol egykor elfért annyi boldogság! Mért zajog e kebel, gondolod, megrepedt? Ó nem! gyarló az ember, de élte vasból van. Légy nyugodt; a féreg is, melyt lábaid szétzúznak, még sokszor megszorodik kínjában. Vagy mi? Ne legyenek szemeim? tüstént kiszáradjon agyvelőm? *Közelit nejehez, s örülten vizsgálja. Az ő lehelete, mely tiédde egybevegült! Csókja helye ez a folt! Itt nyugodtak karjai! Várnod kellett volna legalább, míg a jelek elmúltak. De mit szégyenled? Csak rablott kegy volt; Isten nem hívand ágyasnak. Ha! ha! ha!*

JULIA.

Maxim! Maxim! ne büntess meg ily irgalmatlanul! Nyugodjál meg szavaimon!

MAXIM

nejére nem hallgatva. Cézár! Cézár! Mi leend a váltság! Csupán nyomorult buja élted? Rothadó tetem lélekért?

JULIA.

Istenemre, hitemre, mindenre, mi valaha szent volt előtted!

MAXIM

félbeszakasztja Hadd el az esküt, asszony! Látd, elhiszem, de hogysisne? Ha lehető volt játszóasztalnál aranyban köbözve, téged veszteni el: miért lenne rögtön oly hihetlenné, hogy elveszve mégis megmaradj, s szeplősítve tiszta légy? Egy kevés türelmet, nekiszokik agyvelőm a csodarendszernek, s végre megtanulom érteni azt is, miként lehet embernek élni, gyilkolva önmagát, s miként válhatik gyámoltalan polgár mérgiből habzó tenger, mely egy hatalmas fejdelmet biralmostul elborít! *Görccsösen összekulcsolja kezeit, szemei meredten egy pontra feszülnek.*

JULIA.

Ó! ne többé e halált jósló tekintetet! Ne többé e görcsös halvány fájdalmat, mely ereimben a vért fagyasztja meg! Szelidülj! Irtsd ki szivedből, mi egyedül zavarhatja édes honi békénket. Ó! mit árt, ha boldogságunkat nem tűzhetjük ki többé a zajos gúnyvilágnak céltárgyul, s elrejtjük gondosan, titkos kincs gyanánt? s midőn bírjuk azt, mit árt, ha nem sejdítik rejtekét, kik ott künn küzdenek mindennapi harcokban? Félsz a nyomorultaktól? Tekintetek, susogások fullánkitól rettegsz? Úgy hát Ostiánál felülünk egy könnyű hajóra, itt hagyjuk e hálátlan hont, megyünk, hová szél s habok visznek, messze-messze partokhoz. Ó! Nekem veled bujdosni üdvösség. Nagy a világ, ott majd, hol egy idegen nép tátott szájjal fog körül, hol minket, s bánatinkat nem ösmérik, ott ütünk sátort, s választunk új hazát. Ugye, kedvesem, ott? *Reá néz szerelemmel.* Nem tűröd, hogy büntetlen marad ő? Látd, szegény ő, szánatra érdemes! Magános rab hideg márvány csarnokban; melyen kívül csak utálatra s megvetésre lel; egy elkábult, ki émelyedve nyalja föl azt a néhány csepp mézt, melyet gunyolva kennek bíborára, s élvezzi a jelen pillanat bün-

szülte kínos gyönyörít, míg egy egész halhatatlan maradék vár reá átkával. Mit akarnál még tőle elvonni? várakozzál! ki ott fontol s ítél, elvégzi munkáját. Csak bosszút ne, Petron, ne azt a nehéz kétélű pallost, mely csupán istennek kezibe való - s mely, midőn halandó dacolva nyúl hozzá, egy csapásra sújt le bűnöst és büntetőt! *Reá néz férjére, s látva, miként az örült, meredt tekintetet vet reá.* Egek! Petron! Valóban megijesztesz!

MAXIM

magához jöve rettentő ijedséggel. Mi? Mi? Mi kiáltott itt körüllem vagy belőlem, szólottam talán, s te meghallottad, te felfogtad? Nem, csöndes volt minden, csöndes, mint a halál, érted-e? Te nem hallhattál semmit is. Ne ijedj meg! Boldog leszek veled, nyugodt leszek veled! Csak ne ijedj meg. Egy kis keserű tréfát üztem itt magammal, ez minden - csupa nevetség!

JULIA.

Maxim! Neked valami jár agyadban, a múltnál rémítőbb.

MAXIM

fölháborodva. Gondolod? *Rekedt hangon.* Nem, nem, az egekért, ne mondd azt! Kihúzod még belőlem lelkemet, s rémalakképp állítod ide mellém, hogy szörnyűt haljak lábaidnál. *Vad hangon.* Menj, menj! ne nézz olyan mélyen szemembe, mintha egy fenevadat akarnál kikergetni odvából; Távozzál, parancsolom. *Szelídebben.* Julia, hagyj keveset egyedül, hogy eszméljek, hogy kiszellőzzem a hevült főt. Nekem néhány percnyi magány kell; aztán minden jól lesz.

JULIA.

Édes férj! nagyon szenvedsz.

MAXIM.

Légy nyugodt! légy nyugodt! légy nyugodt! *Nejét megfogja görcsösen karjánál, s kivezeti a bal oldali ajtón. Néhány percig üres a színpad, aztán Maxim visszajön, felháborodottan néz körül, s vizsgálja az ajtókat, végre megáll a színpad elején.* Egyedül! Egyedül! Bátorságban van hát, senki nem kémli ki azt az iszonyút, mit e szűk kebelbe rejtek, s zárok el, hogy kiöntsem majd egy egész fajra halálos méregként. Valentinian! balga zsarnok! széttiporod minden üdvömet, s engem lehelni engedsz! Talán csöndesen szenderegysz most ágyadban; új gyönyörök reményitől ringatva! Ó! úgy nem is sejdíthetéd, mit vesztek! teremts embert, fújj belé utálatot lélek helyett, az utálaton kívül ne adj neki semmi birtokot, az én vagyok! Küldj bakót, gyötörtess vele egy szerencsétlent, míg vonaglik, hadd meghalni, kínját pedig fogd el ügyesen, nehogy valamiképp elrepüljön az étellel, adj e kinnak értelmet, testet, terveket forralni s végrehajtani, azután bocsásd szabadon; az én vagyok! Mérd föl bizalmad, Valentinian! Számolgasd légióid, becsültesd meg jól daliád hős szívét, nehogy véletlenül kudarcot vallj az egyes ellenség előtt, itt benn. Valentinian! Furcsát gondoltam. Jó volna ezt a sok sereg embert, ki az egész föld fölületén lézeng, henyél s futkos, egybegyűjteni egy csoportba. Nem, nem, az semmi tréfaság. Ha egy isteni Néró megpróbálná vén anyját itt *földre üt lábával* felébresztve hosszú álmából, megjajgattatni gyötrelmében, huh! mily irtóztatós ordítás lenne az! Meglátnók akkor, elveszne-e

benne a szózat, mely innen vészt, gyalázatot kiált fejedre! Becsemre mondom! Jelszava ez egy dicső játéknak, melyt én adandok mulatságul Rómának, s melynek költségeit azzal fizetendem, mi még enmagamból megmaradt; be zajos lesz az! Mihelyt még Róma nem látott, hogy a nézők belei kimozdulnak helyükből! Szökdelni, kerengni fog egy fejdelem egész időszaka hatalma s dicsével, míg elszédül s egyberogyik. Egy játék! hogy borzasztó meseként regélje azt egymásnak a maradék, hosszú, viharos estéken! *Betakarja fejét kezével, s mély gondolatokba merült. Néhány percnyi szünet után Sidon a közép ajtón bejön, Maximra tekintve megáll, s csak lassan lép elé. Maxim Sidon jövetelét észrevéve hátranéz s magában.* Sidon! Még magam sem tudom, s már tenni kell, már csalni kell, már küzdeni kell!

- SIDON. Magánosan, mint látszik mélyen elmerülve.
- MAXIM. Én? *Gúnyal.* Igen, igen, aggódom, mint egy fösvény, ki pénzét kénytelen kiadni, mielőtt megszámlálhatná. Én is, látod-e, egy kincset rejték el magamnál.
- SIDON. S szép nőd?
- MAXIM. Nyugszik, ez éjt nem jól töltötte.
- SIDON. De hát?
- MAXIM. Hát! hát, jósolj! itt a kezem; vagy másként szoktál?
- SIDON. Ne gúnyolj! Fontosb célból jövök, sokat aggódtam miattad.
- MAXIM *kezét megfogva.* Tárd ki szívedet!
- SIDON *magában.* Oly váratlan csöndes! *Fenn.* Megládd, mily érdekes, mit veled közlende. *Leül.* Reám nézve fontos éj volt ez; Cézár kegyeiből kibuktam.
- MAXIM. Sajnálom! tőle nem érdemletted.
- SIDON. Álnok Heracles! de mindent illő renddel.
- MAXIM. Fül vagyok!
- SIDON. Mint elfásult gyomrom az éji lakomától! Egy kis fűszeres meleg italt, ha könnyen lehetne. Neked is használand.
- MAXIM *vállát vonogatva megy a közép ajtóhoz, egy szolgának int, s ismét visszajő.* Mármost az elbeszéléshez.
- SIDON. Jó tehát. Mily különös emberek vannak e világon.
- MAXIM *nevetve.* Sok igen terhes is van köztük. *Hoznak egy kancsót két serleggel.* Maxim tölt Sidonnak.
- SIDON. Kellemetlen így magára inni; - neked is töltök. - *Tölt Maximnak.*
- MAXIM. A csoda történet egészen kiesék agyadból -
- SIDON. Vészes titok, mit közlende.
- MAXIM. Nincs itt közel ember.

SIDON. Ha megparancsolnád cseléidnek, senkit se bocsássonak ide be. Nem szeretném, hogy valaki itt találjon, az emberek gyanakodók.

MAXIM. Unalmas szeszélyes vagy; de ám legyen! *Kimegy a közép ajtón, azalatt.*

SIDON *magában.* Most serényen! *Port vesz ki zsebéből, s Maxim serlegébe hinti.*

MAXIM *visszajön s leül.* Beszélj!

SIDON *serlegét szájához teszi.* Fölséges készítmény! Dicséri mesterit. Igyál te is!

MAXIM. Mindjárt, csak szólj!

SIDON. Mint kívánod. Hol kezdjem már? Tudod, szokásom azokra, mik körülém történnék, figyelve, emberösméreti észrevételeimet csöndesen megtenni.

MAXIM *mosolyogva.* Bölcs szokás!

SIDON. A tegnapi lakománál - nem vevéd észre? - Cézár elébb gondolkozó volt, azután igen víg.

MAXIM. Úgy van! nagyon víg lehetett - képzelem.

SIDON. Mégsem hörpöltél e jó italból.

MAXIM. Hülten szeretem. *Magában.* Különös! nagyon késztet. *Fennhangon.* Folytasd csak.

SIDON: Titkos tanácsot tartok Heraclessel. Én Heraclest nem szívelhetem; nyájas ugyan irántam, de ily biztos ember előtt ki merem mondani, nincs nálánál esküdtebb ellenségem. *Iszik, s ismét telitölti serlegét.* Mi ez? én már a második pohárnál; te még az elsőből sem ízeltél!

MAXIM. Ha így szakadozva beszélsz, úgy estve lesz, míg regéd végihez jutunk. Na, iszom hát, te önféjes! iszom barátságunkra! Mondd tovább. *A serleget fölemeli, s magában.* A próba nem ártand. *Azalatt, míg Sidon elfordulva tőle, folytatja beszédit, ő halkan az asztalnak egy rejtett fiókját nyitja föl, egy edényecskét vesz ki, s abból néhány cseppet a serlegbe önt.*

SIDON. A beszélgetés érdekelt. Bizonyos módomban van az emberek szívéből a rejtélyt kivájni; egypár szót ejték, s egek! mit fedezék föl? A legcsúfabb, legrémítőbb ármányt!

MAXIM. Nem oly rémítő talán, mint mi most történt. Sidon! meg vagy mérgezve.

SIDON *Ijedten.* Én, megmérgezve!

MAXIM. Igen - igen. *Serlegét mutatja.* Nézd, mily zavaros kék! rögtön ölő méreg ez. Én vigyázóbb voltam, s próbát tettem óvszerrel. Szegény! egy teli serlegnél többet ittál meg. Orvos után küldök! bár késő. De még semmit sem érzesz? Megfoghatatlan!

- SIDON *tettetett rettegéssel.* Jaj nekem jaj! huh! mint nyilallok itt! Tűrhetlen fájdalom! *Hasára teszi kezét.*
- MAXIM. Vedd szíves végbúcsúmat, édes barátom! De hogy tisztába jöjjünk, e serleget is megtekintem. *Sidon serlegére mutat.*
- SIDON. Segítség! Segítség! Már veszem észre, haldoklom. *Erőtetett nyugtalansággal hadar karjaival, serlegét s a kancsót fel akarja dönteni. Maxim megelőzi, s mindkettőt erősen megfogja.*
- MAXIM. Csak ne hirtelenkedjél vonaglásodban. *A Sidon serlegébe is önt üvegéből.* Így! *Vizsga szemekkel nézi a serleget.* Hogy van ez? Az ital itt tiszta maradt. Semmi jel? Ebben tehát nem volt méreg? Mily szerencse!
- SIDON. Ó csalódot! csalódot! érzem én - végem van, ha ellenmérget nem veszek. *El akar suhanni, Maxim megfogja kezénél.*
- MAXIM. Ez értelmem egészen túlhaladja! meg kell mégis értenünk. Várj! Várj! gondolkozzam csak, én is tudok valamit regédből, mi talán megfejtésül szolgálанд. Hol maradtál csak? Aha: szóltál Cézárral meg Heraclessel, s azok - Sidon fülelj! valót mondok én is -, azok az égiptumi jóst csekély barátságos szolgálatra kérték, ugye? tenne egy kis erőszakot a jövődön, himpellérkednék belé a gondviselés míveibe, mely éltet s halált osztogat. Ennyi ügyességet csak meg lehet kívánni oly hatalmas lénytől, ki ármányoknak parancsol; hogy az a jó Cézár, s ama nemes szívű kegyenc meg is kívánták, természetes. Nőrabló után férfimérgezõnek kelle nyomban következni, különben a férjet rossz pillanatában találhatja a tréfa, s némi vészes ötletei lehetnének. Így perc alatt minden temetve. A fejedelmi palotában pedig ilyen tenni zavarral jár. Magam is úgy látom, ennek itt s így kelle megesni, nem másként. Egyet mégis megfogni nem bírok. Hogy ez a bölcs jós, mielőtt ilyeshez fogna, miért nem hívott föl a lelkek országából néhány nyílt szívű démont, ki előtte fölfedezze: a szegény sors, melynek papja volt, s mely ellen oly hit-szegõn kezdett alattomoskodni, vajon lemond-e úgy egy próbára fölsõbbségérõl, s nem adand-e csupa féltékenységbõl az egész tervnek egy éppen nem kedvezõ fordulatot? Ez, mint mondám, rejtély elõttém. Mármost igyál; a te remekmíved ez; illõ, hogy magad élvezd. *Serlegét nyújtja Sidonnak.*
- SIDON *térdre rogy.* Kegyelem! Kegyelem! Mindent fölfedezek! Heraclés az oka -
- MAXIM *a serleget csöndesen leteszi.* Ha nem akarsz, nem kényszerítlek. Ember vagy te, az ember szabadságra születik; szabadság választhatásban áll. Én választást engedek. A mérgezõt hóhér bünteti: ez törvény; fõtanácsnok s gazdag vagyok, két ok arra, hogy a törvény teljesüljön; cinkosidnak érdekükben áll ártatlanságot színlelni, téged nem pártfogolva - harmadik ok, nem szõkhetsz el, mert künn emberek várnak parancsimra, negyedik. *Szünet.* Méltánylod helyzeted? mármost szabad rab ember,

válassz e három közt: mérge, vesztőhely *e szavakra Sidon ismét térdre rogyik*, szolgálai engedelmesség, s ezzel együtt egy kis pengő jutalom, gazdag szolgálai bér. Ha! ha! Oly nemű lénynek, milyen te vagy, a választás nemigen nehéz leend? Na, kelj föl, látom, szolgálom vagy! Mármost szolgál szabad ember! Kötéslevelet írunk, különben kicsúszhatnál kezemből. *Írószert vesz ki az asztalból*. Mártsd a festékbe! *Sidon az asztalhoz ül*. Nevedet! „Ezennel megismérem és bizonyítom, hogy én, én, egy gonosztévő - gonosztévő -, na, nem írsz? megmondám, tőled függ. Gonosztévő vagyok, a hóhér pallosára érdemes, ki mai napon embergyilkosság szándékból mentem Petron Maxim római polgár- s szenátorhoz, kit méreggel akartam megégetni.” A helyt s napot! így! *Az írást magához veszi*. Mielőtt e házból kiléphetnél, általam összehívandó tanúk előtt kijelented, hogy ez irat itt, önkénytes nyilatkozatodat foglalja magában. Tehát visszavonásról szó többé nem lehet. *Leül*. Szolga! Téged jótékony nemtő hozott ide! Most hallgasd urad parancsát.

A kárpit legördül.

MÁSODIK FELVONÁS

Kert a cézári palota mellett. Alkonyodás. Pallad s Placidia egy levelesben ülnek egymás mellett.

- PALLAD. Oly szép itten! Hallod? a csalogány is magasztal, mintha velem versenyt szeretni készülne. Maradj még! E rövid pillanatokat úgylis egy egész semmivé lett hosszú jövőendő helyett nyertem én, s bábom leendő találkozás édes emléke, melybe majd hernyóként fogom be magam, a való fagyai ellen védelmül.
- PLACIDIA. Palladom! miért mindjárt búcsúzni a reménytől? Ama hirtelen ítélet miatt? De teremtett volna az ég szerelmet s utálatot lélekben, ha csupán idegen önkénytől függne istenként bilincselni s bontani! Az apa akaratát retted. Van apád neked is, nem érezted néha magad hatalmasnak ellene? Ó! meglásd, én szólándok, elhatározott akarat lakik bennem. Ennyi türelem gyermeki kötelesség határait túlhaladná!
- MARC *berohan, s még messziről suttogva.* Pallad! Pallad! vagy-e?
- PLACIDIA. Egek! Ki az?
- PALLAD. Nincs mitől rettegj. Biztos barát, kit megkértem, állna őrt, s minden véletlen zajra adna jelt.
- MARC *meglátva Palladot.* Hamar el innen, Pallad! Fegyvereseket láttam erre közelgni, Gaudent vezeti.
- PLACIDIA. Végünk van! Meglátnak.
- MARC. Nem, talán nem. Képzelmű, mit akarnak! *Placidiához.* Csak tüstént be a csarnok ajtaján; arrafelé nincs senki.
- PLACIDIA. Isten veled! *El.*
- MARC. Mi meg erre. *Palladot más irányba vezeti. Zaj hallatszik.* Közélegnek a léptek, úgy hát erre így talán kikerüljük.
- PALLAD. Reményem, nem engem keresnek - furcsa volna.
- GAUDENT *szembeakad Palladdal, őrség követi.* Itt vagy tehát, kölyök! Fegyveredet!
- PALLAD. Eszelős! menj dühöngni, hol helyed, gyógyházban; ne álld itt a békés polgár útját!
- GAUDENT. Békés polgár! ugye. Annak honn s utcán lehet helye, de itt...
- MARC. Gaudent? térj magadba, nem ismertél reá? Cézárné udvarnokát, pusztá szeszélyből elfogatni!
- GAUDENT. Szeszélyből? Tudok mindent, nekem is vannak kémeim; mire ennyi szó? *Őrökhöz.* Fogjátok meg! *Az örök előrenyomulnak.*
- PALLAD. S teljesen megőrültél? Szegény atyád!

GAUDENT. Tehetlen szitkok! Majd adok eszméletre is időt, de másutt. Neki, örök!

Az örök Palladnak rohannak.

PALLAD *hátrál.* Ez nem történend meg, míg csak egy csepp vér foly ereimben. *Kihúzza kardját.* Ha oly bátor vagy, milyen szemtelen, úgy tegyük ketten próbát egymáson.

GAUDENT. Nem viadalra jöttem ide. Törvénysértő büntetése forog itt fenn, egyéb semmi.

MARC. Hevességed nem hagyta észrevenned, miként tenmagad vagy a törvénysértő. *Szelídebben.* Gondold meg! Ilyet nem tehetsz.

GAUDENT *az örökhöz.* Ismételjem parancsomat?

Az örök ismét Pallad felé nyomulnak.

PALLAD *az örökhöz.* Hozzátok intézem tehát szavaim! értelmes emberek vagytok, s az okoskodás agyaitokban megfér. Tudjátok, ki vagyok én? Szabad polgár, mint ő; lovag, mint ő; udvarnok, mint ő, s ő is egyéb semmi nálamnál. Mi adhatna neki hatalmat fölöttem? Apja helyzete? Az enyém nem szolgálja övének. Egyébaránt vezérség, babér, hősi hír, apa s fia közt nem közös jószág; s a fiút ily szerzeményből csak a példa illeti, melyt követni kellene.

GAUDENT. Az elmés fölszólításra csupán egy kérdéssel felelek. *Az örökhöz.* Az örség feje nem hagyta-e meg teljesítnetek parancsim?

TÖBBEN AZ ÓRÖK KÖZÜL. Úgy van!

GAUDENT. Engedelmeskedjete tehát! *Az örök Palladot elfogják.*

PALLAD *dühösen.* Várj! várj! Ezt megbánod, te gaz.

GAUDENT *gúnyval.* Hidd el! csupa fiúi tisztelet bírt e tette. Apámnak elmenetelekor nyugtalanító sejdítési voltak, s szívemre kötötte, ily módon venném a bajnak elejét.

MARC. Méltatlanságodért mindenesetre magad felelensz. Innen egyenesen Boethoz megyek, ott várom el igazolásodat; - a fogoly is kíséren.

GAUDENT. Kívánságodat könnyen teljesíthetem.

El mind. A jelenet vége felé már egészen besötétült.

MÁSODIK SZÍN

Maxim laka, mint az első felvonás végén.

Maxim és Marc igen eleven beszélgetés közt lépnek be.

MAXIM. Te voltál, mint monád Baethnál? Elibe terjesztéd, mily méltatlanság ez, mily törvény elleni?

- MARC. Mindent, mindent, és siker nélkül. Gaudent igen föl volt hevülve; apja parancsára hivatkozott, egy darabig tanácskoztak egymással, végre azon felelettel bocsátottak el, hogy minden Aet akarata nyomán történvén, Palladnak fogva kell maradni addig, míg e részben a patriciótól újabb utasítást nem veendek.
- MAXIM. Szép! szép! Így hát a patric mindenikünk személyinek s szabadságának korlátlan ura! Az ő akarata minden; polgár, főtanács, tisztviselő semmi! Nem, ez nem maradhat így! Hitemre mondom, így orrom alatt packázni nem hagyok! Menj tüstént vissza, mondd meg neki, hogy én - de komolyan szépítés nélkül - hogy...
- MARC. Ne félj! Jól elvégzem, csak tudjam mit.
- MAXIM *indulatosan.* Hogy én, hogy én... *Fejére ütve halkán.* Hah! mi ötletem volt! Nem Aet-e az, ki ezen elaljasodott kormányznak valami fényt ad, hősi dicsével? Nem ő, ki utamba állana, bármi terv kiviteléhez fognék? S én e szép alkalmat elmulasztanám? Nem - hála égnek! -, kétkedés lehetősége szabta előmbbe, most már meg kell állapodnom. *Marchoz fordulva.* Még itt?
- MARC. Nem tudom az üzenetet, melyt Boethnak vagyok viendő.
- MAXIM. Aha! Igen-igen. *Kis szünet után, mintha mélyen gondolkodott volna.* Édes Marc! Jobban meggondoltam. Igaz, méltatlanság történt házamon, nagy méltatlanság, de ládd, némi részben fiam is hibás volt, neki becsülni kellett volna a fejedelem s apa akaratát, s ezen alapuló jogokat; nem pedig fejedelelemnő után futni, ki már el van ígérve másnak.
- MARC. Megbocsáss, de ugyan hidegen kezdesz a dologrul ítélni.
- MAXIM. Ért emberhez illő fontolással, nem ifjonci módon, már igaz. Megvizsgálom előbb, mi árthat vagy használhat, aztán cselekszem. Ha Boeth egyszer nemmel felelt, pusztá izenet részemről nemigen változtatja meg nézetét. Ő Aet embere, könnyen elhíszem, fölsőbb meghagyásnál fogva fejeskedik; hisz maga mondta!
- MARC. Igen.
- MAXIM. Nekünk is tehát ehhez kell magunkat alkalmaznunk. Siess, hívd el ide, kikkel egyhamar beszélhetsz szenátortársaim közül; - mondd: e reám nézve igen meglepő eset fölött kívánnék velök tanácskozni, s közbenjárásukra szükségem leend, csak jönnének minél előbb. Bár itt volnának már! Menj!
- Marc gondolkozva néz reá, azután el a közép ajtón.*
- MAXIM *magában.* Így reményilem, minden jól menend.
- MARC *visszajön.* Három ifjúval találkoztam ajtódnál, kinek veled szavok van; köztük a nevetséges, dühös, büszke Julian is.

MAXIM. Ó! ama jóféle udvari cimborák! Én Cézárnak hálával tartozom, szeretett bajtársinak ajtaim mindig nyitvák. Jöhetnek! Te pedig, hová küldtelek. *Marc el.* Talán valami kelepce, mint a ma reggeli; ha ebből is okulhatnánk!

Julian, Avenar, Caustin belépnek, s ünnepélyesen köszönnek.

JULIAN. Üdvözlünk, nemes szenátor! fényes Anicia fajivadéka! Fontos, hozzád és hozzánk illő dolgot jöttünk végezni.

MAXIM. Catók, Appiusok, Torquatok, Cincinnatok magzati! Róma ősi fényinek képviselői! Köszönöm a megtiszteltetést! Meg vagyok illetve, s készen rátok, hozzátok, s hozzám illő figyelemmel hallgatni, dehát már dologrul s nem ősapákrul!

AVENAR. Részvétünket jöttünk jelenteni.

CAUSTIN. Kifejezni, mily bosszankodást gerjeszte bennünk a rajtad s házadon történt.

JULIAN. Egyszersmind pedig szolgálatinkat ajánlani.

MAXIM. Részvét? szolgálat? Ha úgy tetszenék: kevésbé tisztábban...

AVENAR. Fiadat értjük, kit jogtalanul elfogtak.

MAXIM. Hogyhogy? ti már tudjátok?

JULIAN. Egy szép nőnél gyűltünk volt össze, országos dolgok fölött tanácskozni, ott mindig legtöbb újságot hallani; ott tehát...

MAXIM. Könnyen megfogható. S ti fiamat ki akarjátok szabadítani?

JULIAN. Érezzük, mily csúfság történt rajtunk! Mind főnemesek vagyunk, s mi csak egynek is sérti meg jogait közülünk, méltán fájhat mindenikünknek.

MAXIM. Példás közszellem! De nem tudom, mit tegyünk. Aet makacs, a zsarnokságot megszokta.

JULIAN. Zsarnokságot! jól mondod! de ezen segíteni kell; a járom nem maradhat nyakunkon!

MAXIM. Járom! némi részben igaz.

JULIAN. Láttad, hallottad, tegnap, miképp bánt fejdelmünkkel, miképp Heraclessel, miképp velünk?

MAXIM. *nagy indulatot színelve.* Szégyen! Gyalázat! Veletek, veletek - így!

JULIAN. Kémekkel őrizteti az egész udvart; tudni akarja legtitkosb gondolatinkat.

MAXIM. No, ugyan mire is?

AVENAR. Korlátlan hatalomra vágyik?

MAXIM. Fölségsértés!

JULIAN. Kajánkodik Cézár ellen.

MAXIM. Balga!

JULIAN. Mi ezt nem tűrjük tovább!

MAXIM. Igaz, rómaiak! én is csak kénytelenségből tűröm.

JULIAN. Maxim! Mi összeesküdtünk!

Maxim mélyen meghajtja magát.

JULIAN, CAUSTIN,
AVENAR *egyszerre.* Összeesküdtünk Róma elnyomója ellen!

MAXIM. Szerencsés Róma! mely ily szabadítókra lelt! Hányan vagytok?

JULIAN. Még eddig csak mi hárman, s egy lelkes nő, az, kitől jövünk. Ha hozzánk állasz, egy bajnokkal többen leszünk.

MAXIM. Látom, sokra mentetek már, s Róma váltásához közel áll. Csodállak! De bocsássatok meg, ha titeket követni gyöngének érzem magamat.

JULIAN. Mi? - Még kétkedel?

MAXIM. Megvallom: azt, mi tegnap véletek, ma fiammal történt, ámbár botránkozató gyalázat, ily hatalmas összeesküvésre méltónak nem vélem. Hanem, ha igaz, mint nem kétlem, mivel Aetet vádoljátok, hogy császárunk ellen agyarkodik, hogy legfelsőbb hatalomra vágyik...

JULIAN *társaihoz halkan.* Rossz helyt kopogtattunk! *Fenn.* Mi ezeket csak úgy hoztuk elő, mint másoktól hallottakat. Távól tőlünk, hogy Aetet vádolni akarnánk! neki sok érdemei vannak. Az egész összeesküvés csak föltételes volt; hogyha valósulnának gyanúink. Ugye?

AVENAR. Úgy van, inkább kérdésként terjesztők elődbe, mint föltett szándékként. Az egész irántadi részvétünkben eredett.

JULIAN. Mihelyt másképp ítélsz a dologról, mi szívesen engedünk. Tartsd meg irántunki jóindulatodat. *Társaival együtt menni készül.* Kérjük, a mondottak maradjanak csupán köztünk.

MAXIM. Még egy szóra! Amit hallék, szeget ütött fejembe. Az Aet elleni terhes vád vagy helyes, vagy helytelen, csak e két eset lehet; az elsőben ő, a másodikban ti érdemelték büntetést - ennyi ugye világos?

JULIAN. Könyörgünk, Maxim! ne többet erről! Megrémítesz, ha ifjanci tréfáinknak ily komoly értelmet adsz.

MAXIM. Tréfa? nem, azt késő mondani. Oly lelkületű ifjak, milyenek ti vagytok, összeesküvésből játékot nem üzendnek. A dolog való, komoly való! Rómát mindenként veszély fenyegeti. *Szünet.* Ifjak! engem jogosnak ösmer mindenki, erről ellenim tehetnek bizonyosságot; ezúttal is az kívánok maradni, Aethez nem ragaszkodom, becsemre mondom, ha bizonyítványt hoztok, neki lakolni kell; én is, egész befolyásommal munkás leendek benne, ha nem, az egész dolgot fölfedezem magának Aetnek, hogy mint hamis föladókkal, mint zendülőkkal bánják véletek.

- AVENAR. El vagyunk veszve!
- MAXIM. Ne féljeteK, ha lelkisméretetek nem vádol. Én fejedelmeknek kívánok szolgálni, nem nektek ártani. *Szünet.* Aet szakadatlan viszonyban áll Boethal s fiával; levelezéseiből; hiszem, sok kisülhetne, ha minden nem is. Engem néhány becsmérő, határtalan becsszomjra mutató kifejezés megnyugtatna. Holnap, mint hallám, hírvivőt várnak Aet táborából. A ti gondotok legyen ebből hasznot húzni, akár erővel, akár fortélyal; különben nem segíthetek.
- JULIAN. Ó, Maxim!
- MAXIM. Na! talán nem estek kétségbe a legelső akadálnál? ti, kik ezelőtt néhány perccel oly hősieK valátok! Annál maradok, mit mondtam, fontoljátok jól meg. Egy tanácsot adok: ha csakugyan szándéktok összeesküvésteknél maradni, úgy a nőket kerüljétek mindaddig, míg a nagy cél el nem leend érve. Tudom, nehezen esik, mert jólelkűek vannak köztük, és sokat mondnak, mit másutt nem hallani; de higgyétek el, onnan került hír uzsorás pénzéhez hasonló, mely a szegény kölcsönvevőnek csak azért fordul meg keziben, hogy őt más hasznára megrontsa.
- CAUSTIN. Mi még most sem tudjuk, mit tegyünk. Bővebb utasítást kérünk.
- MAXIM. Utasítást nem adtam, nem adok, ki-ki helyzete s kötelessége legjobb bírāja. Magamrul szólok csak; a többit rátok bízom.
- AVENAR. Mégis, mihez tartzuk magunkat?
- MAXIM. Ahhoz, mit említék; vagy, vagy - holnapig elhatározódik minden. Hiszen a hírvivőnél lesznek levelek Aettől. *Kívülről zaj hallatszik.* Léptek! többet nem szólhatok a dologrul. Mondom, bízhattok bennem, ha a terv létesül, belőletek nagy embereket faragunk. Erre, a mellékajton, itt nem találkoztok senkivel sem. *A jobb ajtón vezeti el.*
- Avien, Triget, Basil, Cajus, Fulgent s több más szenátorok a közép ajtón jönnek be.*
- AVIEN. Meghívásod következtében jövünk.
- MAXIM. Számoltam barátságtokra; s látom, nem csalódtam. Na, mit mondtok fiam elfogatásához?
- TRIGET. Váratlan volt előttünk.
- BASIL. Megütődttünk benne.
- MAXIM. Képzelem; magam is. Nem tudok mit végezni. Véleményeiteket várom.
- FULGENT. Céliránytalan volna lármát ütni. A dolog igen kényes mind rád, mind az egész fejdelmi családra nézve. Elhiszem ugyan, hogy Gaudent helytelenül gyanakszik a hercegnőre; de...
- MAXIM. Ide nem fárasztnálak, ha csupán az én dolgom forogna kérdésben; de a jelen esetben több foglaltatik; Róma van itt megsértve, nem én; megszégvék azon törvények, melyeken épül mindeni-

künk bátorsága; lealázva a főtanács, mely hajdan világot kormányzott, s íme! egy gyermek kormánya alá vettetik! Mint látom, Gaudent parancsol itt most.

TRIGET.

A sérelem igen nagy!

CAJUS.

Rögtöni segély szükséges!

MAXIM.

Csupán az a kérdés: elnézésünk által tegyük-e egyszerre semmivé oly sok évszázadok bölcsessége jótékony hagyományát? s egyik megbízott szolgánkat annyira föl kívánjuk-e magasztalni minden fölött, hogy csak kegyes ajándék gyanánt nyerhessük tőle vissza azt, mit sohasem lenne szabad nem bírnunk: ön személyinket, ön léteinket s szabadságunkat?! Valóban, barátim! bár fegyvereink dicsősége emberi emlék határait túlhaladja, a catalauni mezőt tekintném elsőnek, hol ily nemű babérok nőttek volna. Nem, az nem lehet! mind ellene szegezzük magunkat.

NEHÁNYAN.

Mind! mind!

BASIL.

Tartsunk ülést az eset fölött, megérdemli.

FULGENT.

Sérelem, mi történt, ez bizonyos; azonban most, midőn a biralmat mindenünnen veszély fenyegeti, nyugotról a gót, délről a vend nyomul elé fegyveres csoportival, a tartományok hűsége pedig kétes, magunkat egyeseknek szeretném látni, s mennyiben lehet, köztük minden kellemetlen surlódást kikerülnék. Hidd, Maxim, jobb lesz a történetet úgy venni föl, mint szerelmes, gondatlan ifjú szerfölötti féltékenysége következményét, nem magasb polgári szempontból.

MAXIM.

Így tehát - tanácsod?

FULGENT.

Mindnyájan, kik itt vagyunk, elmennénk az őrség fejihez, odahívatnók Gaudentet, mindkettőt meg igyekeznénk győzni arról, miként tettük törvénnyel egybeütköző s vészes egyenetlenséget szül.

MAXIM.

Ha nem értendik meg?

FULGENT.

Ne tegyük föl előre a legrosszabb esetet.

MAXIM.

Mindent meg fogok fontolni. Azon esetre tehát?

FULGENT.

Akkor írhatnánk Aetnak; két nap alatt itt a felelet. Kétnapi fogóság tévedésből nem a világ. Ládd! Fiad is vigyázatlan lehetne.

MAXIM.

Hahahaha! Világos immár, hogy igazat mondtam! ez ember is bizonyoságot tesz mellettem. Aet akarata azon sark, mely körül forog minden polgári jog, szabadság. Na, legyen! Jó apa vagyok én, fiamért áldozatot is tudok hozni; ha megegyeztek benne, írjunk könyörgő levelet Aethez.

TRIGET, CAJUS

s még néhányan. Gyalázat volna!

MAXIM.

De halljátok, mindenünnen veszély fenyegeti szegény Rómát; ha Aet neheztelni találna, ki védné? Csupán az ő kara s fegyvere ér valamit.

- SOKAN. Mi semmik sem volnánk?
- MAXIM. Mint látom, félig meddig; azért hunyázkodjunk meg, folyamodjunk a dalia kegyeihez, talán könyörül.
- FULGENT. Csodálatos, gúnyos félrefacsarás! Nem könyörgést értettem, hanem barátságos egyeződést s békélést, mit magunkra nézve is legüdvösbnek látok. Róma ősi helyzetinek említése nem ide való. Szép volt a közegyformaság, de azt az idők viszontagságai végképp eltörülték. Cézárook alatt élünk most, ez mindent kifejez. Ha cselekedni akarunk, jelen körülmények természetiből induljunk ki, nem régi viszonyok emlékeiből.
- MAXIM. Jól van! Igen jól! Ezen barátunk álmétkodtató rövidséggel a világ történeteit tárja ki szemeink előtt. Tudjuk már, miként született, él, hanyatlik minden; erény, törvény, szabadság. Ó, az idők folyama nem áll meg! Belemerült polgári jogaink egy része, de maradt még valami, ezt is engedjük elmosni; míg név s ember van, addig van még elmosandó is. Szabadságtól szolgaságig hosszú az út, ha felit megtettük, miért állnánk meg? Annyival inkább miért hátrálnánk? Hagyjuk az időt folyni, ne ússzunk ellene, különben eltikkadtan beléfulladunk!
- CAJUS. Fulgent! Tanácsod nem helyeselhetem.
- TÖBBEN. Most engedni csúfság volna.
- FULGENT. Ha ily balul magyarázzátok minden szavaimat, úgy inkább hallgatok. Nem tehetek róla, ha e csekély esetben oly nagy sérelmet nem látok!
- TRIGET. Csekély? Ha szenátorral így bánnak, úgy más polgár mit csináljon?
- FULGENT. A szenátort nem akarták megsérteni, az eszükben sem volt!
- CAJUS. Mégis megsértették! A tett itt az eldöntő, nem az akarat.
- MAXIM. Ne vitázzatok, tisztársak! Sajnálom, ha az én bajom egymás ellen hevítne föl. - Jobban meggondoltam! - Köszönöm részvéteket, de közbenjárástokról lemondok. Magam járok el mindenben; minthogy csakugyan fejet kell hajtani, inkább egyedül teszem azt, mintsem ti mindnyájan; így lealázva csak én leszek, nem Róma főtanácsa.
- CAJUS. Lealázásra nincs szükség!
- TRIGET. Ügyedet magunkévá tesszük, s aszerint lépünk föl.
- MAXIM. De ha Aet neheztelni találna?
- CAJUS. A törvény több tekintetet érdemel, mint az ő neheztelése!
- MAXIM. Elfeledtétek ellenségeinket - ki véd bennünket?
- SOKAN. Mindmagunk! mi is tudunk fegyvert forgatni!

Az egész idő alatt azonban két szenátor hallgatott.

TRIGET. Mint főtanács lépünk föl, megparancsolandjuk Boethnak, fiadat tüstént bocsássa el, különben a tréfának rossz vége leend!

SOKAN. Helyes, helyes! menjünk a tanácsterembe!

MAXIM. Ha tudnátok, mily határozatlan vagyok! Egyrészt fiam, másrészt ő, az általam szeretett s tisztelt hős, kinek annyit köszönhetni! Úgy képelem, mintha, bármit is téve, mi neki kisebbségére szolgálna, a közügynek ártanék. Nem, nem engedhetem! ily lépésre kicsinylem magam! Inkább folyamodjunk Aethez, mint Fulgent javallá.

CAJUS. Nemes lelkű vagy, elfeleded önszemélyed megbántását; de emlékezzél meg arrul, hogy nemcsak apa vagy, hanem polgár, s tisztviselő is, ki törvényvédésre esküt tettél le, állj ellent szívednek!

TÖBBEN. Hiába különöznéd el magad tőlünk, mi el vagyunk tökéelve!

MAXIM. Aet, Aet! Miért jött ez éppen házadtól! *A szenátorokhoz.* Bocsánatot, ha lelkem nem eléggé edzett a jelen állást hidegen fölfogni, s mielőtt végeznék, egy sóhajt áldozok régi érzetimnek! *Szünet, mely alatt Maxim mély gondolatokba látszik merülni.* Ti nem tudtok mindent. Aetra sokan irigykednek, csel szövetik ellene, ma tudtam meg néhány könnyelmű ifjútól, kik bennem jó cimborát kerestek. Heracles, az alávaló ármányfőnök, gyanítom, Sidon is véle tart; ezek bírják leginkább Cézár bizalmát. Kívánságuk oda vinni a dolgot, hogy a patric minden befolyásától megfosztassék; s fejedelmünk tegnap lányára nézve adott szavát visszavegye. Nem szívesen nyújtnék ezeknek bármi módon is segédkezeket. Vajha itt volna maga Aet! Soha jelenléte szükségesb nem lehet! *Két szenátorra tekint, kik kevéssé meg látszanak rémulve, s magában.* Talált az ütés. *Fenn, kezét szájára téve.* De istenért! mindenek fölött, legmélyebb hallgatást!

TRIGET. Dolgunknak e csellel semmi köze.

MAXIM. Mégis jobb vigyázva lépni föl. *Szünet.* Egy ötletem volt, ha maga Cézár által parancsoltatnék meg Boethnak: fiamat bocsássa szabadon, úgy talán mindennek vége szakadna.

AVIEN. Úgy Cézárt tennők ellenibe Aetnek, s éppen az ármányosoknak hajtnánk vizet malmukra.

FULGENT. Világos!

KÉT SZENÁTOR *ki eddig hallgatott.* Nem! Inkább önszemélyünkben lépünk föl!

MAXIM. Azért javaslom ezt, mivel éppen Aetra nézve célirányos. Cézári parancsnak az őrfő bizonyosan engedelmeskedik; a fejedelem legfelsőbb hatalma e gyakorlatában örömet, elégtelést találand, uralkodónak érzendi magát, ki akaratától függ minden; ennyi elég neki, s meggyöngítendi Heracles kártékony hatását elméjire. E tárgy Valentiniant különben is közlül érdekl, Gaudent alaptalan gyanúja miatt; őt hát el nem mellőzhetjük. Ebben szívesen fogadom el Fulgent barátunk mérséklő tanácsát.

FULGENT *mérgesen.* Reám ne hivatkozzál! Ilyfélét soha nem tanácsoltam!

MAXIM. Pedig javallatom egészen szellemedben történt; te emlékeztetél a fejedelmi családra.

FULGENT. Azért, nehogy zajt csináljunk, nem pedig azt még nevelni!

MAXIM. Minden gondolható lépések közt ez legkevesebb zajjal jár.

CAJUS. Úgy van; de én többet kívánnék. Boeth s Gaudent feddést érdemelnek!

SOKAN. Igaz! Feddést!

EGY SZENÁTOR *a hallgatók közül halkan Maximhoz.* Egy észrevételem van; de halkan mondom meg, nehogy vitára adjon alkalmat, mert az elmék igen fölingerültek. Ha Boeth a patric engedelme nélkül fiadat kibocsátni nem merné, mi történnék akkor.

MAXIM *félrevezeti, s nagy titkolódzást színelve.* Arra is gondoltam; úgy Cézár fölszólítását bizonyosan Aethez ma intéznék; patricunknak alkalma lenne fejedelmét még egyenesebben kötelezni le, s megmutatni, hogy önhatalmára s háza magas szövetségire nézve nem oly féltékeny, mint állítják. Rám nézve, igaz, kellemetlen eset, mert fiam még egy-két napig fogva maradhatna. *Vállat vonogatva.* Na! Azalatt legalább új gondolatlanságtól ment volnék! Ha nem kénytelenítetem könyörögni, mit lealázónak érzene, minden egyébben könnyen megnyugszom.

SZENÁTOR. Tökéletes igazod! Az örfőt pedig nemde bajba nem keverheti, mert ő patrici parancstól függ.

MAXIM. De mindezt csak titokban mondom - szót se róla.

A többi szenátor ezalatt egymás közt suttog.

TRIGET *Maximhoz fordulva, fenn:* én többé nem állok ellent kívánságodnak. Méltánytalanság volna elrekeszteni azon úttól, melyen fiad kiszabadulását legkönnyebben véled elérhetőnek.

CAJUS. De ha nem érünk célt, aztán hiában mérsékelsz!

MAXIM. Ügyem iránti buzgóságtokat hálával fogadom, de ezúttal csak azon gyöngéd módon kívánom használni, melyt javallatommal. Legyetek szószólóim fejedelmünkénél! Ma már késő. Holnap, ugye, egybegyülünk Cézárnál? Hívjatok oda minden jó ösmérőst; nekem pártfogókra van szükségem.

A SZENÁTOROK. Holnapig tehát isten veled!

Maxim egymás után megszorítja kezeiket. Elmennek.

FULGENT *távozva.* Maxim! Kívánom, mit most erőtettél, valaha meg ne bánd. *El.*

MAXIM *egyedül.* Minden várásom fölött sikerült. Az elmék forrongnak; Cézárt ostromolandják, s így bátorsága leend, már csak hiúságból is. Boeth, reménylem, makacskodik. Ha néhány ember, ki itt most oly ijedten hallgatott, teljesítendi pártfogója iránti köte-

lességít; a cselszövényt nem hiába említém előttök. Aet mindenről tudósíttatni fog, s ha hosszú utat nem tett még, hamar kezünkre kerül. A három udvaronc is frigyeselem, kénytelen-ségből. Aet gőgös: ha elfogják hírnöke leveleit, bizonyosan akad benne használható kifejezés; e remény nemigen csalhat. El van hát vetve a kocka! Emelkednem kell, hogy célt érjek, magasbra, mint valaha kívántam. A teljes bosszú trónon vár reám. Jó! föl-rohanok érte oda, mint, ha nem lelné meg másutt, fölkeresném a vesztőpadon is. Az út mindenesetre egy egész borzasztó poklon vezet át. Pokol az? Nem, nem, több, elméesebb - lángba sülyedt éden! S ő is, szegény nő! - iszonyú. Mi ehhez képest a dühödt önmarcangolása. Élet? Emberélet? Szélvész? - Nem, csak felhő, világ szélvészi ált kergetett. *Mélyen elmerül.*

JULIA *a bal oldali ajtón lép be.* Kedvesem! oly régen várlak! kegyetlen vagy!

MAXIM *ijedten.* Kegyetlen? Magam sem tudom már, mi vagyok! *Megilletődve.* Szegény Juliám! *Magában.* De mit állok? nem szabad henyélnem, futnom kell, igen futnom kell! Sidonhoz, Cézárhoz! *Fenn, Juliához.* Még ma szólunk egymással! *Kirohan a közép ajtón.*

JULIA. Petron! Petron! Ő elment, nem hall, nem lát, nem szán! Istenem, mint elváltozott! Mit forral magában. S nekem semmit sem szabad tudnom! *El.*

HARMADIK SZÍN

Sötét szoba, melyt a boltozat közepiről lefüggő mécses világít. A mécses alatt egy oltárféle alkotmány. A színpad bal részén egy kerek asztal, igen sok vegytani eszközök, poharak, csők, tálak; a jobb oldalon egy csillagtávmérő (astroláb); a hátrészen más asztal, melyen néhány igen nagy könyv s egy hosszú látcső, magasan nyíló kerek ablak felé fordítva.

Cézár és Sidon: ez utolsónak kezében tarka, igen hosszú, s a végén meggörbült pálca; öltözete tarka, hosszú köpönyeg; magas, hegyes főveget hord fején. Mindketten vitázva lépnek be, mintha egy előbb kezdett beszélgetést folytatnának.

SIDON. S te csakugyan makacsul megmaradsz kívánságod mellett?

CÉZÁR. Igen. A hatalmas lények fohászim ált meg vannak illetve; magad nyilatkozáll így. A mai nap szerencsés csillag hatalma alatt áll, nekem látni szabad, én látni akarok; látni, igenis Sidon! Mert mi minden, mihez eddig juthattam? máknyi pislogás, mely hasonló a félhold kétes világához, borongós éjen keresztül, csak inkább, mint világít; gyöngé rézsútos sugárok, az általok szült árnyak tömérdeksége ált rémítők! Nekem teljes világ kell! Tárva akarom előttem látni a jövőt. Különben frigyünk bontva, tanítvány-ságomról lemondok.

SIDON *körültekint, mintha titkos lényekkel szólna. Halljátok tehát! értitek mindnyájan az elfogult szavait; kit vágyai ellenállhatlan erővel ragadtak el! Ő kényszerít; a bajnak oka nem leendek. Cézárhoz. Jól van, ígértem. Kívánod, a csillagzat engedj; meglesz. A titok kibontatik előtted, csak meg ne bánd! Jer ide!*

CÉZÁR. Mit tegyek?

SIDON. Szedd össze minden erődöt, s maradj csöndes. Emlékszel-e azon mondatra, melyt utószor tanultál tőlem?

CÉZÁR. Emlékszem.

SIDON. Tartsd eszedben; ha a szükség kívánja, elmondjuk. *Pálcájával hadaráz, azt a mécses felé nyújtja, azonnal kék láng lobog végén. Vész! Vész! Vész az ellenszegülőnek! E pálcán kékellő lángnál fogva mondom, mely elterjedend annak oltárán, ki nektek parancsol! Vész! Vész! Vész! Ama démonnak, ki három s négy rejtélyes egybeszövetkezése hatalmát megvetné! A hosszú kígyónak öröklő átka reája. A pálcával a szoba közepén levő oltárhoz ér. Mennykőütéshez hasonló zaj hallatszik; lánglobogás látszik minden oldalrul. Cézárhoz fordulva. Most a mondatot, mert vész közelg.*

CÉZÁR, SIDON

egyszerre.
Föld és lég
Tűz és víz
Mi reng, fú, foly s ég
Szolgám biz! enyim biz!
Szalamandra! és Gnom!
Tünde! Nimfa! jó légy!
Mert foglak - négy s három
Fordítva - három s négy
Körön túl ne fuss,
Mert szó vár rád huss!
Huss! huss! huss!
Huss! - huss! - huss!

Ezalatt a dörgés megszűnik, s az alkotmány tetején kék láng lobog föl.

SIDON *Cézárhoz. Lám! bátorságban vagyunk már! Vad hangon botjával hadarázva. Tudjátok akaratunk! jövőt látni, parancsolunk.*

A színpad hátrészén függöny emelkedik föl; ott elétűnnek Cézár, Aet, Gaudent alakjai s több mások. Cézár trónján ül, előinti Aetet s Gaudentet, másrésziül Eudoxia cézárnét s Placidiát; s emennek kezét a Gaudentéba teszi. A körülálló sokaság tapsolni látszik. Aet gondolkozóvá lesz, kimegy, s egy csoport katonasággal jön vissza, fölrohan a trón lépcsőire, Cézárt onnan erővel lehúzza, s bilincseket tétet kezeire. Aztán maga ül trónra. A sokaság örvendez, s Aetet üdvözleni látszik. Mindezt zene kíséri. A kép néhány perc múlva eltűnik.

CÉZÁR. Hah! Mit láték! Aet megfosztand trónomtól? én becsszomja áldozata! S el van már határozva? Ettől nincs menekvés?

SIDON. Mit láttál, magyarázgatni nem tisztem.

CÉZÁR. Nem, nem hihetem! Csalnak sokszor, mind mondád, démonaid. Ó! ha volna mód, ezt megakadályozni! Sidon, kérdezd meg őket, mi úton igyekezzem kikerülni a végveszélyt.

Sidon ismét hadaráz botjával. A hátrészen feltűnik Cézár és Maxim alakja, kik egymásnak kezet adnak. A kép néhány perc alatt eltűnik.

CÉZÁR. Maxim! éppen az, kitől legkevésbé vártam! *Magában.* Ha mindent elgondolok, ma kijelentett bátorságos indulatát, meglepő ígéretit, némiképpen hihetővé lesz! Meglátom, szavát tartandja-e?

SIDON. Váratlanok a látattak, ugye?

CÉZÁR. Szólítsd elő szellemidet, értekeződni szeretnék velök. *Harang üt.*

SIDON. Hallod-é? Eltölt az idő! *Egy búvlámpa laterna magica-féle négy-szeg edényt az asztról felveszen, az oltáron a tűz azonnal elalszik, s a mécses meggyúlad.*

CÉZÁR *magában.* Annyira várt órám ütött! Sietnem kell az össze-jövetelre! *Fenn Sidonhoz.* Köszönöm szolgálatod. *Sebesen el.*

SIDON. Hogyhogy? Hallgatóztál? Ezt nem hittem!

HERACLES. Igen, s fölnyitom Cézár szemeit! Szépen mertél megcsalni!

SIDON. Na! Csak csendesedjél le!

HERACLES. Nem, a frigynek köztünk vége.

SIDON. Édes jó, jámbor Heracles! *Meg akarja ölelni, nevetve.*

HERACLES *nagy méreggel.* Kacagsz?! *Lábával rúgja a földet!* Jós! Bűbájos! Pokolmester! Drágán fizeted ezt meg!

SIDON. Ugyan mondd meg, mit agyarkodol annyira ellem? Mert én, esküszöm! - nem tudom.

HERACLES. Szép mesterséget űzél ma Cézár előtt!

SIDON. Hogy gyanússá akartam tenni Aetet? Talán nem váltál rögtön pártosává?

HERACLES. Eszelősség volt ez is! Még korán egyenesen föllépni. Aet kémei által értesíttethetik; mert Cézárban a szó meg nem áll. De hogy Maximot merted kegyeibe ajánlatni démonid által, ez minden képzetet túlhalad! Ez oly agyafúrtság, mit nem tűrök! Csalásod fölfedezem. Véged!

SIDON *kérő hangon.* Heracles! Bocsáss meg!

HERACLES. Rendíthetetlen vagyok.

SIDON. Heraclesem! Nekem lakatot teendesz számra?

HERACLES. Védheted magad; de nem sokat használand.

SIDON. No, még jó, hogy szólhatok; fogok élni e szabadsággal. Eddig jó cinkosok voltunk, sokat igazítottunk el közönkézen; sokrúl kérhetnének tőlünk számot. Ezekről, tudod, elegendő bizonyít-

ványaim vannak kezemnél; ha vész közelg, miért fenyegetne egyedül engem. Miért ne kettőnket? *Szünet. Heracles meg van lepve.* Na! ne többet erről! Mi frigyesek maradunk, Heraclesem, ugye? Csodálkozásod méltánylom. Hogy Maximot vettem véd-szárnyaim alá, kinek te mérget adtál, ez mindenesetre magyarázatot kíván; megadom, ha démonim téged ajánlnak, szemet szúr, magad jössz mindjárt ellentétbe Aettal; el akartam kerülni. Majd a te sorod is elkövetkezend. Maxim pedig - hahaha! - egy ügyefogyott, ki bölcseivel gondol csak, aggodalmadra nem méltó; azután meg Aetnak ellensége, magától tudom; talán használhatjuk! *Magában halkan.* Majd jólesik a jutalom is, melyt ígért. *Fenn.* De félelmes itt, manóknak szentelt helyen. *Nevet.* Menjünk máshová, ott bővebb felvilágosítást adok, kedves cimborám.

Megfogja Heraclest karjánál, s mindketten beszélgetve kimennek.

NEGYEDIK SZÍN

Tágas, szépen bútorozott szoba.

Maxim és Julia. Mindketten köpenyeggel befödve, mintha útról érkeznének.

- JULIA *Maxim által vezetve, csodálkozva lép be.* Hol vagyunk, édes Petron? Mondd meg, ne titkolj előttem semmit is.
- MAXIM. Honn vagyunk.
- JULIA. Itt? Nem lehet.
- MAXIM. Tálán nem tetszik a szállás? Pedig minden igen kellemes itt, minden pompásan s célszerűen van elrendelve. Nézd a bútorozást, a falakat.
- JULIA. Mindez mire?
- MAXIM. Mire? Nem ígértem meg neked, hogy a világ gúnyszemei elől elrejtendlek?
- JULIA. Valóban! Róma közepette? - Különös.
- MAXIM *elfordulva nejétől.* Vehetéd észre, ott künn mily számosan várnak parancsidra. Semminek sem leendsz szűkiben.
- JULIA. El akarád velem hagyni Rómát, s egy kies majorodba...
- MAXIM *mindig elfordulva.* Jó, jó! Az is meglesz. Most ez okosabb volt, itt senki sem gyanít.
- JULIA. Magadba fojtod érzeted! Ezt nem érdemlettem!
- MAXIM. Na, ne félj! mindennek jó vége leend. *Julia kezét férje vállára teszi, s szerelmesen néz reá - Maxim feléje fordul s nagy szenvedéllyel.* Julia! *Ismét elfordul, s magában.* Istenem ilyen nőt! Az áldozat szétzúz! *Julia meg akarja ölelni, Maxim hátralép, s tört*

hangon. Hagyj el engem, Julia! *Magában.* Bosszú! Bosszú! Cézár elméjire hatni nincs más mód; csak ez jusson most eszembe.

JULIA. Mi fölött habozol?

MAXIM *magában.* Mit veszték végre? Már fertőzött testet?! A legbüszkébb egyházat perc szüleménye megszentlenítheti - hát a nőt?! S ezt ki szenteli ismét föl?

JULIA. Jól látom, mint küzdesz magadban!

MAXIM *magában.* Már vége ennek is! *Juliához.* Különösök, váratlanok fognak ott nemsokára történni; de ne engem okozz, ne hozz rólam ítéletet; míg védelmemet nem hallod.

JULIA. Jaj, jaj! Mi történedik itt? *Léptek hallatszanak.*

MAXIM *az ajtó felé fordulva.* Ő, ő! Julia tartsd eszedben, mit mondtam! Csak úgy lelj valaha nyugalmat sírodban, ha védelmem meghallgatni kész leendesz!

JULIA. Védelmed? Ugyan mi iránt? Most tudatlanabb vagyok, mint ezelőtt.

MAXIM *magában mély elcsüggedést jelentő hangon.* Érzem - fájdalom! -, még ember maradtam!

Cézár köpönyegbe burkolva jön be.

JULIA. Egek! Mi ez! ösméretlen alak.

MAXIM *magában.* Túlestünk mindenén. *Erőltetett csönddel Cézárhoz.* Gyors voltam, ugye? többet nem várhatál. A nő itt! Bízol már szavamban?

JULIA. Maxim! Mi jutott eszedbe? - ez órában?

CÉZÁR *közélg Juliához.* Mindig oly vad *halkabban*, mint a múlt éjjel. Látd, férjed nem ellenzi.

JULIA *kétségbeesett ijedtséggel.* Valentinian! Így nyílnak meg szemeim! Maxim! Te ördög vagy! Az ég ily iszonyt nem engedhet meg! *Ki akar rohanni, de az ajtónál ájultan összerogyik.*

MAXIM *mély indulattal.* Hah! *Színlelt csönddel Cézárhoz.* Látod, fejdémem! Az áldozatot megtettem. Tiéd marad ő, jogomról lemondok. E titkos szállást számodra béreltem ki, itt senki sem háborít. A ház mindennel ellátva. Gyönyöröd titok marad. Mi most történt, nem hibám; majd megszeliődül! De engedjük nyugodjék szegény! Cézár! Gyöngédséggel nyereded meg őt, erőszak idegenít. *Magában.* Nem hagyhatom itt. Most legalább nem. *Fenn.* Emlékszel, Cézár, ama gyermekkorodi jóslatra, melyről minap beszéltél, hogy téged egykor végveszély fenyegetend egy asszony miatt, ki tőled megtagadja szerelmit. Légy türelmes; ez legbiztosabb út szívéhez. Elhívom a szolgálakat!

CÉZÁR. Jó Maximom! Örökre kötelezél le! Senkit se hívj, engedj itt maradnom, magam ápolandom őt.

MAXIM. Tehát csakugyan? így parancsolod? Vigyázz reá, Cézár! tört ne leljen valahol, mérget ne; elfeledhetné magát, s kár volna érte, nemde, fejdelmem?

CÉZÁR. Ne félj! Szemes leszek. Hagyj itt!

MAXIM *dühösen elfutva, magában.* Átok reád!

CÉZÁR *egyedül. Letérdel az ájult Julia mellé, s átöleli.* Karjaim közt a dicső asszony. Üdvteljes pillanat!

A kárpit legördül.

HARMADIK FELVONÁS

ELSŐ SZÍN

Cézári palota.

Cézár, Eudoxia cézárnő, Maxim, Triget, Avien, Cajus Basil, több más szenátorok, Heracles.

- CÉZÁR. Maxim, szólhatsz!
- MAXIM. Tisztársak! Kívántam, lennétek tanúi Cézár hozzámi kegyinek. Azon erősítésemre, hogy a fiam ellen felhozott vádak helytelenek, jó fejedelmünk őt szabadon bocsáttatja.
- AVIEN. Valóban örvendetes hír! E dologban nagy részt vettünk.
- CAJUS. Sértve látók legszentebb jogainkat.
- MAXIM. Különösen pedig Cézár hatalmát; min alapul birodalmunkban minden. Tulajdon kertiben elfogatni egyik udvarnokát! Tudta nélkül!
- TRIGET. Gondolatlan tett volt mindenként.
- MAXIM. Büntetést érdemelne a vakmerő, ki uralkodót s főtanácsát ily szembeszökőleg sértette meg! De nem azért könyörögtem: a fejdelem magasztalt napja az országnak, melynek jótékony sugarit a méltatlantól sem kívánom elvonni; nekem elég, ha én is éldelhetem. *Cézárhoz*. Szólj magad! Nyugtasd meg őket, kik a tegnapi eset ált nagy zavarba hozattak. Becses jószág a szabadság, s katonai önkénnytől függni fájdalmas.
- CÉZÁR. Mint Maxim mondá: Palladot ártatlannak látom, s szabadon bocsáttatni kívánom.
- MAXIM. Éljen a jó császár! *Néhány szenátort megasztít*. Na, ti is!
- TRIGET. Vedd köszönetünket.
- TÖBB SZENÁTOROK. Mindnyájan hálával tartozunk!
- MAXIM. Nincs egyéb hátra, mint Boethal közölni parancsod.
- CÉZÁR. Boethal? Jó, megüzenem.
- MAXIM. Jobb lesz vele magadnak szólni.
- CÉZÁR. Vidd meg neki az üzenetet s feddést.
- MAXIM. Mindennek kevesebb hatása lesz, ha általam esendik tudtára.
- CÉZÁR. Nem szeretném előmbe bocsátni, magamért jót nem állhatok, igen föl vagyok indulva!
- MAXIM. Annál érthetőbben fogsz beszélni, s az nem ártand.
- CÉZÁR. Hagyd el, Maxim! Nem ösmersz engem.

MAXIM *magában.* Ennyi gyávaságra nem számoltam! *Halkan Cézárhoz.* Fejdelmem, te félsz! félsz dacos tekintetitől...

CÉZÁR *indulatos ijedtséggel.* Miként mondhat szívesen? én félelmet nem ismerek!

MAXIM. Bátornak, hősinek tudtalak mindig; erről bizonyosságot tehetek. Reményilem, most sem fogsz tétovázni. Szolgád ő, s parancsnak fejet hajtani kénytelen. *A szenátorokra mutat, kik az alatt egymás közt suttognak.* Ládd! Ezek várakoznak; itt marasztjuk őket, hadd vihessenek hírt családjaiknak s ösmerőseiknek, mily fejdelmileg, mily hatásosan tudsz szólani.

EUDOXIA *ki a Cézárnak mondottakat hallotta.* Kérlek, légy már valahára uralkodó!

MAXIM. Ide hívom tehát Boethot! *A szenátorokhoz, kik menni készülnek.* Nem így, barátim! Tisztelt császáruk kívánja, legyetek tanúi mindennek. *El a közép ajtón.*

BASIL *szomszédihoz.* Maximnak különös ötletei vannak!

AVIEN *Basilhoz.* Ily mód megmérgezi az egész dolgot!

CAJUS *az előtte szólókhoz.* Hadd! Jobb, hogy előttünk történjék; hisz mi is részesek vagyunk!

EUDOXIA *Cézárhoz.* Fogd keményen! Különben szégyennek tennéd ki magad.

CÉZÁR *magában.* Meg kell hát lenni! *Fenn, erőltetett bosszankodással.* Bár itt volna már! A vétkes! A közös ellenség! ki engem s házam megcsúfolta! Ne féljete, komolyan megmondom neki! Nem kímélem őt! Rettegjen mérgemtől! *Veri lábával a földet.*

TRIGET *szomszédihoz.* Cézár nagy indulatban van; szólni kezdem Boethot; nagyon meg találja szidni. *Léptek hallatszanak.*

AVIEN *fenn.* Jönnek már!

CÉZÁR *kevésbé ijedten.* Jönnek? Oly hamar? Ez mégis pontosság Boethótól! *Erőltetett haraggal.* No várj, várj! *A színpad elejére fut, Boeth, Gaudent, Maxim belépnek. Cézár darabig meredten áll, aztán nekirohan Boethnak mérgesen.* Boeth! Boeth!

BOETH. Fejdelmem kívánsága szerint eljövök.

CÉZÁR. Mi történt tegnap, tulajdon csarnokomban egyik udvarnokommal, Palladdal?

BOETH. Halld igazolásomat! Aet...

CÉZÁR *félbeszakasztja.* Aet! Mindig Aet! én vagyok itt Cézár! Nem Aet!

BOETH. Csupán mérsélemre mondom: amint elindult...

CÉZÁR. Ha elindult, az ellenség ellen katonáskodni ment; sergeinél osztogathat parancsokat, nem itt!

GAUDENT. Császárom, kíméld atyámat!

CÉZÁR. Hallgassatok! Vétkesek vagytok mindnyájan! Ezek is úgy látják. *A szenátorokra mutat.* Akarom, Palladot tüstént elbocsássátok!

GAUDENT. Nem lehet, atyámnak tudni kell.

CÉZÁR. Nem lehet? Képzелhetlen! Nem lehet! Ez már szörnyűség! Dühödök!

AVIEN *Boethhoz halkan.* Engedj neki. Igen fölingerled, bajba keveredel.

BOETH *Avienhez halkan.* Szalmatűz hamar elalszik. Ismérem én őt, s nem rémülök gyermeki bosszankodásától. *Fenn Cézárhoz.* Csillapodjál le, Cézár; nem tudod az elfogatás okát, megmondom.

EUDOXIA *félbeszakasztja.* Ne arról - tudjuk, s helytelennek láttuk. *Halkan Cézárhoz.* Parancsolj hallgatást! Az arcátlan még lealázná háza-dat!

CÉZÁR. Mind hazugság, mi ellene koholtatott! Szabadon bocsátjátok! Aet akarátának a magamét szegzem ellene! Lássuk, melyik győz!

BOETH. Élénken beszélsz, fejdelem, s oly ellenséges indulatot mutatsz patricunk iránt, melyet a dalia nem érdemel; ő meg volna lépve, ha hallaná. Szóm van még, de szeretném, ha e sereg tanút előbb elküldnéd, mert nyilatkozatom kizárólag téged érdekel.

CÉZÁR: Nem, maradjanak ők itt, én úgy akarom! Előttük nincs titkom.

CAJUS *szomszédhoz.* Ez jól volt, igen jól!

AVIEN *halkan.* Cézár színjatszóvá lett; nézőkre s hallgatókra van szüksége, különben a darabnak gyávább vége lenne.

BOETH. Amint akarsz. Nekem kevés mondandóm van. Ma Aethoz hírvívőt küldtünk, ki őt az esetről körülményesen tudósítandja, várjuk rendelésit minden órán. Ő bizonyos nem ellenzendi, mit kívánsz; addig pedig légy tekintettel arra, hogy én közvetlen a patriciótól függök, mint az egész fegyveres hatalom fővezéritől, s minden parancsok, így a tiéd is, melyeknek különben engedni kívánok, vélem csupán általa közölhetők. Tehát légy türelemmel, rövid ideig. *Menni készül.*

EUDOXIA. Borzasztó agyafúrtság!

CÉZÁR. Úgy hát nem vagy alattvalóm! Ne fuss el előlem!

BOETH. Ez igen kellemetlen szóversengésnek végét akarom szakasztani; arra legbiztosb mód, ha távozom. Vedd mély tiszteletem kijelentését. *Meghajtja magát, s Gaudenttel együtt kimegyen.*

CAJUS. Ők nem kímélnék senkit is!

MAXIM. No ez, fogadom, váratlan volt mindnyájunk előtt! Egyikünk sem fogja mondhatni: ilyet láttam, ilyet hallottam már. Egy cézári őrség feje, ki cézárával így mer szólni - az eset álmétkodtató! Egybegyűlt itt a világnak főnöke egész udvarával, biralma leg-

első tisztviselőivel. Mi végett? Világosan megmagyaráztatni magának, miként... miként, ahogy valaki füttyöl ott a táborban, úgy kell mindenikünknek táncolni. Tegyük meg, hahahaha! Különben magunk is fogházba kerülünk még! Majd követséget küldünk patricunkhoz, s talán irgalmas leend; - én más módot nem látok!

CÉZÁR. Ez nem maradhat így! Lealázva volnék. Rettegjenek ők! Minde-
nekelőtt akarom, teljesüljön parancsom. *Ajtó felé megyen.* Kény-
szerítendem, bármibe kerüljön. Hej! néhány tisztet ide!

MAXIM. Mit akarsz. Ez utat nem helyeslem, még nagyobb szégyent valla-
nál. Az örök cézárak iránti engedelmességtől rég elszoktak már.
Én béketűrést tanácslok!

CÉZÁR. Emberfölöttit kívánsz!

MAXIM *a szenátorokhoz.* Mi fölött értekezödtök? A dolgon változtatni
nem lehet.

TÖBBEN. Meglátjuk!

AVIEN. Ha császáromnak több közlendője nincsen, úgy ajánljuk magun-
kat kegyeibe. *Cézárhoz halkán.* Tudom, Boeth magaviselete nem
leend a patricnak kedvére.

CÉZÁR *gúnyval.* Ó! igen! világos! a patric kímélést, alázatot parancsolt.

NÉHÁNY SZENÁTOR *egymás közt.* A tanácsházba menjünk!

Köszönve elmennek a szenátorok, Maximon kívül.

EUDOXIA. Ó! hogy sohasem értem volna e napot, mely szégyenünket
nyilvánítja egész világ előtt! Cégérnek vagyunk kitéve, leányod
becsülete oda! S nekem s neked mindezt túrni kell! Ha feledhet-
len anyád, az erőteljes Placidia élne még, ő tudna minket ilyestől
megóvni. De nem, az ég megfosztott támaszunktól, s nekünk
buknunk kell, gyöngé fejdelem! bukunk s mind mélyebbre
süllyednünk, amíg - de az ember csak addig szenved, meddig
akar - azt én nem szemlélemdem!

CÉZÁR. Eudoxia! Kevés kímélést!

EUDOXIA. Láttad, mily komolyan távoztak tőled, kiket pártfogásod remé-
nye hozott ide; szavad fölvidította őket, erőtlenséged elcsüg-
geszté. Ők másutt keresendnek ezután hatalmasb védelmet
tiédnél. Te fényes csarnokban lakol, fél világ urának neveznek!
Haha! Neveznek! mind pusztá név s csalódás! Úr itt nem te
vagy, mert urat erő teszen s hatalom.

CÉZÁR. Módot találандok őket kijátszani; ez nem marad így.

EUDOXIA. Ne rettegj semmitől, szebb idők közelegnek még; majd eljő ide a
dicsőített s magasztalt, nép éljenitől kísérve, könnyörül rajtunk,
nászad leend, visszaadandja leányodnak, Theodos unokájának,
rövid időre elrabort hírnevit, az oltárnál. Násszal, vövel
könnyebben bánhatni; biztos védőkre találандsz bennük! Ó! egy

kis alázatosság, szerénység ált lekötelezheted örökre! de akkor, szeretném tudni, ki fogja még alattvalódnak vallhatni magát pirulás nélkül.

- CÉZÁR. Eudoxia! Kétségbe ejtesz!
- EUDOXIA. Tartsd eszedben, fontold, taglald, mit mondtam. Én távozom, különben messze ragadnának el érzetím. *Menve.* Egy szánakozásra méltó leány vár reám, könnyes szemekkel.
- MAXIM. Ha szeretett császárném megengedi, elkísérendem szállására. Már nem lehet különben, nekem kell elveszett udvarnoka helyit kipótolnom: az apa legtermészetesb képviselője fiának. *Cézár-hoz.* Fejdelmem! Mindjárt itt termek. *Eudoxia s Maxim el.*
- CÉZÁR *Heracleshez.* Heracles! az egész idő alatt hallgatál, bár mindennek tanúja voltál.
- HERACLES. Bámulásomnak tulajdonítsd; alig volt idő magamhoz jönni.
- CÉZÁR. Szólj tehát! Úgy állasz ott, mint egy megmerevedett. Mit ítélsz az esetrül?
- HERACLES. Hogy fejdelmem igen kegyes.
- CÉZÁR. Hogyhogy?
- HERACLES. Fejdelmemnek sok hív alattvalói vannak még, kikre számolhat.
- CÉZÁR. Ó! Rendre, rendre megfosztandnak ezektől is!
- HERACLES. Kik készek volnának sokat áldozni, fölséged nyugalmaért.
- CÉZÁR. Mit használ nekem szeretetök, szánakozásuk, ha engem a máihoz hasonló jelenésektől meg nem óv?
- HERACLES. El vannak tökéelve bármi tetre is; csak fölséged parancsolna velük.
- CÉZÁR. Ez helyes!
- HERACLES. Midőn más élet egy császáréval ellenességbe jő, akkor emez többet ér amannál, ugye?
- CÉZÁR. Heracles! Vészes terv forr fejedben! Mondd egyenesen ki!
- HERACLES. Nem mondhatok semmi egyebet annál, hogy fejdelmem igenis kegyes.
- CÉZÁR. Különös ember! *Gondolatokba merül.*
- MAXIM *ki a beszélgetést néhány perctől fogva hallgatta, magában.* Haladunk, mint látom, sebesen haladunk! Közel már a kelepce, melyből ki nem szabadulandsz többé! Most a levélre kerülend a sor. Szeszélyes udvaroncim jól viselék magokat, nem hiába szorítám keményen. *Fennhangon.* Tisztelt fejdelmem!
- CÉZÁR. Tudom, Maxim, részt veszsz sorsomban; irántami indulatodnak elegendő bizonyosságát adád. Benned bízom csak meg emebben. *Heraclesre mutat.*

- MAXIM. Hidd! Nem fiamon aggódom, hanem rajtad.
- CÉZÁR. Szégyen tehát, mi rajtam történt, ugye? Mit mondnak majd, kik jelen voltak?
- MAXIM. Ó! nekem sokkal fontosb gondom annál. Fejdelminek, uralkodóinak találtam mindenkor lelkedet, oly méltónak téged teljes függetlenségre, hogy nem szívelhetem azon gyámságot, melynek hatalma napról napra növekedik fölötted.
- CÉZÁR. Csúfság, hogy ezt tűrtem eddig is!
- MAXIM. Téged zárva, elkülönöznek népeidtől, mert átlátják, hogy ki megösmér, az megszeret. Ügyekszenek kormányzástól elhúzni figyelmed más tárgyra, mert érzik, hogy tudnál uralkodni, ha akarnál. Bocsáss meg, őszintén mondom ki nézetim! Mikor ma a főtanács előtt oly tiszteletet gerjesztő méltósággal láttalak föllépni, oly komolyan feddeni a vétkeket, oly nemes büszkeséggel emlékeztetni kötelességeikre, kérdeztem magamban: e legyen-e valósággal azon ember, kit Aet ügyefogyottnak s nagyobb, valódibb dolgokra alkalmatlannak hírlél?
- CÉZÁR. Ügyefogyottnak! Alkalmatlannak! Hihetlen fürtelem! De te talán csalódsz.
- MAXIM. Fölindultál beszédemen, sajnálom! Bár hallgattam volna; én senkinek sem ártok szívesen. Kérlek, feledd, mit mondtam, istenem, mit tegyek?
- CÉZÁR. Állításodnak bizonyosan van alapja, add elé, légy nyílt szívű.
- MAXIM. Nem, hallgatok inkább - és mégis - ó kínos küzdés! - szent kötelesség parancsolná.
- CÉZÁR. Mindent megmondj; a dolog engem érdekel, én megkívánhatom.
- MAXIM. Látom én is, szólnom kell, de ígérd meg előbb, hogy magad bosszúd ált elragadtatni nem hagyod.
- CÉZÁR. Mindent, mindent! Csak szólj.
- MAXIM. Bízom tehát szavadba. Kaján nem vagyok, ármányos sem, nagy-ravágyó sem, ezt tudja mindenki. Ha fejdelmem hozzám kegyes, s az emberek becsülnek, nekem elég. A patric dicsköre miért kísértne? Őt boldogítja, engem nézetim szerint dúsabbá nem tenne. Azért; midőn legelőbb észrehevém, miként akar a patric feszes komolysága ált ellentétet képezni víg elevenséggel; miként szeretné minden szava- s tettivel közhírül tenni, hogy ki, mint te, emberi örömekeket élvez, az a kormányzás komolyabb kötelességeit teljesíteni nem lehet képes: fájtnak nekem ez, érzém, hogy ember s uralkodás megfér egy lényben.
- CÉZÁR. Ilyen tanácsadó kell nekem!
- MAXIM. *folytatva.* De magamba fojtám gondolatim, mivel közel vészt nem láttam. Becsmérlő szavat hallék itt is, amott is, melyeknek ő volt szerzője; azonban, hogy bonthatlan szövetség ált akarád házátn

összekötni tiéddel, gondolám: ez kielégíti a jövevény vágyait, s lekötelezi örökre. Csalódtam! Mérséklést kérek, fejdelem, mert senkinek sem akarok ártani; de itt vannak bizonyságaim - ott künn, a táborban, többre számoltak. *Leveleket mutat elő, melyeket eddig rejtve tartott.*

CÉZÁR.

Mi levelek ezek?

MAXIM

a leveleket átadja. Aet írása, ösmered, nincs kétség, egyik Boethhez, másik fiához; irántadi buzgóságom kerítendi kezembe, most írtattak táborból. Olvasd, de csöndes vérrel!

CÉZÁR

olvas. Egek! Mily szellem! ócsárlása személyeknek! Korlátlan becsszomj, mi itt alá van húzva. *Olvasva.* „Gyáva Cézárunktól nem félek; buja örömök vadászatából áll egész élte, mit gondol ő országglással? De lehetnek körülé rosszakarók, vannak is; ezekre nézve a vigyázatot eléggé nem ajánlhatom.”

MAXIM.

Halkabban! Meglehet, közel vannak kémei.

CÉZÁR.

Meg itt *olvasva:* „A fejdelem gyámoltalansága állásunkat ugyan kedvezőbbé teszi, de vannak mindenütt ármányosak, kik kezükben a gyöngye is hatalmas eszközzé válik; viseld tehát magad ügyesen, s őriztesd észrevehetlenül, emberid ált. Heraclesben nem bízom, Sidonban sem.” Rossz lelkű! Sidon, Sidon! így valósul jóslatod, mind barátra, mind ellenre nézve! *Maxim kezit megfogva.* Segítensz?

MAXIM

jelentéssel tekintettel Cézárhoz. Mindenem szolgálatodra! Ennyit már tudsz. *Szünet.* Fejdelem! Ez még nem minden.

CÉZÁR.

Mi kell ennél több?

MAXIM.

Légy kegyelmes, Cézárom, csak gyanú, mit mondok, szeretném nem hinni; bár hatalmamban állana! De nekem vannak okaim. Ha nem valósulna, mint örvidenek!

CÉZÁR.

Mi?

MAXIM.

A vendeket visszaűzni indult patricunk, ellenük gyűjt serget, ugye?

CÉZÁR.

Magad is tudod.

MAXIM.

De ha történetesen nem úgy volna? Csak fölteszem, ha csalódnál.

CÉZÁR.

Miért hiszed ezt?

MAXIM.

Nem hiszem még, mert hihetlen; azért te se gyanakodjál. Az emberek sokszor hazudnak rossz célból.

CÉZÁR.

Mondta hát valaki?

MAXIM.

Mondom, puszta vád.

CÉZÁR.

Ki mondta?

MAXIM. Irántadi féltékenységem szerfölötti, talán fölösleges. Vannak embereim, kik mindenről tudósítanak, mi a táborban történik; azok üzenék, miként Aet a vendekkel titkos egyezőségre lépett, s nem leend had ellenük.

CÉZÁR. Ma is indultak hadak táborba; ezekkel mi történik?

MAXIM. Ez az, mit nem hihetek. Visszaküldtem a hírnököt, bizonyosb tudósítást várok.

CÉZÁR. Hírnököd mit mondott?

MAXIM. Minthogy meg kell lenni, de, mint mondám; távol tőlem, hogy igaznak erősítsem! - azt, miként a vendek beütése egyezés következte, csak ürügy volt katonasággyűjtésre, s a serget útnak indítandják Róma felé, még eddig nem világos, de ránk nézve mindenesetre vészes célból.

CÉZÁR. Jaj nekem! Vannak erről levelid?

MAXIM. Mi szóval igazítunk mindent, ez biztosb. Ha igen csodálatosnak tetszik, ne hidd! *Cézár keziben levő levelekre mutat.* Ha igaz volna, e levelekben is tenne róla említést. Csak nem titkolódnék talán leghívebb barátja s tulajdon fia előtt? Másrészt igaz, ilyennemű terv kivitele legnagyobb vigyázatot kíván, s csak úgy sülhet el, ha mély titokban tartatik.

CÉZÁR. Miként kerüljük ki e vészt? Rettegek!

MAXIM. Ha a sereg csakugyan közelg, hamar megtudjuk; Aet árulást nem sejdíthet. Senki előtt se nyilatkozzál, különben nem lesz menedék. Heraclesben megáll a titok, olyannak ösmerem őt. Aet vakmerő, ez reánk nézve hasznos leend; úgy hallám, még ma visszajő Rómába az elmék állapotját kitapogatni, s előkészületeket tenni; azon esetre többé kétségünk nem lehet: mert mi dolga volna itt, éppen midőn Calabria felé kellene sietnie?

CÉZÁR. De mit tegyünk mi?

MAXIM. Csarnokodba is bizonyosan eljövend. *Szünet után, ünnepélyes hangon.* Nézz vissza Róma történeteire: Augusttól fogva mostanig, egy cézár sem túrt parancsárt maga körül, ki neve dicsőítésére vágyódott. Mulatságszeretők voltak köztük, a világ gyönyörében részt vevők; dicséretes ez, ha erővel párosul; de keresd föl a biralom évkönyveiben, mint jártak azon alattvalók, kik valaha hatalmat rabolni készültek; keresd föl, mily magasztalás várta a fejedelmet, ki féktelen nagyravágyókat méltó büntetéssel tuda visszatorlani s lakoltatni: így az eszközt könnyen föltalálhatod. A szenátus véled tart; a patric kemény országglása őket fölingerelte; neked kívánnak hódolni, nem másnak. *Szünet.* Tőled várnak szabadulást! Valóban, ha igazul, mit mondtam, s a patric elég merész téged itt meglátogatni; alkalmad leend egy koszorút fűzni fejed körül, mely fölülmúlandja cézári koronádat becsivel. A hajdankor oltárokat adott volna ilyenért s imádást!

CÉZÁR. Értelek: hitszegés vért kíván. Vért ugye?

MAXIM. Semmit sem szeretnék elődbe szabni. Kegyelem fejedelmi tulajdon, örveztetne benned is. Találékony vagy; meglehet, akadsz általam nem sejdített szelídebb módokra. Lelkierőre mindenestre lesz szükséged, légy hős!

CÉZÁR. Meglátod, a honnak nem lesz panasza ellenem; ügye egy az enyémmel! Tehát velünk maradsz, kedves barátom?

MAXIM. A dolog siető; elmegyek tudakozódni, s minél előbb hírt hozok. Végezz el magadban mindent, Cézárom! Itt egy hű szolgád. Szól Juliannal s azokkal, kiket megnevezend. Szavamra; bízhatol bennök. Ó! Talán nagy nap közelg! Ismétlem, dicsőség vár reád, örök hála, ha hős leszel! *Elmenve, magában.* El van veszve. *El.*

CÉZÁR *Heracleshez.* Fölfogtad tanácsát?

HERACLES. Ki érthetné félre?

CÉZÁR. Ha gyanúink nem csálnak, aszerint cselekszünk, ugye?

HERACLES. Szólok Juliannal.

CÉZÁR. Helyes, és tudósíts. Sietnünk szükség készületeinkkel. Magam veszek részt mindenben. *Heracles el.*

CÉZÁR *egyedül.* Patric! Nem gyanítod még, mire találandsz! *Keblire mutat.* Megvetél; de meglásd, vesztedre fognak engem csodálni! A váratnak eleget teendek, aztán, maradék, szólj rólam! *El.*

MÁSODIK SZÍN

Eudoxia szobája.

Eudoxia s Placidia.

EUDOXIA. Placidiám! Nem vetek semmit szemedre; nem is kárhoztatlak érzelmidért, csak szánlak. Sorsod ez, ki változtat rajta?

PLACIDIA. Ugye fölfogod elesett ügyemet? Szólasz értem?

EUDOXIA. Titkolom szégyened, s tagadom; többet nem tehetek. *Szünet.* Mily büszkék voltak rád nézve terveim! Magasbra emelni magamnál - üdvvel nézni föl feléd! Már nem valósul; szép ábrándként eltűnt előlem. Lemondok, mert nő vagyok; körülményeknek pedig csak a férfi parancsol, de eszköz lenni magam ellen, ez több, mint mennyit bírhatok.

PLACIDIA. Úgy hát meg engeded történni, mitől szívem irtózik? Mit te is, mint mondád, rettegsz, hogy Aet menyé legyek.

EUDOXIA. Gaudent vagy Pallad, én szívelem emezt, s böcsülöm apját; de mi különbség a kettő közt: egyik éppen nem, másik csak Theodos háza romlása ált léphet oda föl, hol születél.

- PLACIDIA. Nekem csak az kell, mit már meglettem; hú kebel, nem trón. Segélj amazt megtartani, ezt kerülni!
- EUDOXIA. Lánykám! Azt hiszed talán általam soha nem ösmért szenvedélyért intlek, s oly csöndes komolyan léptem ki a világba, milyen most vagyok? hiszed, vágyaimnak nem lehet valaha egyéb tárgya, mint mit elértem; trón s hódolat? Ah, volt idő, midőn más üdv reménye állott még előttem varázs bájival! Midőn álmodni tudtam én is, s álmodva édesen kesergni álmaimat! Volt - de nem -, te gyermek vagy, maradjon e fátyol előtted földve.
- PLACIDIA. Szólj! Oly jótékonyak szavaid! Mondd, ki volt Palladod?
- EUDOXIA. Ösmered őt, közel viszonyban áll házunkhoz; a sugár gyöngéd ifjoncból nyomadékos, erőteljes férfi lett; belőle is már családfő. Pirulás nélkül említem, mert megtanultam nyugodtan nézni szemeibe; mert ábránd kéjei, ébredés fájdalma, minden elmúlt, sejdítetlen általa, mint született! *Halkan magában.* Maxim! Maxim!
- PLACIDIA. Úgy hát értesz, anyám! Ama szent képre, mely hajdan eltölté lelkedet, azon első szüzérzetre, melyt legyőzél ugyan, de feledni nem fogsz soha, kérlek, esdeklek, ne légy oly kemény irántam. Nem, nem hagylak, alkalmatlan leszek, panaszlom előtted azon fájdalmakat, miket te is érezél; amíg... Ha te elhagysz, kibem bízzam még? *Átöleli.* Ő már szabad ugye? Gaudent heveskedésinek nem lett rossz következése?
- EUDOXIA. Ne emlékeztess erre, majd máskor.
- PLACIDIA. Nyugtass meg!
- EUDOXIA. Mit kívánjak már? Ott az apa, itt a lány!
- Darabig némán állnak, egymásra nézván.*
- MAXIM *belép, s a színpad hátrészén gondolkodva áll meg, magában.* Aetnek el kell jönni; erre számolok. Ő féltékeny, az általam említett összeesküvést neki párti bizonyosan megvitték; tőlem is kapott névtelen figyelmeztetést, nincs tehát kétség! *Előrelépve Eudoxiához.* Fölséges asszonyom!
- EUDOXIA. Beszéded van velem, mint mondád?
- MAXIM. Igen, asszonyom! Veled, de csupán veled.
- EUDOXIA *magában.* Különös részvétet kezd ismét mutatni irántam. *Placidiahoz.* Hagyj egyedül!
- PLACIDIA. Emlékezzél meg kérésürül. *El.*
- EUDOXIA. Már szólhatsz.
- MAXIM. Császárném talán neheztel rám s házamra; ez fáj!
- EUDOXIA. Miért hiszed?
- MAXIM. Császárnémat fiam megsértette, visszaélt jótétivel.

EUDOXIA. Sem első, sem nem utolsó! Ha javul, haragtartó nem vagyok.

MAXIM. Kegyes mérték fölött! De én.

EUDOXIA. Te?

MAXIM. Nem bocsátok meg oly könnyen. Csalódtam benne.

EUDOXIA. Csalódásból áll a világ! Miért tennél éppen te kivételt?

MAXIM. A méltatlan többé szemeid elibe nem kerül!

EUDOXIA. Szeretetlen apa!

MAXIM. Büntetni szeretem, ki ellened vét.

EUDOXIA. Mit akarsz hát fiaddal?

MAXIM. Galliába küldöm légióinkhoz. Ösmérkedjék meg a gót s alán hadfiakkal, bűnhődjék.

EUDOXIA. Vésznek teszed ki.

MAXIM. Csak vész s nyomorúság javíthatja, kit oly határtalan góg ragadt el!

EUDOXIA. Találj más módot!

MAXIM. Legbiztosabb ez. Átengedem sorsának.

EUDOXIA. Ha elvesztnéd!

MAXIM. Mindenkor sors üldözte az, ki állásunkban felétek irányozza reménytelen vágyit, ti magasak! Itt fájdalomtól; vagy ott ellenek vasa ált, mindegy!

EUDOXIA. Kérek érte!

MAXIM. Császárném! Ne kérj, különben engednem kell! nem tudok ellentállni hangodnak! *Eudoxia csodálkozva néz reá; Maxim erőtetett csönddel folytatja.* Pedig jobb így, minden bontva leend; ily viszonynak szűnni kell! Leányod pedig teljesítse rendeltetésit, s a keleturalmi cézár rokonának adva kezeit, kapcsolja majdan ismét össze a világorialom két elvált részeit, egy korona alatt.

EUDOXIA. Kifeledéd tervedből a patricot. Hisz Placidia már el van ígérve.

MAXIM. S te is?!

EUDOXIA. Férjemről van szó, nem rólam. Eleget aggódtam fölötte!

MAXIM. Úgy tehát nem történik meg! Szavamat adom, ha elpusztulnék is belé. E gond többé ne nyomjon; megakadályozom!

EUDOXIA. Hiában ügyekszel.

MAXIM. Aet agyafúrt!

EUDOXIA. Ha úgy van is, ki hiszi el?

MAXIM. Bebizonyítom Cézárnak!

EUDOXIA. Mit használand? ösmered őt; ha szenvedélyein élhet, béketűrő marad.

MAXIM. Cselekedendik! Legelőször éltiben fölbred! Én kiviszem! Kívánságod tízszerezi tehetségimet!

EUDOXIA. Benned heves pártolóra letem.

MAXIM. Mindent, mindent ügyedért!

EUDOXIA. Szokatlan indulat szól belőled!

MAXIM. Erkölcsnek, vallásnak nincs tilalma, hol te parancsolsz! *Megfogja Eudoxia kezit.*

EUDOXIA *csodálkozva.* Mit jelent ez?

MAXIM. Császárném! Egy kegyes tekintetet! Hisz ez minden! *Kezit szívihez szorítja.*

EUDOXIA *magában.* Képzelmem valósul! *Kezit visszarántva fenn.* Mérsékd magad! Nem reménylem...

MAXIM. Elég sokáig küzdtem s titkoltam, egy életen keresztül, melynek minden perce csak terü s bilincs volt. A zárva tartott érzelem szétrepeszti keblemet, s kiömlik ajkaimon. Császárném! Bocsánat! Büntársa vagyok fiamnak. A magas elérhetlen felé merészlettem én is vágyaimat emelni. Kegyelem! Én téged szeretlek, imádlak! *Letérdel.*

EUDOXIA: Távozzál innen, vakmerő!

MAXIM. Nem, késő! ki van már mondva a nagy s nyomatékos szó! Rab vagyok, törvényszéked elibe idézett, s végítélet nélkül el nem mehetek. Kitárom keblemet, megmutatom, holttetemként taglalom előtted azon tömérdék nyomort, mely itt lakik *keblére mutat*, s ha irgalmat nem nyerendek, várok még akkor is, míg reményem utolsó éltető szikrája elalszik, míg fájdalom a kétségbeesés határit túlhaladják. Ó! ott - azontúl ismét csönd uralkodik! A haldoklók csöndje! Akkor legalább tudom, mit tegyek!

EUDOXIA. Semmit sem akarok többé hallani! Te itt maradsz? Úgy hát én megyek.

MAXIM. Ha szerelmem csakugyan véteknek ítéled, s utálattal hagysz el! ó! hát kíváncsiságból - hisz annak legkedvesb éldelete éppen a borzasztó - ösmérd meg előbb bűnömnek egész kiterjedését, tudd meg, mit szülhet mindent egy pár mennyei szem! Házas vagyok, gondolod? Csalódo! Maxim ismét nőtlen! S neje? - Hahaha! Ha ösmernéd Cézár legújabb ágyasát, igen jól megértenél!

EUDOXIA. Hihetlent sejdítetsz!

MAXIM. Világosbban szólok hát, hogy ne csak sejdítés legyen. Mivel te vagy kegyetlen, én is az leszek magam iránt. Mindenben követőd s frigyese maradok; cseppenként hörpölöm fel a mérget, melyt nyújtsz; élvezni fogom boldog szerelmem minden kínait, mindent, mindent, mit irgalmatlan szemeidből kiolvasandok,

részvétlenségedtől megvetésedig. Igen, eltaszítám nőmet magamtól! Általad okozta fájdalomtól vettem, s most érted taszítottam el! Mint ágyast adtam át férjednek, örök mocskot kentem magamra s fajomra. Érted, érted tettem ezt! Ó, s nem vakmerő reményből, csupa alacsony kajánságból, hogy elfordítsam tőled férjed figyelmét; hogy más ne gyönyörködjék abban, mi felé én csak messziről küldhetek vágyakat, más ne éldelje, mit én sohasem bírhatok!

- EUDOXIA. Nagy büntét nyomja lelkedet!
- MAXIM. Büntét neked, mert érzéketlen vagy; nekem nem az. Ki emberi s isteni törvény ált kijelelt ösvényin megmarad; ki képes minden léptinél, a kötelességek, közviszonyok, aggodalmak tömérdek seregít egybehasonlítni, számolgatni: azt hiúság, önzés vezet csak, nem szerelem. Mindent feledni egy érzetért, erkölcsöt, vallást! Mindent áldozni egy lényért, helyzetet, becsületet, mint én: ez tesz igazán szeretni.
- EUDOXIA. *magában.* Ily szenvedélyt nem gyanítottam. *Fenn.* Jöjj magadhoz, ha valaki meghallana!
- MAXIM. Mit mondna a világ! Ugye? Talán vétkes leereszkedést gyanítna benned, s vesztenél istenségedből. Jó, jó! Megyek hát, tisztelt asszonyom! Kiöntöttem neked szívemet, tudod már, mim voltál, s bennem mit vesztesz el. Isten veled! Tőlem ezután ment leszesz. Békélj ki emlékemmel! *Menni készül.*
- EUDOXIA. Reményilem barátságos indulattal válunk el egymástól; belső neheztelés nélkül, úgy viszontlátásig!
- MAXIM. Hálával viszem el magammal ez utolsó szavadat oda, hová megyek. Légy boldog! *Ismét menni készül.*
- EUDOXIA. Maxim! Egy percig.
- MAXIM. Mi?
- EUDOXIA. Kemény szívűnek kárhoztatsz?
- MAXIM. Nem, asszonyom, irántadi érzelmim semmiben sem változnak; a hiba bennem volt. *Az ajtó felé indul.*
- EUDOXIA. *magában.* Oly elcsüggedten távozik! Ha! Borzasztó volna! Nem tudom, mit mondjak. *Fenn.* Maxim! Erőszakos vagy. Akaratom ellen kihúzod belőlem, mit rejteni szeretnék. Alig merem megvallani magamnak is, nem tudom megvetni szerelmed! Meggyőződéselem parancsolá, s mégis, hiába! Nekem, mit tőled hallék, jólesett.
- MAXIM. Mily szavak! Így ismét fölélédek. *Eudoxiának rohan, megöleli.* Eudoxiám! Kedves Eudoxiám!
- EUDOXIA. Jaj nekem, jaj, hogy ily gyöngye vagyok! Siess el innen, további együttlétünk veszélyes lehetne.
- MAXIM. Ha megmondod, mikor láthatlak ismét egyedül; nem előbb.

EUDOXIA. Majd tudodra adom, mikor bátorsággal történhetik meg, tudodra jel által. Csak istenért! Most ne mulass itt tovább! Férjem minden percen itt teremhet. Placidia már rég kívánczik utánam, megyek hozzá. *Kiszabadítja magát Maxim karjai közül, s el.*

MAXIM *egyedül.* Rajtad már a szenny, Valentinian! A vész ezután következik! Csak segíts befolyásoddal is, gögös asszony. *El a közép ajtón.*

HARMADIK SZÍN

Terem a fejedelmi palotában.

Heracles, Julian, Caustin, Avenar jobbról lépnek be fegyveresen.

HERACLES. Úgy lesz tehát, mint mondám; rátok számolhatunk!

JULIAN. Fejedelmünk, honunkért mindent! éltünket bátran tesszük vésznek! Aet ugye kíséret nélkül jött?

HERACLES. Igen.

AVENAR. Udvar, őrség, főtanács velünk tart?

HERACLES. Úgy van. Nagy azoknak számuk, kik e merényben részesek kívánnak lenni; s csak három ember, csekélység!

CAUSTIN. Úgy hát Cézár parancsoljon velem!

JULIAN. Edzvék szíveink, valamint vasaink is!

HERACLES. Cézár meghálálandja készségeket. Jertek erre, de zaj nélkül - ellen is lehet közel -, azért a gyilkok még maradjanak hüvelyükben, az eldöntő pillanatig. *Az udvaroncokat a bal ajtó felé vezeti.* Frigyesek várnak itt, de senkivel szót se!

AVENAR. Ne félj! Mi titoktartók vagyunk. *Julian, Caustin, Avenar el a bal ajtón. Heracles megfordul, s a színpad előrszín levő ajtón akar kimenni, midőn Cézár onnan belép.*

HERACLES. Cézár! Az egyezés szerint minden megtörtént. Emberink ott várnak. *Balra mutat.*

CÉZÁR. Úgy csak maga a tett van még hátra.

HERACLES. Már nem kétkedel?

CÉZÁR. Aet itt van, Róma néz reánk! Meglesz.

HERACLES. Így szeretem látni fejedlmem!

MAXIM *a közép ajtón belép.* Cézár. Hamis volt-e a hír, melyet hoztam?

CÉZÁR. Teljes hálámra tevéd magad méltóvá, jó Maxim! Meg nem bánod, esküszöm! Mi már készen állunk. A patric talán kevés idő múlva itt leend.

MAXIM *félbeszakasztja.* Ősmerlek, tudom bölcsen rendeltél el mindent; ez megnyugtat.

CÉZÁR. Maxim! reménylem te is...

MAXIM. Én, én munkás voltam. Tisztársaimmal szólottam; el vannak készülve az elmék mindenre. Hevesen vitáznak melletted a főtanácsban; a patricot szemrehányásokkal kívánják fogadni. Ide jönnek mindnyájan. Kérlek azonban, ne közölj velük semmit is; félénkek vannak köztük. Hiába, ritka olyan hős, mint te vagy. A váratlan tett inkább meg fogja őket lepni, s mint közszabadító, úgy jelenedsz meg előttük.

CÉZÁR. Csak tudd meg rendeléseimet. Már emberinkkel beszélünk: mihelyt...

MAXIM. Értem, értem; fejdelmileg lépendsz föl, hogy is tudnál másként?

CÉZÁR. Eudoxiát is hívjuk ide; legyen tettemnek tanúja.

MAXIM. Nem, nők inai gyöngék. Jelenléte akadályá válhatnak.

HERACLES. Hadd őt! úgyis megtud mindent.

MAXIM. Az emberek balgák, sokat befolyásának tulajdonítnának, s ez dicsedből levonna.

CÉZÁR. Igazad! Tehát hogy mindent megérts...

MAXIM *félbeszakasztja.* Fejdelmem! nagy vállalatod fényit ne oszd meg; magad gondoltad ki, magad is hajtsd végre. Én nem tudok, nem kívánok tudni semmiről is; kicsiny vagyok arra, hogy ily ropantokrul gondolkozzam! *Szünet.* Hah! már közelg a szenát, hallani lépteiket. *Ajtó felé lép.*

CÉZÁR *halkan Heracleshez.* Vevél észre valamit?

HERACLES *szintúgy.* Maxim igen vigyázó.

CÉZÁR *halkan.* Meglehet, fél szegény. Mi nem félünk!

A közép ajtó kinyílik, Avien, Triget, Basil, Cajus, Fulgent és sok más szenátorok jönnek be, mélyen meghajtva magukat.

CÉZÁR. Összeírt atyák! mindig mély bizalommal voltam irántatok, s látom, méltán.

AVIEN. A patricot már itt véltük.

MAXIM. Még, hiszem, értekeződik Boethal s fiával. Nekik, mint rebesgetik, sok mindennemű titkaik vannak. De, gondolom, nem sokáig várakoztatand magára. *Künn zaj hallatszik. Maxim az ablakhoz megyen, s ott kinéz.* Haha! már erre tódul a nép! *Szünet.* Jertek csak ide! nézzétek e diadalmi pompát! Így fejedelmet tisztelnek csak, nem alattvalót! Ott a patric! csoport ember közt. Miként int nekik, miként kívánja kegyeiket megnyerni! *Cézár s a szenátorok ablakhoz tódulnak.* Mily uralkodói mosoly, ugye? Mintha ő osztogatna egyedül üdvet! Ravasz ember a mi daliánk!

BASIL *halkan szomszédihoz.* Különös merészség így szólni! A patric mindjárt megtudja.

FULGENT *szintúgy.* Darab idő óta Maxim magaviselete oly rendkívüli, hogy még ítéletet sem merek róla hozni!

MAXIM *az ablakhoz elmegy.* Vissza, barátim! Fogadjuk a patricot méltósággal. Tudjátok, nekünk panaszink vannak. Mi tisztviselők volnánk, nem nép!

A szenátorok egy csoportba állnak össze; azalatt Aet, Boeth s Gaudent több örökkel együtt belépnek.

AET. Mi? Együtt találom fejedelmem szenátjával? Miattam, ugye? Tudok mindent, előterjesztésre nincs szükség. Én ugyan, bocsásson meg tisztársam, Petron Maxim, fia elfogatásában annyi méltatlanságot nem látok, mint ő, s tisztelt fejedelmem és ti mindnyájan, mert némiképpen volt ok rá; ezt azonban feszegetni nem szándékom; minthogy Cézár óhajtja s a szenát, nem szegülök tovább ellene: legyen ő szabad! Reménylem okulni fog. *Egy őrtiszthez.* Tedd meg a rendelést! Palladot tüstént bocsássák ki! *Az őrtiszt el.* Így talán minden kellemetlen vitának vége lett.

MAXIM *Cajushoz, halkan.* Lám! Megmondtam előre; kegyelem jog helyett. Végünk!

CAJUS *fennhangon.* Patric! Nekünk biztosíték kell a jövőre nézve.

CÉZÁR. Aet! Elégtételt kívánok megsértésemért!

AET. Tudom, fejedelmem igen fölhevült ellenem. Szolgálatim talán több méltánylást érdemlenének.

CÉZÁR. Hidd, méltánylom érdemid! de...

AET. Látd! Most is engedek; bár mindent fölvéve jogom volna...

CÉZÁR. Jogod - kívánságom nem teljesíteni? Meglehet, nem vizsgálom; más dologrul akarok most véled végezni. Vagy halasszuk továbbra?

AET. Amint kívánod.

CÉZÁR. Hamar jövől vissza táborodbul; a katonaság tehát hazabocsátva?

AET. Nem, a had együtt, s indulófélben.

CÉZÁR. Indulófélben? ha! ha! ha! csakugyan ama békétlen vend rablók ellen? Vezér pedig Rómában? Hogy történik ez?

AET. Uram, mint látszik, belőlem tréfát üz; de nem aggódom előtte. Cézárunk jókedve mindenesetre szerencsés előjel a hon vészire nézve.

CÉZÁR Ó! A hon nagyobb bátorságban van, mint sokan szeretnék!

AET. Miként értsem ezt?

CÉZÁR. Vedd csekélységnek, minők személyem s jogaim.

AET. Világos, elidegeníték tőlem elmédet. Rosszakaróim munkásak voltak távolléteket használni; de még idejekorán kijátszom ármányukat. *Szünet.* Cézár, szóljunk egymással őszintén! Te eléadod vádait, én felelek reá; így, reményem, csakhamar te is meg leendsz nyugtatva, én is.

CÉZÁR. Nem bánom! végezzünk el mindent barátilag. Szeretnék ismét benned bízhatni, mint ezelőtt! Jer ide, a mellékszobába. Nyilatkozatinknak ne legyenek más tanúi, mint kiket érdekelnek: Boeth s jövődöbeli vöm. *A bal oldali ajtó felé indul.* Összeírt atyák! Várjatok el itt; értekezésünk hosszú nem lesz.

Cézár, Aet, Boeth, Gaudent el a bal ajtón, Heracles is utánuk suhan.

AVIEN. Ugyan, mi oly nyomós dolguk lehet egymással?

CAJUS. Maxim! Te sokat voltál a fejdelem körül; talán adhatsz fölvilágosítást?

MAXIM. Barátok, mit sejdíték, megmondom. Egy igen kellemetlen történetből ered az egész. Cézárnak némely titkos levelek jöttek kezéhez, melyekben patricunk elég őszintén adja elő terveit: azoknak néhány kifejezési ált urunk sértve érzi magát. Ügyekeztem megnyugtatni, de nem érek célt. Most azonban, reményem, Aet szavai megbékéltetik.

Rekedtes zaj hallatszik a bal ajtónál kívülről.

NEHÁNY SZENÁTOR. Mi ez? Ott kiáltoznak!

MAXIM. Heves szóvita...

AVIEN *az ajtó felé siet.* Nem, nem; több szóvitánál! *A zaj nevekedik.*

CÉZÁR *kívülről.* Utána Gaudentnek! Utána! Hozzátok ide a gaz kölyköt! Holtan vagy elevenen!

Cézár, Avenar, Julian, Caustin, Heracles s számos őrtisztek bal oldalról belépnek kivont kardokkal.

CÉZÁR. Örvendjete, szenátorok! Ünnepeljük e napot, mint érdemli! Nagyobbat, szebbet Róma évkönyveiben nem találni. A közös ellenség, a nagyravágyó, alattomos, hitszegő patric nem él többé! kettévágák edzett vasaink bünös cselszövényi hálóját, melybe minket kívánt volna keríteni, mindnyájunkat. Ő és meghitt cinkosa, Boeth békével hagynak ezután! Csak Gaudent hibázik még; ha őt őreim elérik, mint nem kétlem, aztán ki háborítná csendünket? Kétkedve néztek rám, szenátorok? Igen, úgy van, mint mondám! Rómának maradtak oly fiai, kik rettegést nem ösmérnek akkor, midőn hon javára tenni kell! Győződjete meg! Ott künn fekszenek a holttestek, s itt állnak elöttetek a szabadítók!

Heraclesre s az udvaroncokra mutat, kik szembetűnő göggel állnak elő. A szenátorok arcaikon néma rémület nyoma látszik.

MAXIM *magában.* A fő akadály el volna háritva! Mármost kettőnké a világ! Együtt fordítandjuk azt ki sarkából, az egész nemzedék dacára!

FULGENT *szintúgy.* Szegény Róma! elvesztéd védőd! ki uralkodik ezután fölötted?!

CÉZÁR. Mind elnémulátok? Egy hálás szót sem hallok? Pedig ily tett talán érdemelne valamit. Maxim barátom, mit ítélsz most felőlem?

MAXIM. Valóban e pillanat rám nézve oly meglepő, hogy fontolgatásra minden tehetségem megszűnt. Ha mindazáltal sejdítésem kifejezni merészleném, mostani állásod olyannak mondanám: milyenben lehete az, ki bal kezével önjobbját vágta volna le. De ne aggódjál. Vészes néha emezt meghagyni, ha fene esik belé. *Kívülről a nép éljent kiált Aetnak.* Úgy veszem észre, ott künn a nép a hősi tettről még nem hallott. Hej! nagylelkű udvaroncok! Menjen le valaki közületek a térre, s parancsolja meg ama csoport embernek: kiáltson már valahára egy éljent Cézárnak is...

PALLAD *berohan a közép ajtón, néhányan vissza ügyekszenek tartani.* Hagyjatok! Nem kívánok tudni semmiről, mielőtt megértném, mi lett légyen anyámból. *Atyjához fut, s megfogja karjánál.* Hová küldted őt?

A kárpit legördül.

NEGYEDIK FELVONÁS

ELSŐ SZÍN

Szoba a cézári palotában.

Cézár, Maxim, Heracles egy iratot olvasnak.

MAXIM. Mesés arcátlanság! Panasz, csupa panasz! Minden parancs, adó vagy segély iránt, ellentállást szül. *Szünet.* Engem a főtanács mulattat! Mondhatom, jeles testület! Meg van benne minden, mi tiszteletet parancsol, méltóság, rátartás, gög; csak egy hibázik, mi nélkül e világon nem sokra mehetni, kis józan okosság! A nagy merény mire hajtattott végre? Miért lakoltatott Aet bűnihez méltó halállal? Nemde talán hogy a gyámság immár nekik adasék át; nekik, kik egybekulcsolt kezekkel álltak a pártütő előtt, s dölyfének fejét hajtottak volna mindvégig! Ők, látom, a dolgot úgy értik. Okos csere volna egy úr helyett néhány száz!

CÉZÁR. Mondd véleményed.

MAXIM. Ha az akarsz maradni, mi a patric halála által gyám gyermekből levél, uralkodó: úgy parancsolj!

CÉZÁR. De ha ellentállnak? Mint előre kijelentik. Ha képzelt jogaikra hivatkoznak?

MAXIM. Nem tudsz parancsolni? Így légy ismét gyámgyermek! Tenhatalmadról van szó, a lemondás csak téged érdekel. Szegény Aet! Már sajnálni kezdem őt!

HERACLES. A körülmények ránk nézve nem kedvezők. A szenáthoz a nép erősen ragaszkodik; pénzbeli terhek ennek mindig nehezen esnek. Tüzelni s lázasztani kezdik. Az utcákon emberek, imittamott összecsoportozva, suttognak s morognak. Aet haláláról is hallottam kedvetlen híreket szárnyalni. Ez nem jó jel!

MAXIM. S ez a néhány zsebongó pór volna a nagy akadály, min keresztül-törni vészes? E birkanyáj, melyet minden kolomp egybetódít, minden rezzenés szétszalaszt? Egy Heraclestől nagyobb nézetet vártam! Tudom, Cézár másként gondolkodik.

HERACLES. Balul értél: nem engedést tanácslok én; sőt inkább egy csapásra szeretném lesújtani az egész pártot.

MAXIM. Úgy véleményink egyeznek. Miként volna ez elérhető?

HERACLES. Minden vészes viszongás oka a főtanács maga; ott legfőbb ellenink, nemde?

MAXIM. Ennek akarnád tehát megtörni hatalmát. Az ötlet jó; lássuk a kivitel módját.

HERACLES. Egy pillanat elég volt véget vetni a rettentő patric ármányának, s az annyi véres babér alkotta rém eltűnt örökre, mint puszta képzemény. A szenát hatalma bizonyára nem ijesztőbb!

MAXIM. S tehát?

HERACLES. Egy multság, ha csönddel kívánjuk a dolgot végezni; vacsora: s az egészen túlestünk. A tömeg ott künn elveszti vezéreit; Cézár hatalmának nincs többé korláta.

CÉZÁR. Ismét új merény! Istenem! Uralkodó tehát soha nyugodt napokat nem élhet?

MAXIM. Dicső, a megkezdett mívnek illő módon kell befejeztetni! De magad említéd, mi nagy pártja van a szenátnak. Polgárságunk elidegenednék, Itália... Nem, nem, rossz következményt szülne ez; halasszuk akkorra, mikor más gyöngédebb módokbul kifogytunk. Nagy tettek nem mindennapra valók; különben megszokja a világ, s elvesztik becsüket. Nekem ma játszi kedvem van. Megpróbálnám egy kis fejedelmi tréfát üzni a lázítókkal; talán így még többre megyünk. Íme, tanácsom! *Egy iratot ad át Cézárnak.* Fontold meg.

CÉZÁR *az iratot nézve.* Ismeretes nevek. Mit akarsz ezekkel?

MAXIM. Szabad legyen nekem is kérdést tennem, Mielőtt felelnék. Mit tartasz azokról, kik itt föl vannak jegyezve?

CÉZÁR. Mind olyanok, kikben bízhatom; jókedvű s kellemes udvaroncok.

MAXIM. Ha a főtanács ilyen tagokból állna.

CÉZÁR. Úgy, meghiszem, minden aggodalomtól ment volnék.

MAXIM. Mégis kérdezed, e nevekkal mit akarok?

CÉZÁR. Megvallom, nem értek.

MAXIM. Mondod, szenátoroknak kívánnád őket. Cézár mondja ezt, s nem meri kinevezni?

CÉZÁR. Nagy ellenszegülést szülne. Tisztársidnak érdemről visszaszólalmuk van.

MAXIM. Meglehet, kevésbé elvonnák arcaikat Caustin, Julian, Plaut, ily virgonc, kedvteljes társakhoz ők nem szoktak, hahaha! De nem természetes-e, hogy jutalmat nyerjenek a hon szabadítói, kik Cézár párttűtő elleni dicsőséges harcában részt vettek? Nevezd ki e hatvanat, azután rőjj kétannyi terüt a nép nyakába, mint mennyit eddig kívántál: a szenát többsége frigyese, s ellenid legyőzvék! Akkor élhetsz majd életet! A világ minden gyönyöre tiéd, s biralmad terített asztallá válik, melynek bármi étkeit kényedre ízelheted.

CÉZÁR. Bízom átlátásodba, jó Maxim. Magam is úgy vélem, mindezek itt *az iratba tekint* hálámat teljes mértékben megérdemlették. *Leül, s ír.* Ők szenátorok! A névsor még ez órán ki leend hir-

detve. Hadd pukkanjanak meg tehetlen mérgükben ama komoly, szelídhíthetetlen férfiak, kik bíróságot akarnának bitangolni fejedelmük jogai fölött!

HERACLES.

Félek, ezzel célt nem érünk.

MAXIM.

Légy nyugodt! a legrosszabb esetben fönnmarad javallatod, udvari multság s vacsora.

HERACLES.

Hát az utcákon egybecsoportozott békétlenekkel mit tegyünk? Számuk percenként nő. *Ablakhoz megyen.* Látni innen is!

MAXIM.

Ha Cézár követendi tanácsomat, úgy Róma térein a csend tüstént helyreáll. Egyszerű mód: őrséged járja be a várost, s a zajgókat mindenütt kergesse szét. Sükeresbet nem tudok. *Ablakon néz ki.* Mi kímélést érdemelne e sereg rongyos henyé? Ennek különben neve sincsen; most népnek mondják, mivel unja magát, s adóru kiáltoz! *Szünet.* Megtegyem-e nevedben a rendelést? *Heracleshez fordulva.* Az örfő megbocsát.

CÉZÁR.

Tedd meg, hogy ezen füleimet sértő zsbongástól valahára megmenekedjem! *Maxim el.*

HERACLES.

Cézár! Mindent az ő tanácsa szerint teszesz?

CÉZÁR.

S ez talán nincs ínyedre? Féltékeny!

HERACLES.

Nem kajánság szól belőlem. Érdemessel szívesen osztom meg fejedelmem bizalmát s kegyét; csak magam se legyek attól fosztva. Most azonban némi aggodalmim nem titkolhatom. Maxim rejtély előttem; múlt, mostani élte egyenes ellentét!

CÉZÁR.

Tudod, mennyire szívellek; de megvallom, szüntelen kételyid már bosszantni kezdenek! Maxim híven ragaszkodik hozzám s családomhoz; ennek elég bizonyosságát adta már, erről mind én, mind a császárné tökéletesen meg vagyunk győződve, valamint azoktól is kívánjuk mindnyájuktól, hogy higgyék, kik hozzánk hasonló érzettel viseltetnek.

Heracles vállát vonogatja. Maxim visszajő.

MAXIM.

Minden parancsod szerint elintézve! Vend követek várnak rád. *Halkan Cézárhoz.* Reménylem, teljesíted kérelmük. Biralmad s tenmagad érdeke kívánnák apai szívednek ez áldozatát. Gondold meg, ezáltal miféle ellentől szabadulsz, mi hasznos frigyesre teszesz szert! *Cézár helybenhagyólag int fejével.* Aztán a szemletérre, ugye? Új légiók várnak ott reád. Szép játék leend! Estvéjérül, megengedi fejedelmem, én gondolkozzam. Gyönyörű chiosi nő érkezett ide tegnap honábul; meglátod, méltán dicsérem. Nála egy kis víg lakoma nem rosszul esend.

Ezalatt Heracles fejét csóválva el a bal ajtón. Maxim Cézárt beszélgetve kíséri a közép ajtóig. Cézár el, Maxim pedig visszajön a színpad elejire, s a jobb oldali ajtó felé siet.

MAXIM

halkan. Hej, Vigil! Orest! Itt vagytok-e? *Orest, Vigil bejönnek.*

OREST.

Mondád, szód lesz velünk?

MAXIM. Rövid barátságos beszélgetés. Én Cézár kegyeiben jól állok.

VIGIL. Ki előtt lenne még ez titok?

MAXIM. De azért hajdani pártfogótoknak, a patricnak ellensége soha nem voltam *Orest s Vigil némán meghajtják magukat*, minek bizonyossága, hogy még éltek, s itt vagytok több másokkal együtt. Ösmerem viszonyaitokat! Egy szavamba került volna csak, és ti...

OREST. Örök hálánkra számolhatsz!

MAXIM. Hála? Ne buzduljunk oly hamar föl! Céлом állástokról, ha netalán bizonytalanságban lennétek, helyes fogalmat adni. Így - reményelem - értitek, miként mit azelőtt teheték, attól most sem késtem el; s tehát, mivel hatalmamban vagytok, önhasznatok kívánja, frígyesim legyetek. Önhaszon az egy erős lánc, mi embert köthet emberhez; a többire nem sokat tartok. *Szünet.* Könnyűt kívánok, mi szíveitekkel megfér.

OREST. Hadd halljuk!

MAXIM. Kis visszaemlékezést elhunyt jótevőtokre!

VIGIL. Hogyhogy?

MAXIM. Meglehet, csalatkozom, de úgy vélem, emberi természetnél fogva nektek valóba szeretni kellett őt. *Orest s Vigil arcaikon zavarodás jelei.* Nana! Hiába hallgattok! Ezt én így hiszem. Halála megrázkódtatott; nézeteitek szerint jogtalanul kiontott vér volt az. Oh, ha lehetne! Ugye? Majd, majd!

VIGIL. Uram! Ilyet?

MAXIM. Nem vallatlak tovább! Ki-ki magával vessen számot! *Szünet után.* Nagy a békétlenség Rómában!

OREST. Nagyobb, mint valaha.

MAXIM. Ebből szép zendülés támadhat!

VIGIL. Azt rettegem!

MAXIM. Retteged? Talán téged is fenyeget valami?

VIGIL. Érthetlenül beszélsz, Petron Maxim.

MAXIM. Értetlennek inkább! *Szünet.* Vigil! Már koros legényke lehetsz te. E hajfűrtök vesztik színüket. Tíz évvel idősb nálamnál, nem?

VIGIL. Alkalmasint.

MAXIM. Meg te is, jó Orest! Mennyire gyermek hozzátok mérve egy Julian, egy Caustin!

OREST. Apjaik cimboráim voltak.

MAXIM. S mégis, láttam, gőgösen suhannak el olykor mellettetek. Barátként bánik velük Cézár! - méltán; nagy szolgálatot tettek Cézárnak! Ma szenátorok, holnap, ki tudja, mik? Megkegyelmezett bűnösök ennyire nem számolhatnak.

VIGIL *indulattal.* Megkegyelmezett bűnösök?

MAXIM. Miért is maradtok ti ez udvarnál, hol mindenkinek több becsé, mint nektek? Én inkább más mesterséghez fognék. Nem könnyű egy fejedelmet lekötelezni! Ti már elmulasztátok.

OREST. Fájdalmasan érezzük!

MAXIM *az ablakon kinézve, szünet után.* Nini! Cézárnak igen meggyűlhet baja, kivált, ha Aet volt hívei fölhasználndják ezt, s néhányan közülük a nép közé vegyülve titkon ingerlendik, olthatlan tűz támadhat e zsarátból!

VIGIL. Mindinkább eltéved elmém!

MAXIM. Csodálad, hogy a kegyenc elfogultság nélkül ítél? Miként adhatna jó tanácsot urának? Ó, én őszintén imádom Cézárt! *Szünet.* Ki-ki ugyan önmagához legközelebb áll, még a kegyenc is! Egy trón - látjátok - egy trón nagy csáb! Ki állhatna ellent? Erre sok példa! *Néhány percnyi színlelt elmerülés után.* Jól megfontoltjátok, mit mondék!

OREST. Szeretted a talányokat!

MAXIM. Ha e mostanít megfejtitek, s aszerint tesztek, mégpedig sikerrel, úgy sokra számolhattok! Mindenki helyzete szerint jutalmaz, fejdelem fejedelmileg!

VIGIL *gondolkodás után rögtöni elhatározással.* Maxim! Bízzál bennem! Ha lehet, a jutalmat elnyerendem!

MAXIM. Még egyet, fiaim! Helyzetünk bizonyos tekintetben egyforma: mindhárman szólhatunk; másban különböző: nekem hinnének, nektek nem. *Kezét szájára teszi.* Eszerint intézkedjete. *El mind, két ellenkező oldalon.*

MÁSODIK SZÍN

Nagy tér, fényes csarnokkal körülvéve. Távolról látszik a Capitolium. A színpad hátrészén népség tolong s kiáltoz.

NÉMELYEK A NÉP KÖZÜL. Nem, nem! A terü nagy! Nem bírjuk!

MÁSOK. Az atyák is úgy látják!

SOKAN. A vendeknek adtak el!

Avien, Triget, Fulgent, Pallad jobbrul lépnek be.

FULGENT. Percről percre növekszik a zaj!

PALLAD. Siessünk a csarnokba! bizonyosan ott atyám. Talán idején szólhatunk véle.

MAXIM *sebesen lép be ellenkező oldalról, s az előbbiekkal szemközt akad.* Jó reggelt, barátok!

TRIGET. Tőled jövünk.

MAXIM. Sajnálom, hogy honn nem valék; de annyi a gondom, hogy a fejem is ég belé! *Menni készül.* Isten veletek!

PALLAD. Atyám! Nekünk is áldozhatsz néhány pillanatot. Veled fontos dolgunk!

MAXIM. Ördögöt? Hát van még fontos dolog Rómában, mióta a pártütés megszűnt?

AVIEN. Nézz oda! *A néptömegre mutat.*

MAXIM. Ahá! azokról akartok szólni? Nincs miért! Majd megszelídülnek.

FULGENT. Tudod, mi okozza e zendülést?

MAXIM. Tudom! Néhány naptól fogva nincs közjáték.

FULGENT. Mondd inkább, nincs kenyér.

AVIEN. Mire vezet mindaz, mi darab időtül történt? A nép nyakába nyomott mód nélküli terhek, melyek azt tönkreteszik; ama hatvan semmirekellő! Rómának leghitványabb, legfajtalanabb fiai közül, kikre tanácsnoki címet ruháztak! A vendekkel kötött új frigy népszerűtlen házasság által, melyt egész honunk dacára mindenütt hírlesztnek! Ez s több más mire vezet, kérdlek, ha nem végveszélyre?

FULGENT. Nagy befolyással bírsz. Ily botránkozatos lépések gyalázata egy részt rád is háramolhatnék! Még talán nem késő. Szólj Cézárral, adj elméinek más irányt; vetedd vele vissza törvénytelen rendeleteit.

PALLAD. Magas polcon állsz, atyám, istenért! használd! s áldani fognak egész biralmunk népei!

A színpad hátrészén egy őrcsapat jelenik meg, Julian, Caustin s más őrtisztektől vezéreltetve.

JULIAN. Félre a békétlenekkel! Döfjétek szét e sereg dibdáb embert, hogy többé utat ne álljon, s illetlen kurjongatásit feledje.

Mindenünnen érthetlen kiáltások hallatszanak.

CAUSTIN. Gyorsan, a tömegnek!

Az őrcsapat a népnek rohan.

EGY A TÖMEG KÖZÜL Mi nem kóborlók, nem dibdáb emberek, mi az ország, mi a római nép vagyunk, mely magát sértetni nem hagyja.

JULIAN *nekimegy.* Mit beszélsz? Foglyom vagy!

MAXIM *ki a vitára ügyelt - gúnnyal.* Úgy kell neki! Büntetést érdemel a vakmerő! - Mondhatom, derék emberek őreink: mihez fognak, végre is hajtják.

FULGENT. Esztelenek! a bajt még nevelik.

TÖBB SZAVAK. Ím a vend kormány! A tobzódó udvaronc szenátorok zsarolása.

MÁSOK. Végünk van!

EGY TÖMEG KÖZÜL *az, ki előbb szólott, s kit őrség vett körül.* Felém, barátok! értetek szóltam, értetek szenvedek! Igazságunk van! Nem hagytok, ugye?

EGY ŐR. Fogd be a szádat!

ELŐBBI. Nem, nem! Szólok, kiáltok, míg gégém van! Méltatlanság, mi velünk történik!

SOK SZAVAK. Méltatlanság! égre kiáltó bűn!

Az őrség a népet széthajtja, mely szaladozva kiáltoz.

NÉHÁNY POLGÁR *szaladva.* Le a barbárokkal!

MÁSOK *szintúgy.* Le a vendek pártjával!

MÁSOK. Le a fajtalan tékozló udvaroncokkal!

ISMÉT MÁSOK. Éljen a római polgárság! éljenek baráti!

SOKAN. Éljen a szenátus!

A színpadon föl s alá hajhásszák egymást nép s őrség.

MAXIM *tisztársaihoz fordulva.* Látjátok! így a zendületnek hamar vége lesz! Csak igaz, Cézárnak is vannak okos emberei, kik nevében célszerűen intézkednek! *Indul.* Jó időtöltést! Nagyon el vagyok foglalva.

FULGENT. Egekért! Azt, mire kértünk, ne halaszd.

MAXIM. Igen, ha időm lesz, meggondolom.

AVIEN. Most kell mindjárt: különben vége mindennek.

TRIGET. Talán máris késő.

MAXIM. Haha! Tehát gondoljátok; Cézár nem önfeje szerint tesz? Ha szinte botlanék is, mit tehetek én róla? Ő joga uralkodni, az én tiszttem mulattatni őt, nem egyéb!

PALLAD. Arcod meghazudtolja szavaid! Nem gondolkozhatol, mint beszélsz.

A nép egybetódul.

TÖBB SZAVAK. Nem szenvedjük tovább! El vagyunk adva!

MÁSOK. Már három ártatlan embert fogtak el közülünk!

EGY SZÓ A NÉP KÖZÜL. A patric meghalt! Vége a római polgároknak! Az ő gyilkosai a népet is meggyilkolandják!

TÖBBEN. Le Aetunk gyilkosaival!

SOKAN *föl s alá futva s az őrség ált kergetve.* Ki-ki keresse fegyvereit! Erőt erővel!

TÖBB OLDALRUL. Le a kormányval! Bosszú, bosszú; Aetért! Az ő elleni, a nép elleni!

AVIEN. Mint látom, a lázadás egész városunkban elterjedt. Kiben remélünk, honával föl hagyott! én családomhoz megyek; most már ott a helyem.

TRIGET. Én is nőmhöz s gyermekimhez.

FULGENT. Adja ez ég, hogy mostani bűnös elmulasztásod emléke ne nyomja örök kínként lelkedet! *Avien, Triget, Fulgent el.*

MAXIM *utánuk kiált.* Ég vezéreljen. Még, reménylem, találkozunk! *Menni akar.*

PALLAD *megragadja.* Nem, atyám! így nem engedlek távozni!

MAXIM *békétlenül.* Fiú!?

PALLAD. Ígérd meg, hogy Róma megmentésére s javára teszesz valamit.

MAXIM. Róma! s én? Tréfás vagy!

PALLAD. Tréfás? Bár bírnék elég ékesenszólással, téged oly komollyá tenni, milyen én vagyok! Bár éreztethetném veled a kötelességek súlyát, melyek helyzetednél fogva vállaidon fekszenek, s melyek teljesítéséről felelettel tartozol Isten s világ előtt! Bár rémíthetnélek a közjóllét azon tömérdek része fölszámításával, mibe kerülend minden perc elmulasztása, melyet még talán használhatnál! Fiatalkor vagyok; de esküszöm! szívesen adnám érte minden jövőmet!

MAXIM. Siess előadásoddal! Fogadom, a szép hercegnőről akarsz ismét szólni, és irigyled vend vágytársad sorsát. Vigyázz! Már hasonló okért egyszer fogva voltál.

PALLAD. Nem magamról szólok. Az én szerelmem nem egyéb volt egy nagy lemondásnál, s éppen emiatt, érte s honomért a legfájdalmasabban áldozatnak is könnyen nekiedzöttem, érte s honomért, mondom! De most, kérdlek, kinek java eszközöltetik? Övé? Ama gyöngéd növényé, melyt fejedelmi szeszély idegen rablónak ad ált martalékul, hogy ideje előtt durva kezek közt ápolatlanul hervadjon el? Vagy a honé? Hol ezáltal a békétlenség s kormány iránti bizalmatlanság csak nőtt?

MAXIM. Lám megmondám! Ifjonci érzélgés, nem egyéb. Hagyj békével! Más teendőim vannak, mint ábrándidra figyelni! ha! ha! ha! *Sebesen el.*

PALLAD *nagy indulattal.* Atyám! Atyám! úgy hiszem, e pillanat minket örökre föloldott egymástul! Ezentúl szabadok leszünk mindketten! Pontos fizetéshez szoktál, atyám, hogy így perc alatt lerovattad vélem minden fiúi tartozásomat! *Szünet.* A kegyencsel nem boldogulhatánk. Hah! - de hála egeknek! rajta kívül még tudok valakit, kinek befolyása lehetne Cézárra. Próbáljuk tehát meg ezzel is egy komoly szót szólani. *El.*

HARMADIK SZÍN

Julia szállása.

Pallad s egy szolga heves versengés közt lépnek be.

SZOLGA. Asszonyunk Cézár egyenes parancsa nélkül senkit sem bocsáthat maga eleibe. *Útjába áll.*

PALLAD. Merész vagy, szolga! Nekem most ellentállni nem tanácsos! Hol asszonyod? *Oldalajtó felé indul.*

SZOLGA *megfogja karjánál.* Egy tapot sem! Cézár tiltja; érted uram? Cézár!

PALLAD *magában.* Fortélyt kell használnom. *Fenn.* Úgy tehát rettegi haragjától! Én Cézár neviben jövök. *Szolga ijedten meghajtja magát.* Jelents be!

SZOLGA. Kit?

PALLAD. Neki megmondom, neked nem. Eredj! *Szolga el a jobb oldali ajtón.*

PALLAD *egyedül.* Itt az eldöntő pillanat! Anyám, csak most ne hagyj el! Aztán ha örülök is! Minden jelesb tulajdonát lelkemnek, mi tiszteletet gerjeszt s titkos hódító erőként hathat emberre, vajha mindezt, annyit, mennyi az ég ált egész életemre ki van mérve, egy percben központosíthatnám! Aztán süllyedjek le az emberiség legnyomorultabb állapotába; egész mostani léteemből ne maradjon meg egyéb ama puszta kopasz életnél, melyet az örök gúnykacajnak kitett s naponként sárral dobált golyhó él, nem bánom!

SZOLGA *visszajő.* Mindjárt itt leend. *El a közép ajtón.*

PALLAD. Istenem! S reá akarok hatni? Benne minden remény? Róma legelvetemedettebb! Ily árvaságra jutott Róma és én! *Szünet.* Ó legalább nő, megátalkodott pedig csak férfi lehet. Vész közelg! Kötelességem tenni és szólni, habár sikeretlenül is.

JULIA *a jobb oldali ajtón jő be, fátyol borítja fejét.* *Magában:* Ki a kegyetlen? Új gyalázat vár-e reám? Vagy talán megváltásom órája ütött, melyen túl magános ájtatosságban szabad leend annyi iszonyt megbűnhödnöm, másért s magamért! *Palladot meglátva halk reszkető hangon.* Jaj nekem! *El akar sietni.*

PALLAD *útjába áll.* Hiába távozol! Követendlek, s terhedre maradok mindenütt. *Julia megáll, s összevonja fátyolát.* - Mint látszik, meg vagy lepve látásom által, noha - reményilem - nem ösmersz; becsületes római polgár vagyok! Én sem ösmerlek, asszonyom, s meglehet csalódom; de, esküszöm! Cézár kedvesén kívül még egyebet keresek itt! Nekem hatalmas apám van, ki osztozik veled urunk kegyeiben; büszke lehetnék, ha ő úgy tenne, mint tőle várni okom volt: de ő megcsalta hitemet, kalauz helyett

büntársává alázta magát le a gyöngének, s én odahagytam őt, s a szeretőhöz folyamodom, hol sima arcon kívül még szívet s lelket is sejdítek! *Szünet.* Tükröt akarok elődbe tartani. *Szelídebb hangon.* Nem, nem, csak föstvényt. Mert, reményem, másokat látandsz abban, nem magad, egy föstvényt, oly komolyan valót, hogy látása minden nemes kedélyt borzadással hasson át! S ha beletekintesz abba, meg fogom mondhatni, ki légy. *Julia int Palladnak, szóljon.* Cézár féltékeny, ajtaid zárva, s így ritkán tudhatod, mi e házon kívül történik; de fordultál-e már ma ablakod felé? Vettedél tekintetet az utcára? Kegyetlenül nyomott nép tolong ott, melyt utósó vagyónától megfosztni készülnek. Kenyérért kért, s Cézár részvétlenségét átkozza! A szenát kötelessége szerint lépett föl, védte a zsákmányoltak igaz ügyeit; hiába! Cézár lakomáira pénz szükség, habár a palotán kívül éheznek! Számos tobzódó társak nevezettek ki szenátorokká, kik kéjvadászatnál egyéb célt nem ösmérve, a nemesebb gondolkozásúakat leszavazzák, s a nép ott künn kenyérért kiált, s Cézár lakomáit átkozza! Barbárok fenyegetnek, de ez örömnepinket nem szakasztja félbe, mert az országlás hosszú tivornyázássá vált, hol becsük csupán ritka étkeknek s szép szeretőknek van! Cézár leányát adja át a vendeknek, Róma hódolata zálogául, s bizonyosságul, hogy kikben minden remény, azoknak szívük fajtalanságtól elfásult, s örök gyalázattul kevésbé irtóznak, mint rövid idei kijózanulás szülte gondoktul. A nép ott künn végveszélyt sejdít; menekvésért kiált, s Cézár csábítóit átkozza! Engedelmet, asszonyom, ha előttem mondom ki, téged is átkoz! A nép néha jogtalan. *Julia igen meg van illetődve. Szünet, mely alatt Pallad feleletet látszik várni.* Hallgatsz! Nem adod tudtomra, miként hatottak rád szavaim! Meglehet, csupán kellemetlenül estek, meglehet örök gyűlöletet szültek irántam: nem fontolgom. Sok az ember kötelessége, s élte rövid arra, hogy a lehető következmények hosszú láncának gyűrűit nyugtalanul számolgassa, midőn lelkismérete sugalma szerint cselekednie kell. Mit megkezdem, elvégzem. A mérleg telve! Cézárnak hátrálni kell; vagy buknia, mert hol áll, ott reng a föld alatta! Mentsd őt! Elég idő marad testi kéjre, ha a hosszú éjből néhány rövid percet egy szebb, dicsőbb gondolat kivitelének szentelj is! Majd mikor eljő a szeretett, kedvesit szenvedéllyel szorítja karjai közé, s te keblén mindenhatónak érzended magad, szólj véle egy valódibb szót; világosítsd föl állásárul; terjeszd elibe, mit tőlem hallál; kérj! rimánkodjál! parancsolj! lelkesíts! S ha szavaid képesek új szikrát vetni elhanyaglott szívébe, hogy az végre nagy kötelességek érzetétül lobbanjon föl: ó! akkor a világ rövidlátó gúnyjával! Mert Valentinian ágyasa Róma védangyalává lett!

JULIA

elfedve magát kitörő indulattal. Nagy isten! Ennyit mértél rám?

PALLAD. Mi hang volt ez? Oly bájos emlékeket elővarázsló, oly édes, ösmértes! Nem, nem lehet! *Juliához fut. Látni akarom arcodat! Julia ijedten hátrál. Így nem hagylak távozni. El e fátyollal! Megfoghatatlan hatással bírsz rám, te isteni lény lehetsz! Juliát karjánál fogva.*

JULIA *színlelt hangon.* Hagyj el! Nem tudod, mit kívánsz.

PALLAD. Már más hang, s mégis ugyanaz! *Egybekulcsolva kezeit. Könyörgésemet megveted?*

JULIA *mint előbb.* Mert lehetlent tárgyz!

PALLAD. Jó hogy megmondod! Így hát erőszakot használok! *Kezeivel félrevonja Julia fátyolát, szemibe néz, s egy kiáltással tőle elugrik. Julia halványan egy székhez támaszkodik.*

JULIA. Elérted szándékom, szerencsétlen fiú! Látom, nyugodt vagy.

PALLAD *miután darabig némán állott, kezeivel befödve arcát, körültekint.* Mégis előttem ez alak? Anyám! Anyám! Ez váratlan! Világosíts föl miként jössz ide.

JULIA *halk hangon.* Itt lakom.

PALLAD. Itt lakol? Gondold meg; mit mondasz! Itt lakol? Te távol voltál! Miként esik ez? Nem értek; de én, én... Valentinian ágyasát kerestem itt! Ha te, úgy hát elvitettem e házat! Igen, elvitettem. *Borzadva.* E szállás nem Cézáré, ugye, nem Cézáré? Hol vagyunk? Nem Cézáré e szállás?

JULIA. Pallad! ártatlan vagyok!

PALLAD *nagy indulattal.* Nem Cézáré e szállás?

JULIA *tört hangon.* Cézáré!

PALLAD. Cézáré! S itt lakol? Pokolszülte tréfa! Cézáré, s itt lakol? Ki hozott ide? - Bódulok! - Ki hozott ide?

JULIA. Elég agyzavarítót tudsz már, ne kérdezz tovább! vedd végbúcsúm, s távozzál el innen, annyi iszonyok lakától!

PALLAD. Felelj a kérdésre! *Fejére üt.* Én balga! Hisz már feleltek! *Szünet.* Ha! ha! ha! Csodálom a természet játékit! Látd, természetbúvárnak születtem én; gyermekkoromban sokat mulattam hernyók bábjaival! Most szeretném tudni, hány átalakuláson megy keresztül egy tisztos nő s anya, amíg e szemtelen rimává válik!

JULIA. Megöltél!

PALLAD. Furcsa szót ejtél ki! Szintúgy visszhangzik lelkemben! Igaz! Atyám mondá, elutaztál; azt mindazáltal elhallgatta, mily hosszú utat tevé, a legszűzebb nászágybul egész a fajtalanság házáig, s ily gyorsan, épen érkezél meg? Valóban, erős testalkotással bírsz! Most intsz nekem, én is siessek feléd, egy másik úton, mely tisztelő fiútól anyagiilkossághoz vezet. *Szenvedéllyel nyúl kardjához.*

JULIA. Hajtsd végre szándékod! Jót teszesz!

PALLAD *elhagyja kardját.* Hiába! Az én természetem gyöngébb, én csak bámulni tudlak! Mostohám! Képzeld, édes kis gyermeked vagyok, s öledben tartasz. Beszélj mulattató mesécskét szép Juliáról! Miként látogatta meg őt derék szeretője! Miként küzdött kételyeivel! Győzött vaserényin! Miként lett vele boldog! Miként fertőztetett meg ezáltal egy szép név fénye, s egy egész faj őszi dicse! No! Nem mesélsz?

JULIA. Pallad, az egekért, ne tovább! Büntelen keblet boncolsz szét! Halált kértem én! Te kíznani tudsz.

PALLAD. Büntelen? Mit jelent e falak közt: büntelen? *Gondolkozva.* Rablás történt? Rablás? De atyám oly nyugodt volt! *Ijedten.* Asszony! Új szörnyet tüntetsz előmbe! Atyám tudja helyzetet?

JULIA *fölfelé tekintve mély indulattal magában.* Istenem! Engedsz könnyebbülést? Szóljak-e? Rá hárítsam-e az iszonyú vád terhit, a nagy bűnös vállaira? Vagy én, az ártatlan, cepeljem tovább is?

PALLAD. Vedd lelkemről le a kételyt, különben szétzúz. Mi veled történt, atyám tudja-e?

JULIA *magában.* Nem, ily mérget e fiatal kebelbe öntni nem szabad. A fiú borzadjon-e vissza apjától? Én csak mostohája vagyok. Mire úgyis egy tavaszi langyos fuvalom az elszáradt fának, mely többé nem hajthat? Mire nemesb kebel könyöre, egy már szétdúlt lételnek?

PALLAD. Mindenre, mi valaha szent volt előtted, mindenre, mihez még szeretettel ragaszkodol, kérlek, esdeklek! Felelj igazat! Atyám tudja-e, veled mi történt?

JULIA *tört hangon.* Nem tudja.

PALLAD. Nem tudja! Hála istennek, atyám legalább feddhetetlen! Elmegyek tüstént hozzá, fölnyitom szemeit. Rettegjen a rabló! Váltóságórája ütött! *Menni készül.*

JULIA *utána fut.* Vesztedbe rohansz, Pallad! Rémitő titok lappang itt! Felejtse el ez órát s engemet.

PALLAD *Juliára meresztve szemeit.* Te a gonosztévőt nem kívánod büntetni? *Mérges gúnnyal.* Most értem már, te ártatlan! *Szünet.* Valóban, nyomorú egy teremtés vagy, anyám. Hogy a nagy mester ott fenn még ilyet is tud alkotni!

JULIA *magában.* Ó, fájdalom! Szám kötve!

PALLAD. Magam is úgy látom, ily lényért több időt áldozni kár volna. Légy boldog, kacérkodjál, ölelj, tobzódjál e falak közt, mennyit tetszik! De ha valaha innen kilépsz, ha e fertőztetett alakot megláttatod egy tisztas emberrel, s így tudtára adod, hogy ugyanaz vagy, kit Petron Maxim egykor nejinek hívott, én pedig anyámnak, akkor jaj neked! *El akar menni.*

JULIA. Pallad! Csak egy percért esdeklek! Mi ez, mi nyakadon függ?

PALLAD. Millye.

JULIA. Igen, igen, melyet végrendeletből amaz eldőd tiszteletire, ki inkább irtózott büntől, mint haláltul, az Anicianem minden ivadéka magánál hord, ugye? Add nekem! Te szerezhetsz magadnak mást!

PALLAD. Neked, s mire?

JULIA. Teljesítsd az utósó kérelmem! Nem szíves búcsú, nem szeretet s részvét, miért rimánkodom: pusztá emlékjel! Utálatod kijelentésit eltűrtem! A kint, gyalázatot, mit rám mértél, eltűrtem! Ezt, Pallad, ezt ne tagadd meg az elhagyottól, kit egykor tisztelél! Ó hidd! kétségbeeséses állapot az enyim! Istentelenítő állapot! Hidd! Szükségem ereklyére, melyt kínos órákban buzgóan szoríthassak melleimhez! Ne félj! édes titkom leend ez, melyt megóvandok minden szem elül. Ki tudná különben is, ki adta, s mit jelent? *Szünet, mely alatt Pallad kételkedni látszik.* Gondold meg, Pallad, hogy talán még egyszer találkozunk, ahol irgalomra leend szüksége mindkettőnknek!

PALLAD *megilletődve leveszi nyakáról a millyét, s Juliának adja. Vedd tehát! Sebesen el.*

JULIA *őrült örömmel nézi a millyét.* Méreg! Meghallgattál végre, istenem!

A kárpit legördül.

ÖTÖDIK FELVONÁS

ELSŐ SZÍN

Csarnok a cézári palotában.

Kívülről nagy zaj, népkialtozás hallatszik. Maxim, Orest, Vigil középrül lépnek be.

- MAXIM *vígan.* Jól, dicsőn folynak dolgaink! Ti is, hű udvarnokok, emberek vagytok; mindenütt látom példás munkásságtok nyomát. Ellen s barát egyaránt szolgáltak. Nép, katonaság teljes lázadásban. Cézár a szemletérről megfutamodva. Hát az örökkel miként állunk?
- OREST. Az örökkel? Mintegy negyvenen csak, kikre számolhatunk, de elhatározott, próbát állott férfiak.
- VIGIL. Kik patricunk régi hadaiban szolgáltak, s a dalia helyett egy gyámoltalan heréltet magok fölött nem könnyen túrnek.
- MAXIM. Elég! A tömeg könnyen hajtható; ki teljes eltökéléssel legelőbb meri kikiáltani jelszavát, annak ott nyert ügye. Gyorsan tehát! Az őrség együtt? Heracles megjelenése köztük válandik eldöntő pillanattá. Csak szóhoz jutni ne hagyjátok. A másik bűnös enyém marad. Ezeken kívül úgylis csak lélektelen eszközöket tudok. *Ajtó felé fordulva.* Lépteket hallok! Cézár! *Orest, Vigil el.* Itt a rég óhajtott óra!

Cézár, Heracles sebesen rohannak be.

- CÉZÁR. Iszonyú, rémítő, képzelhetlen ily pórnéptül! S a hitszegő légiók! Belőlem csúfot üzni! Ezért lakolnak! Véres bosszút állok! De mit tegyünk? Mit tegyünk? Már a csarnok kapui felé tódulnak, ugye?
- HERACLES. Kapuinkat bezárattam. Elevenen nem jönnek ide!
- MAXIM. Sajnálom, Cézár! A szemle rosszul ütött ki.
- HERACLES. Késő sajnálkozásod kevés hálát érdemel! Baltanácsid vittek ennyire!
- MAXIM. Az én baltanácsim? Mert nem akarám megmérgezni az atyákat, mint kívántad? Ez, ugye, népcsöndesítésre helyes, dicső mód volna?
- HERACLES. Mindig józanabb az ellent megtörni, mint csak fölingerelni.
- MAXIM. Fölingerelni? Mit mondasz, fölingerelni? Tehát Cézár parancsi tették azt? Nem tenmagad személye, kit, hogy szintén kimondjam, egész Róma utál! Kinek fejedelme körüli szolgálátit rettegi?
- HERACLES *indulatosan kardjához nyúl.* Maxim! Maxim! Nagy próbatétnek veted alá türelmem!

- MAXIM *kezeit hasonlóan kardjára téve, csöndesen, de gúnyval.* Jól van, jól! Bizonyítsd be alattvalói buzgóságod, s támadd meg fegyveres kézzel Cézár jelenlétében Cézár leghívebb szolgáját! Én helyt állok!
- CÉZÁR. Egekért! Ne versengjetez tovább! Híveim vagytok mindketten! Egész reményem, bizalmam bennetek! Most, midőn jó tanács, rögtöni elhatározás s tett szükséges: egyeseknek akarlak látni. Béke! Béke!
- MAXIM. Uramért mindent! *Kezeit nyújtja Heraclesnek.* Heves voltam, bocsáss meg!
- HERACLES. Hidd, Cézár! Irántad hűségemnek nem kis jelít adom most!
Maxim kezeit megszorítja, komor tekintetet vetve rá.
- CÉZÁR. Mihez fogunk? Miként vessünk véget e növekvő zendületnek? Nagy a vész!
- HERACLES. A kapuk jó erős vasbul vannak; rohanásnak, dőfésnek nem könnyen engednek. Itt bent kétezer ör fegyverben, ezekkel az első ostromot mindenestre kiálljuk; így tehát, mi legfontosb, pillanatnyi veszély nem fenyeget; a többit a körülmények határozandják el. Sietek a palotánk védelmire szükséges készületeket megtenni. *El.*
- CÉZÁR *Maximhoz fordul, ki ablak párkányához támaszkodva, mély gondolatokba látszik merülni.* Látom, állásunk igen aggodtat.
- MAXIM. Bámulom a balga népet, mily tréfásan vesztegeti dühit? Magas helyzetű, általa alig ösmert hadvezérért kiált bosszút, ki éltinek az ő sorsával oly kevés köze volt.
- CÉZÁR. A pártütőért!
- MAXIM. Tanácsnoki névsor, idegen fejedelmi vő egybecsődíti, tűzbe hozza, mintha rá nézve, ki megfosztatott minden jogaitól, s szolgaságra jutott, oly fontos dolog volna vizsgálni: mi néven hívatnak, kiknek fejet hajtani kénytelen, s kik mindnyájan - bárkik legyenek is - úri önkénnyel zsarnokoskodnak fölötté; vagy miféle nyelven beszélend az, ki majd egykor e pompás csarnok lakója lesz, melynek ajtai előtte örökké zárva. Ez csak viszkegtség, nem szellem!
- CÉZÁR. Ily féktelenség rémítő büntetés nélkül nem maradhat!
- MAXIM. Büntesd, Cézár, ha úgy tetszik - én e népet leginkább csak megvetésre látom érdemesnek! Új terhek hírére fölháborul, fegyverre kél, mintha ama néhány rongyba helyezte volna ki-ki közüle minden üdvit, reményit, melyt most tőle adó fejibe elvesznek, s melyt különben is csak remegve bírt, mintha ez tenné őt igazán nyomorúvá, nem azon mély lealacsonyodás, mire a legfelső hatalom szeszélyi már régtől fogva juttaták!
- CÉZÁR. Maxim! Miként fejtsem meg ezt magamnak?

- MAXIM. Bízzál bennem! Nemsokára érteni fogsz. Cézár! Ugye kellemes időket töltél e jelenleg oly komor városban? Irigylésre méltó időket! Haladék nélkül kielégítették naponként minden vágyaid, a nagyok s csekélyek egyaránt. Nők s lányok erényinek, a legszentebb háznépi köteléknek nem kegyelmezél! Ha! ha! Természetes; hisz ez fényes állásodban így illet! Csupán egyet csodálok; ím, egész Róma a téren s utcákon! S ezen népség közt - mely dalia, névsor, vendkormány, s új adó fölött zsi bong, zajong, fenyegetőzik - egy szerencsétlen atyát sem látok, ki mérges kétségbeeséssel tépve szét ősz fürtjeit, benned egyszerű polgári tisztességben nevelt gyermeke becstelenítőjét átkozná! Nem, egy felbosszantott férjet, ki szétdúlt boldogságaért, háza elrabolt becsületiért kívánna véres váltságot! Valóban, mit itt szemlélünk, nemcsak egy ember megbukása, hanem egész nagy biralmunk közelgő semmivé létinek előjele.
- CÉZÁR. Megfoghatlan vagy! Egészen megfoghatlan! Így nem ösmérlek! Velem, ez órában, ily helytelen tréfát?
- MAXIM. Tréfát? Ha! ha! ha! ha! Ez azon különös helyzet következménye, melyben állunk egymással szemben mindketten. *Ismét nevet.* Ha, ha, ha! Bocsáss meg, hogy ily tiszteletlenül merek előtted kacagni; de mily nevetséges helyzet ez! Ott künn a nép holmi semmiségért széttépne; s itt én, kinek érzeteivel oly gyöngéd játékot űzél, hogy emiatt szeretett nőm, mielőtt a legerényesb, legimádottabb asszony Rómában, már - most egész Róma ált megvetett ágyasoddá lett - én, a büszke férj! A te híved s védőd! Ez ugye furcsa?
- CÉZÁR. Rettegni kezdek tőled! Istenért, ne többet errül! Vígságod borzasztó!
- MAXIM. Oly ellenkezéssel önmagával, nemiben oly egyetlenegy ez állás, hogy lehetőségin még te is kétkedel, ki benne vagy! Előtted is tüstént hihetlenné vált, hogy ennyi malasztot, bizalmat ruháztál egy emberre, kin - mit említék - megtörtént! Mégis, nem így van? S nem jártam-e el mindenkor hű igyekezettel körülledi tisztemben, mint tanácsadó s mint cimborá? Ó, errül bizonyíthatna Heracles, ha most itt teremne! Mi soká késik!
- CÉZÁR. Talán váratlan baj történt! Siessünk hozzá. *Ki akar szaladni.*
- MAXIM. *elibe áll, s nem ereszti.* Majd ha tőled szolgálatimért bő méltánylást nyerendek - nem előbb. *Cézár néma ijedtséggel néz rá.* Emlékezzél vissza Cézár, mi volt állásod, mielőtt én lettem kedvenceddé! Erőtlen, emelkedés, nyomaték nélküli, elhanyagolt lény valál akkor is, milyen most!
- CÉZÁR. Petron Maxim! Élteddel enyelegsz! Az a fő csak addig áll ott, míg én akarom!
- MAXIM. *csöndesen.* Az valál akkor is, ki most! De körüléd fényes nemesség, az egész főtanács, nevednek fejet hajtott. Lábaiknál a nagy biralom, mely urát hódolva tisztel! Melletted őrt állva egy

magasztalt hős, ki vaskezében tartá a kormányt, mély meggondolással rendelte el a világ dolgait, s tenmagad gyönyörvadászattal töltéd idődet, számodra roppant csatákat nyert, hogy káprázató dicse visszfényétől te is ragyogtál! Azonban bujaságodnak, szeszélyeidnek nyitva Róma; csupán az uralkodás bajosb, kellemetlenebb része kezeidből kivéve. S most? A dalia sírban, szenát, nemesség tőled elirtózva, s mi ketten elhagyottan, betömlöcözve e csarnokban, ostromolva a fölzendült néptől, mely véred után szomjazik! Mindez a mi néhány napi országlatunk következménye!

CÉZÁR *nagy indulattal.* Irtózatoss ébredés! De rettegj, álnok áruló! Még nincs minden elveszve!

Nevekedő zaj hallatszik kívülről: „Vesszenek a gyilkosok! éljen az őrség!”

MAXIM *ablakon kitekintve.* Ne félj semmit, Cézár! Nézd! Végreményed valósult: Heracles, a vitéz kirohant a nép közé. Ni, hogy veri őket szét! Az őrség is mily derekasan viseli magát! *Cézárt az ablakhoz taszítja.*

CÉZÁR *az ablakon kitekint, s azonnal kiáltva visszaugrik.* Oda vagyok! Heracles holtteste!

MAXIM. Ugye, Cézár! Példás szolgálatokat tettem? Csupán az utolsó van még hátra, s ez előbb áll! *Tőrét kiveszi.*

CÉZÁR *kardját kirántva s az ajtó felé szaladva.* Ide hívek! Ide! Segítség! Segítség a fejedelemgyilkos ellen!

A közép ajtók kinyílnak; Vigil több örökkel együtt berohan.

VIGIL. *Maximhoz.* Üdvöz légy, Cézár! *Az örökhöz Cézárra mutatva.* Le véle! Le véle!

Cézár rémulten elejti kardját, s hátrafut; az örök feléje rohannak.

MAXIM *elükbe áll.* Vissza, vakmerők! Ki mer jogomba vágni? Ennek itt egyedül vélem dolga! Ó! ez embert lakoltatni oly becses tiszt, mely mellett az én szememben egész biralmotok megvetendő kicsinység! Távozzatok, én parancsolom!

VIGIL. Ha úgy akarod. De őrt állunk, hogy minden jelre készen lehessünk. *El az örökkel együtt.*

MAXIM. Cézár! Nagylelkű vagyok! Nemde?

CÉZÁR. Vége mindennek! Légy irgalmas, Maxim! Rejts el, rejts el a dühödtek elől!

MAXIM *vad örömmel.* Régtől fogva élveztem én e pillanat reményét.

CÉZÁR. Légy nemes, Maxim! Feledd ínségem mellett bűnömet! Isten tanúja megbánásomnak! Lemondok mindenről - elég bűnhődés ez -, csak éltemnek kegyelmezz! Csak rejts el! Mit árthat neked ily szegény, meztelen élet?

MAXIM.

Nem így, Valentinian! Mikor a catalauni babérokat ünnepeltük együtt köbzéssel, akkor én, a szerény helyzetű polgár csupán erszényem s gyűrűm merém kockáztatni az egyenetlen küzdelemben. Te valál a szerencsésb, nagy Cézár! s minden kérésimre túrve haladékot, ugye mohón kaptál a becses nyereségen? Az erszényt, gyűrűt követte egy édes, csöndes üdv s a szeplőtlen polgári becsület, legfőbb birtokom! De maradt még valami itt nálam, mire nem gondoltál, egy roppant gyűlölség! Makacs játékosként, végelszámolással tevém ezt a fejdelem s egész biralma ellen, s ama kicsiny köbzésből óriási játék kerekedett, hol szerencsének halál s világoralom közt kelle végezni - legszebb, hogy tudod nélkül, ki magad folytatád! - S látd, míg te gondatlan elhittségedben csak enyelgél; addig én fejtörő számvetéseket tettem, szoros következetességgel mérsékeltem betétimet; a sors szeszélyire figyelve; végre kedveltje én levék, te a vesztő! Császárság s császár az enyim; ragaszkodom jogomhoz, neked hálnod kell!

CÉZÁR.

Halni kell? Tehát nincs menedék? Végképpen eltaszít magától e világ, s változhatatlanul kimondva rám a borzasztó végítélet, halni kell, halni! Nem, Maxim, ennyi vadság nem néz ki szemidből, lehetlen ez! *Könyörögve.* Hallgass meg! Gonosztevő áll előtted, úgy van, úgy: de irántadi bűne kisebb, mint gondold. Hidd! Hidd! Nem részesültem nőd kegyeiben. Ó, hidd, mit szégyelltem volna megvallani ezelőtt - ám a gyermekkoromi jóslat -, rettegék attól, s ügyekszem hasztalan ügyekszem megnyerni szívét. Erre, Maxim, látom kétkedel, erre esküszöm!

MAXIM.

Hah! Mi csodákat nem fejt ki a végveszély félelme egy ocsmány lélekből! Melyik leghozzáférhetlenebb zugában az ábrándnak nem keres magának ily meztelen gyáva kétség rejteket? Bámulak, Valentinian! Miként ne? Oly dicső magasan áll vad mérgem e rimánkodó lélektöredék fölött, hogy szintúgy szédülök belé! S te sejdíthetnéd, mennyire kérlelhetlen vagyok én? Mi neked egy Julia? Szép nő, mint annyi más kedveltetőbb módú! Mi a boldogság, melyt egy szent kebel adhat? - Éji kaland! A gyalázat kínja? Szégyenlősség, melynek csak köntös kell! Egyebet ilyesekrül ugye nem tudsz? Egyre mégis talán felelhetsz; ha miután mindened elraboltam, egy isteni erő kivájna sírodból, s ismét fölélesztve engem biralmastúl kezembe adna, úgy, mint én tartalak most, igen szánakozó volnál akkor, nem? Na, ha elég ügyes vagy cseppet összemérni tengerrel, úgy hasonlítsd amaz érzést ehhez itt! *Kebleire mutat. Szünet.* Ne pazarold hát szavaidat! El van döntve, hálnod kell!

Ezalatt a zaj kívülről folyvást tart.

CÉZÁR.

Néhány percut! Csak néhány percut még a hosszú életből! Néhány percut! *Nevekedő kétségbeeséssel.* Ember vagyok! - bűnös ember! Ki tudja! *Borzadoz.* Zárj kolostorba! *Maximra néz, ki tagadólag rázza fejét, ijedten.* Nem? Börtönbe! Egy sötét, sötét

lyukba! Örökre! Hogy ne lássak többé napvilágot! Megérdemlem e bűnhődést, súlyosb halálnál. *Maximra néz, ki ismét rázza fejét; rémítő ijedséggel.* Nem? Nem? *Rekedten.* Maxim! búcsúzni akarok. Férj s apa vagyok! Ne gúnyolj! Férj s apa - rossz férj, rossz apa -, de ők mégis, igen, ők mégis... Hadd lássam őket! Jer vélem, jer! *Meg akarja fogni kezit, melyt Maxim visszaránt.* Élvezd fájdalmaikat! Szép látvány leend, előtted térden mindkettő! - Ha ott nem könyörölsz! Jer, jer, jer!

Künn kiáltás, Eudoxia hangja: - „Gyilkolnak, gyilkolnak”.

CÉZÁR. Hallod-e, hallod? Szegény Eudoxia! Szánandó árva leányom!

MAXIM. Jó, ha magától jó; különben én hoztam volna ide, mert e vigasztalástól nem akarálak megfosztani.

Eudoxia ijedten berohan a bal ajtón.

CÉZÁR. Igen, Eudoxiám, férjednek veszni kell! Ez itt - kérlelhetlen!

EUDOXIA. Valóban! Te szörnyeteg! *Megtörődve.* Maxim! Az nem lehet! *Maximra tekintve, s látva komoly elhatározott arcát.* Kegyelem! Kegyelem! A nő könyüiért, az ártatlan leányért, ki eszmélet nélkül fekszik ott. *A bal ajtó felé mutat.* Kegyelem!

MAXIM. Félre e szükségtelen álarccal, Eudoxiám! miért színlelnél tovább? Jól tudom én, gyermekedet is nem apja iránti részvét ájulattatja; de hogyan, az iránt, ki őt kedvese karjai közül kiragadva, reménytelen fogolyi élet kínait szabta volt reája? Placidia, az én kedves gyermekem, csupán háznépemben lelhet üdvet! általam minden, nélkülem nyomorú száműzött lény!

EUDOXIA. Szentségtörés ilyet mondani!

MAXIM. Szentségtörés? Te megátalkodott kétszínű! Mondd már! Mit félsz tőle? Én vagyok Cézár, ő semmi, mondd meg e szelídült ledér férjnek azt is, nekem talán nem hinné el, mily bájosan függél sokszor keblemen! Szabadságért epedve, s átkozva bontatlan gyűlölt láncaidat; mondd, miként volt egyedüli akadály boldogságunknak, s mennyire szíved mélyiből utálod őt! hisz nem vagyunk méltánytalanok iránta, csak forbátot gyakoroltunk mindketten: mert nőm is egyik szeretője volt, annyi százak közt! No mondd! *Súgva Eudoxiához.* Irántami szerelmed jeléül kívánom! Ez által megmentheted szegény éltit! Elhagyva mindentül hadd cepelje, nem bánom! *Fennhangon, tört emelve Valentinianra, Eudoxiához.* Hallgatsz? Tehát engem csaltál meg?

EUDOXIA *halk hangon.* Igen, Valentinian! Utállak. *Cézár egy kiáltással földre rogyik.*

MAXIM. De ki is ne utálná őt? A zsarnok apát! Fajtalan férjt! Férj- s apafosztogatót! A nép kizsebelőjét! Főtanács legyalázóját! Ki bordélyvá tévé egész Rómát, s annak hatalmát, fényit ön kezeivel ölte meg! *Az ablakhoz fut.* Kikiáltom még előre, ha kívánja, halálát, egész családja, leghívebb cinkosi hallatára! S ha ennyi

népség közt csak egy sajnálkozóra akadandok, úgy, megvallom, erősen csalatkoztam benne! Mert látd, halálod után is lesz még lakoma, Valentinian! *Szünet.* Hagyj egyedül; Eudoxiám, a többit véle elintézendem.

EUDOXIA

halkan Maximhoz. De úgy lesz, mint mondad?

MAXIM

helybenhagyólag int Eudoxiának. Menj csak!

Eudoxia akadozva el.

MAXIM.

Valentinian! Kívánsz még kedveseidhez folyamodni?

CÉZÁR.

Végezz! Nem, nem! - Ó, lepj meg halál. *Maximhoz.* Ne közelgj még! *Dühösen.* Meg tudok halni nélküled is! Ördög, pokol! Tigrisi körmeidre nincs szükség! *Kívülről kiáltás:* „*Le Valenti- niannal! Vesszenek a gyilkosok!*” *Cézár fölugrik, kardjához fut, s azt a földről felveszi. Maxim csöndesen néz rá.* Nézd, rabló, így esik el egy Cézár! *Kardjába akar dőlni, darabig hasztalanul erőlködik!* Hasztalan! Nem tudok! *Székbe rogyik; egyik kezével befogja szemeit, másikkal mellére mutat:* Hamar, gyilkot ide, gyilkot! Nem, mérget! Egekért mérget! Rögtönölöt, nekem mindegy. *Maxim csöndesen nézi, mint előbb, s vad megalégedés tündöklök szemeiben. Cézár fölfelé tekint, s kezeit egybekulcsol- ja.* Isten! Szánj meg engem!

MAXIM

ijedten magában. Még utójára megtanul imádkozni! Tovább nem késhetem! *Cézárra rohan, s keresztüldöfi törivel.* Szállj po- kolba! *Cézár hosszas fájdalomkiáltással földre rogyik, s meghal.*

Közép ajtókon betódul egy csoport őrség, ki közt: Julian, Caustin, Avenar, Orest és Vigil.

MIND.

Éljen Cézárunk!

JULIAN.

Lehetlen a népet tovább visszatartani, el van az örömtől ragadtatva! Dicső fejedelmét látni kívánja!

EUDOXIA

rémülten befut. Mit jelentett e sikoltás?

MAXIM.

Azt, kincsem; hogy Valentinian cézár nem él többé.

EUDOXIA

meglátva a holttestet, borzadozva. Hah!

MAXIM.

Eudoxia cézárné pedig csak Petron Maxim cézár rimája! Ezt tudatni fogjuk egész Rómával!

EUDOXIA

dühösen. Bakó! Bízom istenben, ezért lakolni fogsz! *El.*

CAUSTIN.

A szenát közelg térdet hajtva üdvözleni!

MAXIM.

Megyek! *Valentinian holttestire mutat.* Vessétek ki e dögöt a nép közé, hogy éldelje látását! *Valentinian holttestit kiviszik.*

VIGIL

Maximhoz közelg halkan. Uram! Alig merem megmondani! Egy asszony küldött ide; úgy gondolom, Valentinian ágyasa. *Suttogva folytatja beszédit, melyt a külső zajtól nem hallani.*

MAXIM.

Barátok, mint vélem, mi bájos cézárnénk már megérkezett Rómába. Sietek hozzá, véle együtt kívánom hű népeink hódolatát fogadni. *El, meghajtva magát, az őrség utána.*

MÁSODIK SZÍN

Julia szállása.

JULIA

oldalajton jó be s leül, szemeit egy asztalon álló fővénnyörára függesztve. Múlnak a becses percek, s ő nem jó! Én balga! Mi hozná őt ide, hogy jőne a büszke kegyenc, ily eltaszított, lealázott nőhöz? Kit annyi gyönyörök csábjai környeznek, kinek hatalmában áll bűnit örökre feledni: mi okból sietne azon nyomorúság szemléje ált, melyt ő okozott, magát kínzani? Ablak felé néz. Ismét örömmünne! A nép megszelídült? Tört hangon. Nem, többé nem látom! Szünet, mely alatt fejét kezire támasztja. Őt egy egész hajdani üdv emléke köti hozzám; szebb múltkor tündére vagyok én neki, mely régi bilincsekkel többé nem fenyeget; csak búcsúzólag int felé. S ő jéghidegen elfordulna? Tőlem, ki egykor mindene voltam, egy utósó részvétteljes tekintet nyugasztlatát is elvonná, most, örök elválás előtt? Az ég irgalmas? Így nem halhatok meg. Ő eljövend! Ijedten. Miként érzem magam? Ez gyanús fájdalom volt! Nem, még jól vagyok. Órára néz. Ismét egy negyed!

Alant léptek hallatszanak, azután kulcscsörgés; a színpadon egy rejtett ajtó kinyílik, s Maxim köpönyegbe burkolva lépcsőkön feljő.

MAXIM

halkan. Senki sem látott. Juliát meglátja. Juliám! Kedves nő! Császárném! Juliához fut, s át akarja ölelni.

JULIA

visszalép. Maxim, Maxim!

MAXIM

letérdel előtte. Itt a helyem! Bocsánat, Julia! Sejdítem, mit szenvedtél, de majd érteni fogsz!

JULIA.

Kelj föl, Maxim! Hisz, légy nyugodt, nem vetek számot veled! Más joga ez. Kelj föl, mondom. Mit jelent e gúny?

MAXIM

fölkel. Azt, kedvesem, hogy utad csak kör volt, mely a fertőztetett nőt dicsőítve hozta ide vissza keblihez szorítja Juliát, honnan elszakaszták! Azt, hogy te voltál s vagy erkölcsöm, hitem, kincsem, üdvöm, dicsőségem, mindenem! Ha érted az egész nagy biralommal harcra mertem kelni - én, egyes gyarló ember - s azt legyőztem!

JULIA

mintha álombul ébredne. Hah!

MAXIM.

Azt, hogy vér mosta le a gyalázatot, s Valentinian nem él többé! Hogy az Anicia nemzetség foglalta el a theodosi faj polcát, s egy új cézári párt üdvözöl Róma, mely mi vagyunk!

JULIA.

Hagyj eszmélnem! Bódulok!

- MAXIM. Ó ha tudnád, Julia, mennyit türtem én, míg azon a poklon át, mely előttem megnyílt, e bosszú s váltság órájára végződtem ki! - De úgy kellett! nem gerjesztheték egyébként bizalmat. Majd elregélem neked az egész furcsán borzasztó kalandot. Most jer vélem! Róma hódolatát fogadni! Cézárok csarnokában vár minket a főtanács.
- JULIA *őrülden.* Szeretett nőd ismét? Nyughatom kebleden? Trónon melletted, boldogan s boldogítva? Körülünk a világ népei, kik tömjéneznak szerelmünknek? Megyek, szívem kedveltje, megyek! *Igen fennhangon.* Kikiáltva üdvömet mindenütt! Ujjongva, tombolva, bakhuszi dözsölő papnőként. Látom, nehéz álom volt minden eddigi. Álom? *Ijedten.* Nem, nem! Valamit sejdíték! Petron, félek, rosszul számoltál, egy sír választ el bennünket; mely itt köztünk nyílt meg! Sötét, mély, hideg! Ni! mily ijesztőn tátong itt! A halál nem ereszti el martalékját!
- MAXIM. Halál? Ne káromold istent! Egy egész hosszú élet tartós boldogsága, a nagy világ központosult dicsfénye alig ér föl azon kínokkal, miket eddig szenvedtünk! S most; miután tömérdek gyötrelmen túlestünk - annyi küzdéssel -, az elraboltat százszorosan nyertük vissza; mindent egyszerre elveszteni az étellel! Kijátszatni egy gúnyos mennyei végzet ált, s meghalni! E szó most még tréfának is iszonyú! Nem, hála égnek! Még élni fogunk, még éldelni! *Juliára néz.* Ébredj, kincsem! Ne mereszd oly rémesen szemeid! Való, való, mi annyira meglepett, szerető férjed szól véled. *Kívülről népzajgás hallatszik.* Hallod ott künn a zajt? Minket magasztal a nép! Jer! Ha itt meglátnának! Ismeretes e ház! *A rejtett ajtó felé húzza Juliát.* Erre, erre, látd, én a kijárást nem feledtem ki tervemből. Reszketsz? ne félj semmitül, biztos időkben élünk már. *Julia elhalványult.* Egek! Mi bajod?
- JULIA. Csekélység, Petron! Fájdalom itt. *Keblire mutat.* Hagyj keveset nyugodnom. *Bizonytalan léptekkel szék felé siet, s abba leesik.* Így már jobban érzem magam!
- MAXIM *körültekint, s az ablak felé.* Mint zajong a nép! Ha ide bejönének! *Juliához fordulva.* Te igen rosszul vagy. Enyhyszer kell?
- JULIA. Enyhyszer! Adhatsz elszáradt törzsöknek ép gyököt, új életnedvet, hogy ismét hajtszon, zöldelljen. Látod, a buzgó hit s arany remény már elköltöztek innen *kezeit szívére teszi* más honba; utánok sóvárg lelkem is! miért kívánnád visszatartani. Miért, így kopaszon, fáradtan, kitaszítani ismét a zajos életbe? Mi az élet, ha szívemelő zenéje elnémult; s nincsenek többé nyíló bimbói? Homokpuszta fölött üvöltő szélvész! S ki adja egy életnek vissza elvesztett bájait, eltűnt édes csalódási tarka varázsát? Senki! Ó, Petron! Sasröpülés mented nekem elhulltak már szárnyaim! Ne szánj honn hagyni. Szép lehet pályád, de édes a nyugalom is annyi kín után.

- MAXIM. Miért e gyászos szavak? Meglátod, mily boldogok leszünk! Ne fordulj el tőlem! Bocsánat! Hisz érted tettem mindent. Ugye megbocsátasz? Jer, hadd ápoljalak honn! *Szünet.* Nini! Akaratlanul rendes színdarabot játszunk. Te halvány szenvedő arccal, mintha végső órád ütne; én a kétségbeesett férj, egybekulcsolt kezekkel! - Csupa siralom. Egy euripidészi utósó fölvonás. Ki így látna, gondolhatná, mi örömteljes hosszú élet vár reánk? Nevetséges ez, ugye? *Egy tekintettel Juliára ijedten.* Valóban, Juliám, ily tekintet még engem is zavarba hoz, ki helyzetünket ösmérem! Te nemcsak meglepett; te igazán beteg vagy! Ó, ez már csapás! Ez számításon kívül esik. Futok segítségért!
- JULIA. Késő, Petron! késő. Az orvos is legföllebb részvevő tanúja lehetne búcsúnknak, egyéb semmi!
- MAXIM. Késő? Mi? Késő? Ördög, pokol. Hát ki mert volna így belékontrázkodni az én mívembe, melyt oly jól elrendeztem? Egy kínnal több; s még leheletem is embert gyilkoland! Hej szolgák! Te eszelős! Miért késő?
- JULIA. Ide, kedvesem! ide; s kezedet! De csöndesen, istenért! Csodálatosak az úrnak utai, ne zúgjunk ellene! Mint két bűnös, úgy állunk most egymással szembe, én megengesztelődtem, áldásom kísérend, reménylem, te is megbocsátandsz nekem.
- MAXIM *békétlenül.* Mit jelent mindez?!
- JULIA. Mondd, Petron, mit ítélsz ama nőről, ki, mint évkönyveink említik, királyi rabló ált legyalázva, tört döfött szentlenített keblibe? Nemde csodálsz s magasztalod! Pedig őt tisztelő rokonok környezék; pedig forrón szerető férj állott felette, tárt karokkal, vigasztalni s ápolni; pedig keserve eláradt egész Rómában, panasza eltölte minden igaz polgárszívet, s a sértés hírire fegyverben állott már egy nemzet véresen bosszulni! Mit, ha férje ált taszítva ki csöndes lakából, férje ált ítéltetve gyalázatra, eladva buja vágnak martalékul, egy szánó kebelre sem talál vala panaszolni vad kínját? S akkor a kétség legmagasb fokán, tüstént; ösméretlen kéz jótékony tört nyújt; ha talán én tettem volna ilyet? Oly terhesnek, bocsáthatlannak látnád-e vétkemet?
- MAXIM. Nő, nő! Ilyet nem tettél! Nem tehetél! Nem, nem! Ugye nem?
- JULIA. Nézz ide! *A Palladtól kapott millyét mutatja.* De fontold meg helyzetem; s légy méltányos.
- MAXIM *kiragadja Julia keziből a millyét, s megnézi.* Iszonyú! Megmérgezve! Ó, mennyei gondviselés! Öröklő gunyor. Ki, ki, ki adta? Csak én, s fiam...
- JULIA. Én vagyok egyedül a vétkes! Eloroztam, még mikor honn valék.
- MAXIM. Ösmérem e mérget, ez ellen nincs menekvés! *Dühös tekintettel ég felé.* Isten, Isten! Imádság-e, vagy káromlás, mit e kebel feléd intéz; nem tudom. Ki könyörgött létet számomra? Mi jogon élek én tehát? Mi jogon tettem, ily akaratlanul, hóhérrá? Én sze-

rettem, imádtam ez asszonyt! Szívemen hordtam volna őt! S én gyilkoltam meg? Nem, eldöföm magamtul e vádat! El, el, el vele! Labda az ember, hogy idegen szeszélytül hanyattassék ide s tova, csak amúgy tréfásan! Békés, szerény polgár, rabló orgyilkos! Ennyiféle még nem elég egy életnek! Most ha! ha! ha! ördöggé gyötresz, sebhedt fenevaddá! S ugyanekkor koronát nyomsz fejemre, kezembe adod a világot, hogy széttépjem, marcangoljam dühömben. Ha! ha! Reáuntál hát emberfajodra?

JULIA.

Ne tovább! Ne tovább? Szavaid vérfagyasztók! *Összerogyik.*

MAXIM.

Nem, határa van a fájdalomnak is, nekem jutott, mennyit csak ember elbír! Országolsz még örök bölcsesség! Én Cézár! S ő meghal? Merő képtelenség, lehetlen ez! *Néhány percig meredten áll, azután mintegy magához jöve, mély fájdalommal borul nejére.* Juliám! Éltem élte! Lelkem lelke! Miért tevéd ezt? Hah! *Juliát vizsgálja.* Szemei megtörték! Vége! Vége!

JULIA.

Ne sirassa soha a küzdő barát a pihenőt! Hisz nem szánandó, kinek virágos halom biztosítja nyughelyét, az, ki fölötte izzadtan, véresen üget el! Petron, nyugasztaltan válok meg tőled, rózsaszínben áll ismét előttem a hajdan, te szerettél! Boldog leszesz, gondolj fiadra! Az ég nem volt irtalmatlan irántad!

Kívülről nagy moraj.

MAXIM.

Miféle zaj ez?

EGY SZOLGA

a közép ajtón beszalad, s meglátva Maximot. Cézár?! Siess el innen, Cézár! Ostromolják e házat!

MAXIM

feszülten. Ostromolják?

SZOLGA.

Valentinian kedvese ellen kiált bosszút a nép! Cézár, menj!

MAXIM

dühösen. Minden összeesküdt-e ellenem? Mit akar e balga nép? Kiirtsam, fölgújtsam-e jókedvemben a világ városát, hogy lakóival együtt hamudombbá váljék? Menj. Rakasd be a kaput! Kiáltasd ki. *Ezalatt a zaj növekedszik, s e szavak hallatszanak:* „Adjátok ki az ágyast! a szép rimát!” Ez már zendülés! *Az ablakhoz fut, egyszersmind kiáltva vissza a szolgálóhoz.* Menj! halál annak fején, ki bejő! *Szolga el, Maxim az ablakon kinéz.* Ki lehet ama lovag, leeresztett sisakkal, ki oly merészen taszítja vissza a tolongó népet? Kivonta kardját! Talán Valentinian híve! Már a nép fegyverrel rohan neki! *Kívül tartós moraj; egy szózat:* „Nem - oda elevenen nem jöttök be! Vissza, zendülők!” Istenem! Pallad hangja! Igen, ő! Körülveszik! *Kinyitja az ablakot, s kikiált.* Hagyjátok őt! Hagyjátok fiamat! Nem halljátok Cézártok szavát? Hóhért küldjek? *Kétségbeesve.* Hiába! E zajban hangom elvesz, nem hallanak! így tehát... *Kardját kirántja, s a közép ajtón kifut; de mindjárt visszajő, rettentő ijedtséggel nézve hátrafelé; őt Pallad követi.*

PALLAD

sisak nélkül betántorodva, s kezit fejire téve. Meg akarom őt szabadítani, elrejtteni fajom szégyenét. Nem lehete. *Lerogyik.*

MAXIM. Fiam! Fiam! Julia! Kedvesim! Segítség, szolgák, segítség!
Szolgák jönnek be.

PALLAD. Hagyj békével, nagy Cézár! ütött már órám, azt érzem. Placidiám halva, kit tetted híre ölt meg *körülnéz*, amaz asszony ott meredten! Most jól értlek, te remek művész! Szegény római nép! Mit keresnék még itt? Élj, mint tudsz, atyám! Jogos az ég, reményem, nem ad neked több hitvest, több gyermeket. Élvezd - míg lehet - e földi élet gyönyörét! majd egykor, az öröklét küszöbén, nagy csoport közt ismét megjelenek én is előtted, így véresen, mint most, számoltatni annyi szédült lételről! Addig - isten veled! *Meghal.*

MAXIM *egy kiáltással összekulcsolja kezeit.*

JULIA *elhaló hangon. Szabadul lelkem, isten veled! Meghal.*

MAXIM *a kétségbeesés sóhajával. Egyedül! Kívülről tartós zaj: „Éljen Petron Maxim cézár!” Ne gúnyolj, Róma!*

A kárpit legördül.